

NÉPRAJZI HÍREK / ETHNOGRAPHISCHE NACHRICHTEN
Informationsheft der Ungarischen Ethnographischen Gesellschaft

Schriftleiter:
JÓZSEF HÁLA, GYÖRGY MÁTÉ
H-1055 Budapest, Kossuth Lajos tér 12.
Ungarn

Die Zeitschrift informiert Sie über das Programm
der Ungarischen Ethnographischen Gesellschaft,
die ethnographischen Forschungen,
Forscher und Ausstellungen,
volkskundliche Dokumentationen,
angewandte Volkskunde in Ungarn.

NÉPRAJZI HÍREK

L.I. • 2022/3.

Néprajzi Hírek

A Magyar Néprajzi Társaság tájékoztatója

Tudománytörténet	(3)
Fórum	(20)
Néprajzi muzeológia	(27)
Alma mater	(30)
Köszöntések	(34)
In memoriam	(58)
Mindenféle	(63)

ÖTVENEGYEDIK ÉVFOLYAM
2022/3.

Szerkesztők:

Hála József (felelős szerkesztő)
Máté György

A kiadást támogatta a

Néprajzi Múzeum
Museum of Ethnography

Nemzeti Kulturális Alap

ISSN 0133 - 8021

Kiadja a Magyar Néprajzi Társaság és a Néprajzi Múzeum
Felelős kiadó: Kemecsi Lajos
Engedélyszám: III/Sz1/426/1980

Terjeszti a Magyar Néprajzi Társaság

Nyomdai munkálatok:
Kapitális Nyomda
Felelős vezető: Kapusi József

Tartalom

TUDOMÁNYTÖRTÉNET.....	3
Domokos Mariann: „Kovács János közhuszár alássan jelenti...”. Az első mesegyűjteményre vonatkozó ismereteink viszonylagosságáról.....	3
Svégel Fanni: Női néprajzkutatók.....	12
FÓRUM	20
Kothencz Kelemen: Nemzetiségkutató tanácskozás a pandémia után – betegségekkel, családi eseményekkel tarkítva (Baja, 2022. május 19–20.).....	20
Biczó Gábor–Mészáros Csaba: A Másik antropológiai értéktartalma. Műhelykonferencia a Bölcsészettudományi Kutatóközpontban	23
NÉPRAJZI MUZEOLÓGIA.....	27
Pozsony Ferenc: Kiállítás Szentimrei Judit születésének 101. évfordulója alkalmából.....	27
ALMA MATER.....	30
Berty Réka: A medve nem táncol, de a néprajzosok igen. Beszámoló a Fialal Néprajzkutatók Szemináriumáról (Zabola, 2022. augusztus 1–7.).....	30
KÖSZÖNTÉSEK	34
Harangozó Imre: „Adjunk hálát az Úrnak, mert érdemli...”. A nyolcvanesztendős Domokos Mária köszöntése	34
Kósa László 80 éves.....	38
Borsos Balázs: Az ismeretlen ismerős. A 80 éves Kósa László köszöntése.....	38
Ablonczy Balázs: Kósa Tanár Úr.....	43
Magyar Zoltán: A nyolcvanesztendős Hoppál Mihály köszöntése.....	44
Szulovszky János: Nagy-Pölös Zoltán köszöntése	48
Viga Gyula 70 éves	52
Petercsák Tivadar: A hetvenéves Viga Gyula köszöntése	52
Bodnár Mónika: Viga Gyulát köszöntjük 70. születésnapja alkalmából	55

IN MEMORIAM.....	58
Tátrai Zsuzsanna: Kiss Mária emlékezete (1935–2019).....	58
Bodnár Mónika: Búcsú É. Kovács Lászlótól (1923–2022).....	60
MINDENFÉLE	63
A Schmidt Éva Archívum	63
Ruttkay-Miklián Eszter: Beszámoló a Schmidt Éva Archívumról és megnyitásáról	63
Balogh Balázs: Köszöntő a Schmidt Éva Archívum megnyitása alkalmából	71
Berán István: A táncházmozgalom jubileumán	73
Péterbencze Anikó: Harmincéves a Csángó Fesztivál	84
Riczel Etelka: Magyar Örökség díjat Kapott Keszi-Kovács László	92
Andrásfalvy Bertalan: Laudáció	92
Berényi Marianna: Elindult az „EtnoKultúra”, a Néprajzi Múzeum televíziós magazinműsora	94
A Néprajzi Múzeum főigazgatója megvédte akadémiai doktori disszertációját	96

TUDOMÁNYTÖRTÉNET

„Kovács János közhuszár alássan jelenti...”

Az első mesegyűjteményre vonatkozó ismereteink viszonylagosságáról

Kerek kétszáz esztendővel ezelőtt, 1822-ben jelent meg a *Mährchen der Magyaren* című mesegyűjtemény, amelyet Georg von Gaal (Gaal György, 1783. április 21. Pozsony–1855. november 6. Bécs), magyar származású bécsi irodalmár gyűjtött, valamint írt és szerkesztett magyar népmesék felhasználásával. A Bécsben németül kiadott, tizenhét mesét tartalmazó kötet kiemelt művelődéstörténeti jelentőségét az adja, hogy a folklorisztikai köztudatban e kiadvány rögzült a legelső magyar népmesegyűjteményként. Bár az itt publikált, különböző forrásokból származó variánsok segítségével, novellisztikus stílusban megkomponált szövegek a mai fogalmaink szerint nem tekinthetők népmeséknek, a magyar népmese tudományos igényű tanulmányozása a 19. században mégis ezeken a meséken keresztül kezdődött el és formálódott, miközben a Gaal-mesék a magyar népmesekutatás történetében (hol pozitív, hol negatív előjellel ugyan, de mégis) elsődleges hivatkozási alappá váltak. Hagyományosan tehát Gaal Györgyöt tekintjük – a pályatárs, rokon és barát Toldy Ferenc szavaival élve – *a magyar mesevilág első fölfedezőjének*.¹ Paradox módon azonban a kitüntetett figyelem ellenére csak igen kevés és bizonytalan ismerettel rendelkezünk arról, hogy mikor és hogyan keletkezett Gaal György prózafolklor-gyűjteménye. Az alábbiakban a Gaal-gyűjtemény (ami valójában nem is egy, hanem több korpuszt jelent) létrejöttéről szóló tudománytörténeti narratíva egyetlen elemét kiragadva azt a folyamatot szeretném érzékeltetni, ahogyan egy anekdotikus történet a folklorisztikai szakirodalom részévé válik és a külső szemlélő számára ellenőrizhetetlen tényként hagyományozódik tovább.

Gaal György életéről, irodalmi munkásságáról és – ami a néprajzot közelebbről érint – folklorgyűjteményeinek keletkezéséről számos feltételezés látott napvilágot az elmúlt kétszáz évben. A Gaal-mesekéziratok komplikált-sága, a hiányos forrásfeltárás, az időnként felélénkülő, majd rendszerint hamar elhalványuló kutatói érdeklődés, illetve az érdemi filológiai vizsgálatok és valódi értelmezések mellőzése miatt máig sincs kielégítő képünk az első magyar mesegyűjtés történetéről. Úgy tűnik, hogy talán éppen ezért, a Gaal-mesegyűjtésre vonatkozó narratívát a folklorisztikai tudománytörténet igyekezett számos, bizonyíték nélküli feltevésével kiegészíteni, amelyek aztán a tudományos ismeretközlés intézményrendszerén keresztül (néha egészen napja-

¹ Toldy 1855. [2.]

inkig) öröklődnek tovább. Olykor meglehetősen nehéz feladat visszafejteni, igazolni vagy cáfolni a folklorisztikai köztudatba évtizedek alatt beépült állítások valóságalapját (különösen hiányzó forráshivatkozások esetén), máskor azonban kis utánajárással kideríthető, ha egy állítás a tudománytörténet keretein belül nem, vagy csak részben releváns. Úgy is fogalmazhatunk, hogy a szakirodalom bizonyos kijelentései nem is annyira a folklorisztika, mint inkább a folklór felségterületéhez tartoznak. A továbbiakban egy olyan történetről és annak folklorizálódásáról lesz szó, amely a mesekutatásról szóló szak tudományos áttekintésekben több mint nyolcvan éve szerepel és amely már a szélesebb nyilvánosság felé is utat talált. E történet vizsgálata és értelmezése legalább két, markánsan eltérő megközelítésből lehetséges. Felfogható hibás szakirodalmi hivatkozásként, ugyanakkor éppen ennyire jogosan szemlélhető hibátlan folklórjelenségként is. Ez utóbbira teszek kísérletet, amikor a Gaal György mesegyűjteményének egy katona-adatközlőjére vonatkozó, az alábbiakban ismertetendő szakirodalmi említést tudománytörténeti anekdotaként értelmezem. A *Néprajzi Hírek* szerkesztője, Hála József 2022. február 10-én küldött e-mailben egy kérdéssel fordult hozzám. A tanár úr arra volt kíváncsi, hogy igaz-e az az állítás, miszerint a Gaal gyűjtötte mesék eredetileg így kezdődtek: „*Óbester úrnak alázatosan jelentem, hogy hol volt, hol nem volt.*” A kérdésre a rövid (később kifejtésre kerülő) válasz az volna, hogy igaz is, meg nem is. Sokkal érdekesebb azonban az, *ahogyan* egy eredendően kedves és naiv történet releváns szakirodalmi problémaként tematizálódott. A levélben megfogalmazott kérdés tulajdonképpen egy széles körben elterjedt anekdotára vonatkozik, amelynek eredetét az 1930-as évekig tudtam visszavezetni.

A Gaal-mesegyűjtés történetének egyik legizgalmasabb pontja vitathatatlanul a meseszövegek eredetének meghatározása és a népmesék adatközlőinek azonosítása. A *Mährchen der Magyaren* megjelenése óta, azaz immár kétszáz éve ismert, hogy a Gaal-mesegyűjtés *valamiféle* viszonyban van hajdani katonák mesehagyományával. A katonák közötti történetmesélésnek (mint zárt férfiközösség speciális mesemondó és mesetanuló alkalmának) a jelentősége régóta nyilvánvaló a folkloristák számára. A hagyományközvetítésben játszott szerepre utalva Katona Lajos (Henry Jones nyomán) az obsitost szemléletesen úgy jellemezte, mint „*nagy mesemondót és meseközvetítőt, a népmese vándorlásának és csereberélésének egyik legmozgékonyabb garabonciáját [...] kit mintha csak arra szemelt volna ki a folklóre dévaj manója, hogy minden egyoldalú meseelméletet csúffá tegyen a maga imitt-amott összeszedett tarka podgyászával*”.² A Gaal-meséket először maga a gyűjtő-szerkesztő hozta összefüggésbe katonák meseismeretével azáltal, hogy kötete előszavában egy csak magyarul tudó közvitéz segítségére utalt. A Gaal-mesegyűjtéssel kapcsolatba hozható néhány német kézirat mellett fennmaradt egy terjedelmes, magyar nyelvű kézirat mesegyűjtemény is, amelynek nagy részét Kazinczy Gábor

² Katona 1901. 436.

és Toldy Ferenc 1857-től három kötetben, valamint (legalább) két kiadásban jelentetett meg. A Gaal-mesék magyar kiadásának előszavában a sajtó alá rendezők a meséket lejegyző és tollba mondó magyar közvitézekről is megemlékeztek. Hozzávetőlegesen ekkortól, azaz a 19. század közepe óta izgatja a magyar népköltészet kutatóit a Gaal-gyűjtemény misztikus katona lejegyzőinek kérdése. A Gaal György mesélő katonáiról szóló történet egyik legkövetkezetesebb és legnagyobb hatású terjesztője a nyomtatott írásbeliségben a magyar mesekutatás iránt elkötelezett Ortutay Gyula volt. Ortutay számos művében utalt a Gaal-mesék általa *jászkun huszárokkal* azonosított katona lejegyzőire. A Dégh Lindával és Kovács Ágnessel közösen szerkesztett *Magyar népmesék* című háromkötetes műfajantológiához Ortutay egy terjedelmes bevezetőt illesztett, amelyben részletesen beszámolt a magyar népmesekutatás történetéről, ebben természetesen Gaal mesegyűjtésére is kitért.³ A Gaal-gyűjteményre vonatkozó passzus a következőképpen jelent meg:

„Az első népmese-gyűjtésünk kéziratban maradt, az első nyomtatott gyűjteményünk nem magyarul, hanem németül jelenik meg 1822-ben. Gaal György készíti, aki az egyik legnevesebb Eszterházy herceg bécsi könyvtárosa volt, s több más munkája mellett egy összehasonlító közmondásgyűjteményt is kiadott 1830-ban. Bécsi könyvtárosnak nehéz magyar meséket gyűjtenie, de nem lehetetlen: a Bécsben állomásozó nagykun huszárezred katonái között gyűjtött. A Magyar Tudományos Akadémia kéziratárában ott van a Máriaassy-huszárezred katonáinak lejegyzése, akik óbesterük parancsára nehézkes vonásokkal leírták emlékezetből meséiket. Némelyik mese aztán így kezdődik: »Vitéz Óbester úrnak, Kovács János közhuszár alássan jelenti, hogy ...Hol volt, hol nem volt...«⁴

Ortutay áttekintésében tényként jelenít meg jó néhány feltételezést, amelyeket a kutatás jelenlegi állása szerint semmilyen bizonyíték nem támaszt alá. 1. Ortutay az 1822-es kötet kapcsán említette, hogy Gaal a *Bécsben állomásozó nagykun huszárezred katonái között gyűjtött*. Valójában nem tudjuk, hogy honnan származik az első, német nyelven publikált kötet anyaga. A kiadott mesekötet előszavában Gaal arról számolt be, hogy több mint tíz éves kutatás előzte meg a gyűjtemény létrejöttét, amelybe igyekezett magyar barátait és ismerőseit is bevonni. (Közülük egyébként mindezidáig egyedül Kisfaludy Károlyt sikerült azonosítani, aki a levelezése tanulsága szerint több *regét* is küldött Gaal számára.) Gaal saját bevallása szerint végül az említett, régi közvitéz ismeretsége révén tett szert egy sor mesére, amelyeket a korábban gyűjtött anyagával összevetett, a tartalmilag hasonlók közül pedig kiválasztotta az általa a legjobbnak ítélteteket, illetve kiegészítette hiányosságait.⁵ Toldy Fe-

³ Ortutay 1960. I. 5–66.

⁴ Ortutay 1960. I. 26. (Kiemelés D. M.). Ugyanez az állítás több más munkáiban is ismétlődik, lásd pl. Ortutay 1981. 77.; Ortutay 1985. 146.

⁵ Gaal 1822. V.

renc egyébként úgy tudta, hogy Gaal „*anyaga soká azon kevésre maradt szorítva, mire ő maga, különösen Egerben töltött éveiből, bírt visszaemlékezni*”.⁶ Ortutay nem utalt rá, de Gaal György több kötet mesét is szándékozott németül közölni és a gyűjtést 1822 után is folytatta. Szintén Toldytól tudjuk, hogy Gaalnak később „*különösen hadisztek közbenjárása által, sikerült gyűjteményét szintén közvitézek újabb följegyzéseivel tetemesen nevelni*”.⁷ Sajnos ez idáig senki sem tisztázta, hogy mi a magyar nyelvű kéziratok viszonya a német kötethez, sem pedig azt, hogy Gaal valóban nagykun huszároktól gyűjtött volna. 2. Ortutay azt is írta, hogy „*Bécsi könyvtárosnak nehéz magyar meséket gyűjtenie, de nem lehetetlen: a Bécsben állomásozó nagykun huszárezred katonái között gyűjtött. A Magyar Tudományos Akadémia kéziratárában ott van a Máriássy-huszárezred katonáinak lejegyzése [...]*” Az MTA könyvtárának Kéziratárában valóban megtalálhatóak Gaal meselejegyző katonáinak kéziratai, az azonban, hogy ők a Máriássy-ezredbe tartoztak volna, szintén csak feltételezés. Ennek alapja talán az, hogy az egyik kéziratot mese szövegében szerepel egy hasonló megjelölés, hiszen a mese hőse a „*Máriási Regementyébe*” állt be. 3. Ortutay szerint a katonák „*őbesterük parancsára nehézkes vonásokkal leírták emlékezetből meséiket*”. A parancsba adott meseszöveg-lejegyzés érdekes következtetés, a rá vonatkozó adatok hiányában nem lehet elvetni ezt a lehetőséget sem. Az emlékezetből való meseszöveg-rögzítés mellett azonban mások meseismeretének (esetleg olvasmányainak) a diktálás útján való lejegyzése is szóba jöhetett. 4. Utoljára hagytam az idézett bekezdés egyértelműen cáfolható megállapítását: „*Némelyik mese aztán így kezdődik: »Vitéz Óbester úrnak, Kovács János közhuszár alássan jelenti, hogy ...Hol volt, hol nem volt...«*” Ortutay hivatkozása pontatlan, az ismert Gaal-mesekorpuszban ugyanis nem maradtak fenn olyan kéziratok, amelyek így kezdődnének, de még a Kovács János név is ismeretlen, a katonák lejegyzései között egyáltalán nem szerepel ilyen vagy hasonló névalírás. Ortutay tudománytörténeti áttekintésbe ágyazott megállapításai azonban túlságosan konkrétak ahhoz, hogy elmenjünk mellettük, ráadásul a magyar néprajztudományban betöltött pozíciója okán állításai széles körben elterjedtek és folklorizálódva hatékonyan épültek be a néprajzi köztudatba. Ezúttal tehát arra vagyok kíváncsi, hogy hogyan masírozott be a meselejegyző katona, *Kovács János* a folklorisztika tudománytörténetébe.

Ortutay fent idézett állításai egy olyan tanulmányban jelentek meg, amely a magyar népmesei műfajok máig legrepresentatívabb szövegválogatását kísérte és amelyet a nagyközönség és a sajtó is élénk érdeklődéssel fogadott. Többek között ismerttetést közölt róla a később *Pulitzer-emlékdíjjal* kitüntetett erdélyi magyar újságíró, Ruffy Péter is a *Magyar Nemzetben*, cikkéből a Gaal-legendárium formálódásában szerepet játszó szöveghelyet emelem csak ki:

⁶ Toldy 1855. [3.]

⁷ Toldy 1855. [3.]

„Merítettek [a kötet szerkesztői – D. M.] abból a már-már történelmi ereklyeszámba menő csudálatos kéziratok gyűjteményéből, amelyet az Akadémia őriz, s amelyet egy Esterházy-herceg bécsi könyvtárosa gyűjtött még a XIX. század első negyedében a Bécsben állomásozó nagykun huszárezred katonái közt. Akik aztán az óbester bizonyára zengő-dörgő, levegőt repesztő parancsszavára emlékezetből leírták nagy ákom-bákomokkal azt a mesét, amely éppen az eszükbe jutott. Gyakran ilyen kezdetekkel: »Vitéz Óbester úrnak, Kovács János közhuszár alássan jelenti, hogy ...hol volt, hol nem volt...«⁸ Mellékesen jegyzem meg, hogy az antológia ugyan valóban gazdagon merített a korábban publikálatlan, kéziratok mesegyűjtéseiből is és valamennyi kötete közölt Gaal György gyűjteményéből is egy-egy szöveget, azonban ezeket nem a már-már történelmi ereklyeszámba menő csudálatos kéziratok gyűjteményéből, hanem a Toldy Ferenc és Kazinczy Gábor által korábban (1857–1860) kiadott, magyar nyelvű Gaal-mesegyűjtéséből publikálták a szerkesztők.⁹ Voigt Vilmos Gaal Györgyről szóló egyik munkájában rámutatott a Gaal-szakirodalom néhány téves következtetésére (például arra, hogy volna a *Mährchen der Magyaren*nek későbbi magyar fordítása), ugyanakkor más, nem bizonyított feltételezéseket ő maga is átvett és továbbörökített. Dolgozatában szállóigeként hivatkozta az elhíresült Ortutay-idézetet: „Maga Gaal viszont a Bécsben szolgáló magyar huszárok körében gyűjtött, az eredeti szövegek jók, sőt az is olvasható bennük: »Vitéz Obester úrnak, Kovács János közhuszár alássan jelenti, hogy... Hol volt, hol nem volt...«” A dolgozatba annak ellenére csúszott be ez a téves adat, hogy Voigt tudta: Ortutay a Gaal-mesegyűjtés kéziratait sohasem látta.¹⁰ Némi nyomozással bizonyára még számos további példát is felmutathatnánk az Ortutay-hivatkozás néprajzi szakirodalomban való (és azon túli)¹¹ elterjedtségére, de inkább fordítsuk a figyelmünket arra, hogy honnan származhattak Ortutaynak a Gaal-mesekéziratokra vonatkozó értesülései, ha azokat egyébként első kézből nem ismerte. Erre a választ egy 1938-ban publikált dolgozatában ő maga adja meg, amelyben tudomásom szerint először említette a meselejegyző Kovács János közhuszárt:

⁸ Ruffy 1960. 9.

⁹ Gaal 1857–1860.

¹⁰ Voigt 1997. 206.

¹¹ A Kovács János-anekdota 21. századi tovább élésére csak egyetlen példát szeretnék megemlíteni, amely a művelődéstörténész Torda István publikációjában olvasható: „A könyv [Gaal német mesegyűjtésének – D. M.] születéséhez bájos történet fűződik. Mivel Bécsben a mesegyűjtés nem kis nehézségekbe ütközött, megkérte ismerősét, az ott állomásozó kun huszárok parancsnokát, hogy a legényeivel irassa össze a meséket, mind, amit ismernek. Az ezredes napiparancsba adta huszárjainak a meseírást. Ezek után nem meglepő, hogy több mese is így kezdődött: »Vitéz Óbester úrnak Kovács János közhuszár alázatosan jelenti, hogy hol volt, hol nem volt.«” Torda 2003.

„Gaal György Bécsben föllekesedik a külföldi példákon s maga is meséket akar gyűjteni. Minthogy ez a szándék Bécsben kissé nehezen viheto ki, úgy segített magán, hogy megkérte ottani óbester ismerősét, aki a Bécsben állomásozó kún huszárok parancsnoka, hogy a legényeivel írassa össze a meséket, mind, amit tudnak. Az óbester azután napiparancsba is adta huszárjainak a meseírást. A katonás parancs következtében, amint a Tudományos Akadémia kéziratárában látható is, nem egy mese így kezdődött: »Vitéz Óbester úrnak Kovács János közhuszár alázatosan jelenti, hogy hol volt, hol nem volt...« így keletkezett első jelentősebb népmesegyűjteményünk.”¹²

Ortutay a gyűjtési módszertan kezdetlegességére hozta fel példának a fenti, Gaal mesegyűjteményének keletkezéséről szóló történetet, amelynek forrását egykori tanára, Solymossy Sándor egyik tanulmányában jelölte meg.¹³ Az Ortutay által említett Solymossy-féle összefoglalás (*A népmese és a tudomány*, 1938) még ha csak röviden is, de valóban kitér a Gaal-gyűjtemény keletkezésére. A Gaal-adatközlőre vonatkozó eset azonban meglátásom szerint Solymossy interpretációjában nem mint tudományos tény, sokkal inkább mint egy kedves anekdota jelent meg. Ezt erősíti, hogy Solymossynál a történet nem is a főszövegben, hanem egy lábjegyzetben, kedélyesen elmesélve szerepel:

„Kedves eset fűződik Gaal György e lépéséhez. Az óbester a kérést katonásan akarta elintézni. Kiadta huszárjainak napi parancsban, hogy üljenek neki és írják le azokat a meséket, amikre otthonról emlékeznek. Külsőleg furcsa gyűjtemény kerekedett ebből. Esetlen írással, gyűrött érdes piroson állt elő a terjedelmes irattömeg. Némelyik így kezdett bele: »Vitéz Obester úrnak Kovács János közhuszár alázatosan jelenti, hogy ...Hol volt, hol nem volt ...! « Az eredeti gyűjteményt a Tud. Akadémia kéziratára ma is őrzi.”¹⁴

Solymossy e dolgozatának első változatát 1921-ben publikálta a Magyar Néprajzi Társaság Társadalomtudományi Szakosztályának *Társadalomtudomány* című folyóiratában, amelyben azonban még nem szerepelt a Kovács Jánosra vonatkozó, a száraz tudománytörténetet színesíteni kívánó lábjegyzet.¹⁵ Kovács János meselejegyző karrierje tehát (a nyomozás jelen állása szerint) 1938-ban, Solymossy Sándor említett 1938-ban megjelent közleményéből indult útjára. De vajon mi lehetett Solymossy híradásának alapja, ami mentén aztán a 20. században anekdotává formálódott a Kovács Jánosról mint Gaal György meselejegyző katonájáról szóló történet? Solymossy tanulmányának két kiadása között jelent meg az első ismert, 20. századi forrásközlés Gaal magyar nyelvű kéziratot mesegyűjteményéből. A régi magyar nyelv és

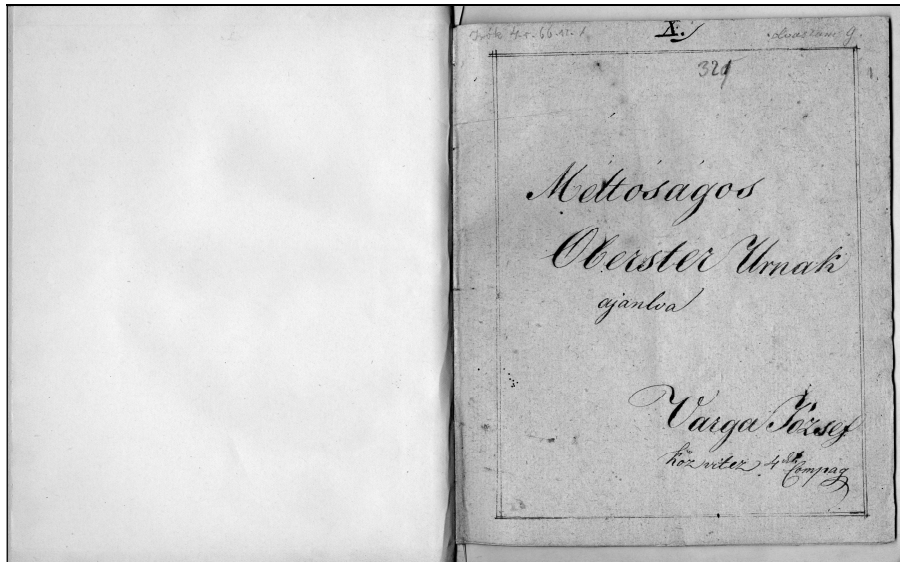
¹² Ortutay 1938. 272–273.

¹³ „A gyűjtői tudatosság kezdetleges mivoltát kedvesen példázza első népmesegyűjteményünk keletkezése; Solymossy Sándor eleveníti fel egyik kitűnő összefoglalásában...” Ortutay 1938. 272.

¹⁴ Solymossy 1938. 10. (Kiemelés D. M.)

¹⁵ Solymossy 1921. 559–560.

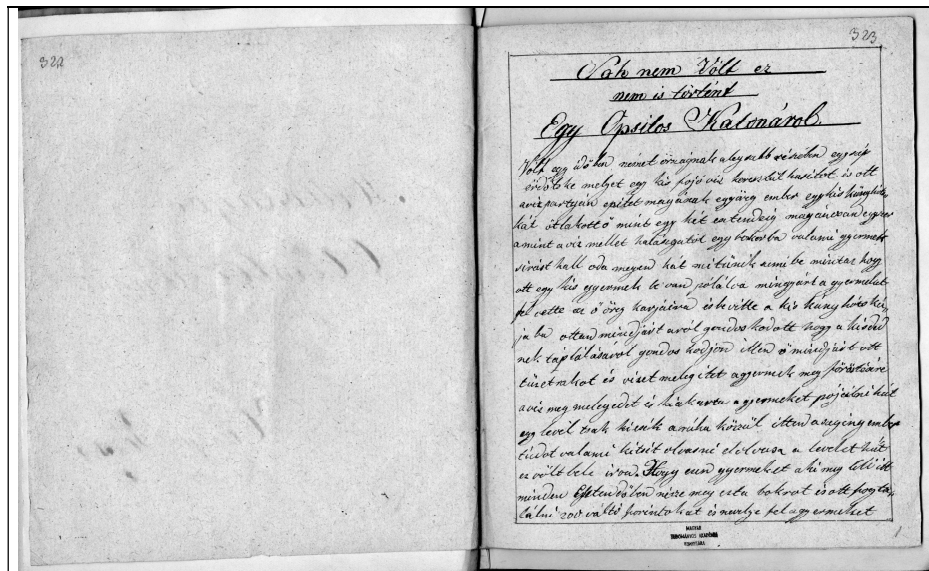
irodalom kutatója, Mészöly Gedeon 1929-ben a Szegedi Alföldkutató Bizottság folyóiratában a mesemondó magyar katona portréját kívánta megrajzolni néhány forrásszemelvény alapján. Itt tette közzé az akadémia kéziratárából a *Közkatonák meséi* címen katalogizált, mai formájában háromkötetes, magyar nyelvű mesekézirat-gyűjtemény első kötetének legelső meséjét (kézirattári jelzettel hivatkozva).¹⁶ A terjedelmes meseszöveg a *Soh nem Vólt ez nem is történt – Egy Opsitos Katonáról* cím alatt szerepel a kéziratok kötegben, a meseszöveg első oldala elé a lejegyző egy külön lapot illesztett, amelyen egy ajánlás és feltehetőleg a lejegyző neve, valamint századának megjelölése szerepel: *Méltóságos Oberster Urnak ajánlva Varga József közvitez 4dik Compag.*¹⁷ A mese egyébként a folklorizálódott történettel ellentétben – mint a mellékelt második képen is látható – nem a magyar jellegzetességként ismert *hol volt, hol nem volt* mesekezdő formulával indul. Tudtommal a kézirat-együttes más meseszövegeinél ilyen típusú ajánlás nem található (más nevek és ütegmegjelölések azonban igen). Ennyi tehát a valóságalapja Kovács János történetének. A ténylegesen létezett, meselejegyző közvitez, Varga József változott tehát a tudománytörténeti folklórban Kovács Jánossá, közvitezéből pedig közhuszárrá, akinek így végső soron Solymossy Sándor és Ortutay Gyula volt a két keresztapja.

„Méltóságos Oberster Urnak ajánlva Varga József közvitez 4dik Compag.”
Közkatonák meséi
 (MTA KIK Kt. RUI 4-r 66/ I. címlapkép)

¹⁶ Mészöly 1929.

¹⁷ *Közkatonák meséi*. MTA KIK Kt. RUI 4-r 66. I. 12–18v.

„Soh nem Vólt ez nem is történt. Egy Opsitos Katonáról.”
 Közkatonák meséi
 (MTA KIK Kt. RUI 4-r 66/ I. 1r.)

Az anekdota keletkezésére a legfőbb és legnagyobb tanulsággal járó magyarázat az, hogy ezeket a kéziratokat a néprajztudomány lényegében véve nem ismeri. Tudjuk, hogy hol őrzik, tudjuk, hogy mi a jelzetük (pontosan ugyanaz, mint már 1929-ben is), valamilyen különös és megmagyarázhatatlan oknál fogva mégsem érik el a folklorisztika ingerküszöbét. Időről időre különböző fórumokon megfogalmazódik ugyan, hogy a magyar szövegfolklorisztika egyik legsúlyosabb adóssága a Gaal-mesekorpusz kiadatlansága, ennek ellenére e téren látványos és a nagyközönség számára is hozzáférhető eredmények nincsenek, gyakorlatilag a Toldy Ferenc és Kazinczy által szerkesztett, több mint százhatvan évvel ezelőtti szövegkiadás óta. Az, hogy az első magyar mesegyűjtemény kéziratosszöveganyaga nem jelent meg, noha hozzáférhető és kiadható volna, ténykérdés. Persze tény az is, hogy rendkívül komplikált textológiai feladatot képvisel a Gaal-mesegyűjtés kritikai igényű szövegkiadása. Az azonban, hogy mi lehet a kéziratok (vagy legalább egy részük) publikátlanságának valódi oka, miért van az, hogy bizonyos témák felett csak bizonyos kutatók rendelkezhetnek és milyen látens, félreértett esetleg tudatosan félreértelmezett tudományetikai eredői vannak e kérdésnek, az már ismét csak a feltételezések világába vezetne bennünket.

DOMOKOS MARIANN

Irodalom

- Gaal, Georg von [Gaal György]
1822 *Mährchen der Magyaren*. Wien, Wallishausser.
- Gaal György
1857–1860 *Gaal György magyar népmese-gyűjteménye I–III*. Kiadták Kazinczy Gábor és Toldy Ferenc. Pest, Emich Gusztáv.
- Katona Lajos
1901 A magyar népmese irodalma. *Ethnographia* 1. évf. 10. sz. 432–439.
- Mészöly Gedeon
1929 „Egy Opsitos Katonáról. Méltóságos Oberster Urnak ajánlva Varga József közvitéz 4 Compag.” *Népünk és Nyelvünk* I. évf. 178–189.
- Ortutay Gyula
1938 Ortutay Gyula: Népmese, népdal-néprajzi hanglemez. *Magyar Szemle* 34. kötet, 135. sz. (november) 271–281.
1960 A magyar népmese. In Ortutay Gyula (szerkesztette és a bevezetőt írta), Dégh Linda és Kovács Ágnes (válogatta és jegyzetekkel ellátta): *Magyar népmesék*. Budapest, Szépirodalmi. I. 5–66.
1981 A magyar népmese. In *A nép művészete*. Budapest, Gondolat. 62–113.
1985 Meseköltészetünk. In Kríza Ildikó–Kovács Ágnes (szerk.): *Magyar népköltészet. Néballadák, népmesék*. Budapest, Akadémiai Kiadó. 145–161.
- Ruffy Péter
1960 Magyar népmesék (ism.). *Magyar Nemzet*. 16. évf. 288. sz. dec. 4. 9.
- Solymossy Sándor
1921 A népmese problémái. *Társadalomtudomány* I. évf. 4. szám. 557–578.
1938 *A népmese és a tudomány*. Budapest, A Kis Akadémia kiadása.
- Torda István
2003 Pest-Buda kacagató krónikája. Kétszáz éve jelent meg *A tudós palótz*, a magyar élclapok őse. *Népszabadság – Budapest melléklet* 61. évf. 30. sz. február 5. 26.
- Toldy Ferenc
1855 Toldy Ferenc. Magyar írók csarnoka. Gaal György. *Magyar Sajtó* I. évf. 115. sz. nov. 17. [1–3.]
- Voigt Vilmos
1997 Gaal György. In Csoma Zsigmond–Gráfik Imre (szerk.): *Kapcsolatok és konfliktusok Közép-Európa vidéki életében. Tanulmányok Gaál Károly professzor 75. születésnapjára*. Szombathely, Vas Megye Önkormányzata. 205–215.

Női néprajzkutatók

Jelen dolgozat az ELTE BTK Néprajzi Intézet szakmai blogjának (*elte-neprajz.blog*) egyik tudománynépszerűsítő projektjén, a *Nőrova*ton keresztül kísérli meg a néprajztudomány férfiközpontú historiográfiájának alternatíváját felvillantani, mivel a széles körben ismert tudós férfiakkal egyidőben élő és alkotó nők pályájának ismertetése révén új perspektívák nyílhatnak meg a történeti elemzésekben. A sorozat a honlappal egyidőben, az első Covid-hullám idején, 2020-ban indult, azzal a céllal, hogy szélesebb körben elérhetővé tegyünk női kutatói életpályákat. Ezt egyfelől indokolta az általánosan megnövekedett érdeklődés a nőtörténet iránt, illetve az internetes tartalmak és források szerepének felértékelődése a kutatásban és oktatásban a digitális oktatás idején. Célunk az volt, hogy szakmailag megalapozott, tudományos igényű, de a szélesebb olvasóközönség számára is befogadható tartalmat készítsünk.

A blogon jelenleg elérhető nyolc pályakép különböző életutakat mutat be, különböző történelmi korokban és helyszíneken Wlislöckiné Dörfler Fannitól Nagy Olgáig. Az alább ismertetni kívánt kutatókon kívül számtalan női tudós járult hozzá a néprajztudomány fejlődéséhez, többek között Erdélyi Zsuzsanna, az archaikus népi imák úttörő kutatója; Csilléry Klára, a bútorművesség és lakáskultúra avatott ismerője; Morvay Judit, aki először írt néprajzi monográfiát az asszonyorsók rejtett világáról; illetve Kovács Ágnes, a népmese kutatás megkerülhetetlen alakja. Azonban e tanulmány már csak terjedelménél fogva sem vállalkozhat széleskörű áttekintésre, csupán a *Nőrova*tban megjelent kutatók főbb érdemeinek rövid ismertetésére. A pályaképeket három nagy egységbe rendezve szemlézem: elsőként a jegenyefürdői etnográfus telephez kötődő gyűjtőket, majd egy néprajzos-pedagógus testvérpárt, végül a Néprajzi Múzeum és az ELTE BTK tudományos munkatársai, illetve egy határon túli kutató kerülnek bemutatásra.

Emancipáció a századfordulón

A néprajztudomány intézményesülésében résztvevő nők pályája iránti érdeklődésnek új muníciót szolgáltatott a 2018-ban *Emlékek, szövegek, történetek – Női folklór szövegek* címmel megrendezett konferencia, amelynek keretében a húsz évvel korábbi hagyományos női szerepekre épülő konferencia szellemiségét folytatva a nők és a néprajztudomány kapcsolatának megannyi aspektusa került megvitatásra. Itt hangzott el Landgraf Ildikó *Kutatók, gyűjtők, támogatók – nők a néprajztudomány születése körül* című előadása, amely a néprajzkutatás intézményesülésének időszakában aktív gyűjtőket, illetve a Magyarországi Néprajzi Társaság első női tisztviselőit vette számba: Gyarmathy Zsigáné Hory Etelkát a Népelet használati tárgyai szakosztály előadóját, Torma Zsófia régészt, a Palaeethnographiai (ösnéptan) szakosztály előadóját és

Mara Čop-Marlet, a Horvát nemzetiségi szakosztály tagját. A Társaság megalakulásának kora pedig radikális változásokat hozott a nők életébe. A felsőoktatás bizonyos képzési területeinek megnyitása a nők előtt, illetve szakmai alapon szerveződő nőegyletek mint érdekérvényesítő fórumok elősegítették a társadalmi mobilitást és önszerveződést egy olyan marginalizált társadalmi csoportban, amely tagjai rendkívül eltérő szociális helyzete és státusza nyomán csak nehezen képesek egységes fellépésre. Az állampolgári jogaikért is sikra szálló nőknek nem csupán választójogi, hanem munkajogi küzdelme is elismerésre méltó.

A 19. század második felében munkálkodó első nagy (férfi)generációhoz szokás sorolni a Katona Lajost és Jankó Jánost, akik a szaktudomány intézményesülésének hajnalán Wlislocki Henrikkel és Herrmann Antallal együtt a jegenyefürdői etnográfus telepen tevékenykedtek. Ugyanitt élt és dolgozott Wlislockiné Dörfler Fanni, akinek munkássága kiemelkedő a korai néprajzi gyűjtéssel és kutatással foglalkozó nők között. Wlislockiné főállású tanítónőként dolgozott és kortársai nem feltétlenül tudósként tekintettek rá, mégis jelentős szerepe volt a nők néprajzi gyűjtésbe való bevonásában. Hiedelmekre és szokásokra vonatkozó gyűjtéseit Kalotaszegen, Jegenyén és Tornán végezte. Úttörő folklorisztikai munkája során kiemelt figyelmet szentelt a gyerekekhez és az állatokhoz kötődő babonáknak, hiedelmeknek és szokásoknak, de foglalkozott a gyógyítás és a szerelem kérdéseivel is, illetve elsőként írt az emberi élet meghatározó átmenti rítusáról, a születésről. Rendszeres előadója volt a Néprajzi Társaság üléseinek, amely rendezvényeken a gyűjtött anyag szemlélésén túl módszertani megfontolásainak is hangot adott. Legtöbbet idézett munkájában a gyermekhez, terhességhez, szüléshez kapcsolódó hiedelmeket összegezte az egész ország területéről. Ebben Dörfler az elsők között tette láthatóvá azt a nők számára megnyíló lehetőséget, hogy gyűjtőként speciális tudással gazdagíthatják a néprajztudományi ismereteket.

„Minálunk a Magyar Néprajzi Társaság létrejöveteléig kevesen foglalkoztak a népismeret anyagának gyűjtésével [...]. Ez irányban a nők tehetnek legtöbbet; ők vannak hivatva első sorban az ethnographia terén idetartozó anyag gyűjtésére. Magától érthető, hogy a nő nővel szemben »asszonyi dolgokban« sokkal közlékenyebb, mint férfiakkal szemben. A népismeret terén tehát a nőknek is van hivatásuk, mit minden műveltebb fokú magyar asszony igen könnyen teljesíthet. Ha hazánk egyes vidékeiről az ide tartozó anyagot hölgyeink összegyűjtenék és az »Ethnographia« szerkesztőinek beküldenék, az ezredéves jubileum alkalmával a magyar nők is bizonyára oly néprajzi munkával szerepelhetnének, a mely a magyar nép és magyar nő kiváló érdemére válnék.» (Wlislockiné Dörfler 1893: 107.)

Mindez rávilágít arra a tényre, hogy a nők közös élettapasztalataik által alkotnak egy közösséget, vagyis a női szolidaritás és a szimpátia érzése a sorsközösségben fejeződik ki, ami alkalmassá teszi a női kutatókat a „speciá-

lisan női” témák gyűjtésére. Dörfler Fanni tehát kijelölt egy utat a nők számára, amellyel bekapcsolódhattak a tudományos munkába.

Szintén a jegenyefürdői csoport meghatározó alakjai közé sorolható Gyarmathy Zsigáné Hory Etelka, akinek a nemzetépítés és a népi kultúra összefonódása átszötte életét. Pályája talán a legismertebb az egykorú néprajzkutató nők közül, amely többek között Hála József és Török Zsuzsa tanulmányainak köszönhető. Irodalmi munkássága nagyban hozzájárult a kalotaszegi régió nemzeti tájjá tételéhez, a varrottas háziipar megteremtése pedig nemzetközi rangra emelte – és egyben árucikké is tette – a kézimunkákat, ezzel hírnevet és egyúttal megélhetést is biztosított a helybéli lányoknak és asszonyoknak. Az első generációs néprajzkutatókat tekintve is kiemelkedően gazdag az a Kolozsvárott archivált forrásanyag, amely fennmaradt életéről és munkásságáról, egy olyan korban, amelyben koránt sem volt egyértelmű, hogy nőként, saját jogán ilyen sikereket érhetett el.

Hogy a néprajzi gyűjtései és az üzletasszonyi tevékenységei is rendkívül sikeresnek bizonyultak, abban nagy szerepe volt, hogy egész élete Kalotaszeghez kötődött. Ismerte és a korabeli irodalmi népiesség elvárásainak megfelelően ábrázolta is a vidéket. A háziipar megteremtésével Gyarmathyné egyfelől nemzeti tájjá emelte Kalotaszeget a hazai emlékezetben és világhírűvé tette a varrottas hímzsmintáit, másfelől munkát adott a kalotaszegi lányoknak, a megélhetés biztosítása révén pedig jobb jövőt kínált számukra. Így a speciális női tudás kenyérkereseti forrássá vált, amely nemcsak anyagi biztonságot, hanem önbecsülést és rangot is nyújtott a fiatal lányoknak és idősebb asszonyoknak egyaránt. Akárcsak néprajzi tevékenységét, irodalmi pályáját is egyfajta kulturális misszióknak tekinthetjük. Az őt jellemző „magyarosság” a nemzetépítés társadalmi diskurzusába illeszthető: a régió érdekében kifejtett népszerűsítő propaganda a hazafiasság kifejeződéseként értelmeződött. Hogy nőként elismert íróvá válhatott, abban nagy szerepe lehetett előbbi körülményeknek, illetve a református hagyományban élő „nagyasszony” szerepek is.

Gyűjtőkből kutatók

A századfordulón megnyíló lehetőségeknek köszönhetően az első felsőfokú szakképzettséggel rendelkező generáció az 1930-as években lépett színre. Ekkor indult a női etnográfusok második nemzedéke, akik már nem pusztán mellékfoglalkozásként gyűjtöttek néprajzi adatokat, hanem a mai értelemben vett tudományos kutatásokat végeztek múzeumok vagy kutatóintézetek, egyetemek kötelékében, valamint doktori fokozatot is szereztek. Az 1920-as és 1930-as években az *Ethnographia* jobbára a férfiak folyóirata volt, eltekintve a Relković nővérek néhány írásától. A harmincas évek második felében megjelenik Loschdorfer Anna mese- és népballadakutató, Luby Margit szokáskutató, illetve Palotay Gertrúd viseletkutató néhány szövege és ekkor kezd publikálni Dégh Linda, Dömötör Tekla, valamint Fél Edit is. A szakma meghatá-

rozó folyóirata irányadónak tekinthető a korabeli hierarchikus viszonyok tekintetében, vagyis míg a nők diplomát szerezhettek, gyűjthettek, háttérmunkákat végeztek, addig a legpatinásabb publikációs lehetőségek csak korlátozottan álltak rendelkezésre.

A második nagy néprajzos generációhoz a főként tárgyi néprajzos Bátky Zsigmond, Györffy István és Viski Károly tartoztak. Kortársaik közül kevésbé ismert a Relković nővérek pályaképe. Relković Davorka, a Néprajzi Társaság tagja, népmondák és néphit témakörben írt dolgozataiban megelevenednek a mitikus lények, ártó és segítő alakok, a rontás és a gyógyítás különféle módjai. Török kori délszláv költészettel és a néprajz és a középfokú oktatás kapcsolatával is foglalkozott. Két évvel azután, hogy a középiskolai tananyag részévé vált a néprajz tantárgy, 72 iskolai értesítő áttekintése alapján rajzolta meg a néprajz hazai oktatásban betöltött szerepét, az iskolai gyűjtések fontosságára felhívva a figyelmet.

„Új, néprajzilag tudományosan képzett tanárnemzedék nőtt fel, mely az egyetemről magával hozott tudását értékesíti, bővíti. Felismerte és magáévá tette a néprajz nemzetmentő erejét és mivoltát és továbbítja, megszeretteti azt az ifjúsággal.” (Relković 1940: 268.)

Testvére, Relković Néda tudományos tevékenysége főként a kora újkori alsó bányavárosok történetére és Buda város jogtörténetére koncentrált: utóbbi témában szerzett bölcsészdoktorátust a századfordulón. Kiterjedt levéltári kutatómunkát végzett, Újbánya és Bakabánya levéltárának történetét is feldolgozta. A bányavárosok kapcsán nemcsak várostörténeti, de komoly folklorisztikai munkái is megjelentek: bányászfolklorról, hiedelmekről, de boszorkányperekről is. Diákjait is gyűjtésre buzdította, több ízben közölt rövid hiedelemtörténeteket az *Ethnographiában* a fiatal lányok szülőföldjén gyűjtött történetekből, valamint a néprajztudomány és a pedagógia metszéspontjairól is értekezett.

A szakma csúcshintézményeiben

A néprajztudomány első, iskolateremtő női kutatója Fél Edit volt, aki még Bátky Zsigmond és Györffy István tanítványaként főként a modern múzeumi tárgyleltározási rendszerrel és falukutatással foglalkozott. A Néprajzi Múzeumhoz kötődő pályája során a közösségek társadalomszervezetének és rokonsági kapcsolatainak teljességre törekvő, leíró jellegű vizsgálata mellett a tárgyak gazdasági-társadalmi funkciójának, életútjának számbavételével és az egyének életstratégiájával, világképével foglalkozott. A falvak lakóit és használati tárgyaikat éppúgy leltárba vette, mint a rábízott múzeumi gyűjtemény darabjait. Munkája attól vált egyedülállónvá, hogy a sűrű leíráson túl, aprólékos, elemző munkával képes volt megszólaltatni a tárgyakat, és empatikus gyűjtőmódszerének köszönhetően feltárultak előtte addig ismeretlen emberi sorsok.

Franciaországi tapasztalatira építve vezette be az új típusú leírókartonokat, amelyeken már szerepelt a tárgy használatára, funkciójára vonatkozó adat is. Módszertana ötvözte az európai kultúrákra irányuló néprajz és az Európán kívüli kultúrákat kutató antropológia megfigyelési metódusait. Ennek eredményeképp jött létre az előbb etnopszociológiának, majd társadalomnéprajznak nevezett tudományág, amelyet élete utolsó éveiben *A saját kultúrájában kutató etnológus* címmel tartott előadása foglalt össze, ebben reflektált a társadalomkutató saját pozíciójára, az általa kutatott kultúrák, jelenségek megértését meghatározó faktorokra is.

Szintén a második nagy generációhoz kötődő Györffy István és Viski Károly voltak Kresz Mária, a Néprajzi Múzeum kerámiakutatójának mesterei. Szakmai munkássága három fő téma köré csoportosult: kezdetben a gyermekélet társadalomnéprajzi, majd a viselet és a kerámiaművesség kézművesipar-történeti vizsgálata határozta meg pályáját. Nyárszó példáján keresztül mutatta ki, hogy a gyerekek mikrovilága szervesen kapcsolódik a felnőttekéhez, a belenevelődés kulcsfogalma által pedig a hétköznapiak rítusai, feladatai kerültek pedagógia megközelítésbe. A felnevelődés, a munkára nevelés koncepciói a paraszti helyi közösségek organikus egységként történő értelmezésében összekötik az egyes generációkat, leírva az egyének életpályáját születéstől a halálig. Így tehát a korcsoportra fókuszáló kutatás nem partikuláris jelenségként, hanem a társadalom egységébe illeszkedő folyamatként jelent meg. Érdeklődése a díszítőművészet mellett iparművészeti jelleget is öltött: a mesterek háziipari tevékenységének továbbélésén munkálkodott, útmutatókat adott ki népművészeti szakkörvezetők számára. Módszeresen és fáradhatatlanul gyűjtötte a tárgyakat a múzeum számára, felkereste a régi fazekasközpontokat, rekonstrukciókat kért a mesterektől és megpróbálta újjáéleszteni a már kikapott motívumokat a díszítőművészetben.

A szocialista időszak másik fontos budapesti intézménye az ELTE BTK Néprajzi Intézete volt. Dömötör Tekla, a Folklóre Tanszék első női tanszékvezetője a korszak meghatározó egyénisége, Ortutay Gyula hívására került az ELTE-re 1953-ban. Munkásságának tudománytörténeti jelentősége, hogy szakított a korszakban széles körben elfogadott leíró, adatoló szokáskutatással, és helyette a történeti-összehasonlító vizsgálatok felé fordult. Egyik módszertani és szemléletbeli újításának tehát az európai összefüggések történeti vizsgálata tekinthető a szokáskutatásban. Nemzetközi együttműködések révén mind az európai maszkutatás, mind a népi alakoskodások új eredményekkel gazdagodtak. Kettős képzettsége (irodalomtudomány és folklórisztika) révén képes volt egy kulturális jelenséget egyszerre szemlélni az „elit” és a „népi” kultúra szemszögéből is, ezzel megteremtve a lehetőséget e két, az 1940-es években mereven elkülönülőként pozícionált kategória átjárhatóságának vizsgálatára. A populáris kultúra kutatása azóta széles körben elfogadottá vált, többek között Küllös Imola vizsgálatait által.

A később az USA-ban letelepedő Dégh Linda karrierjének indulását és pályája egészét meghatározta Ortutay Gyula és a nevéhez kötődő, *budapesti iskola* néven világhírűvé vált egyéniségkutató módszer. Az Ortutay és a később általa irányított budapesti Néprajzi Intézet köré csoportosuló folkloristák által alkalmazott módszer lényege az egyéniség szerepének felértékelésében keresendő. A korábbi, a folklór közösségi voltát előtérbe helyező vizsgálatoktól eltérően az egyéniségkutatás az elbeszélőt helyezi a vizsgálat középpontjába: a személyiség, a performatív gesztusok, a történetmondás alkalmainak szerepe válik dominánssá. A magyar folkloristák közül elsőként írt a folklór és a tömegmédiá kapcsolatáról, a narratívumok használati sémáiról. Szintén jelentős eredménye a folklór identitásképző szerepének vizsgálata az emigráns magyarok körében. Munkái visszatérő motívuma az elvándorlás: a Tolnába telepített bukovinai székelyek, a paraszti közösségen kívüli mesemondók, az Amerikába kivándorolt magyarok témáit összeköti a határhelyzet és a folklór-szövegek ebben elfoglalt meghatározó szerepe. Több tanulmányában a mai *gender studies* módszertanát használva beszélt a társadalmi nemi szerepekről, lehetőségekről és korlátokról a folklór klasszikus műfajai és a tömegmédiá kínálta szerepmodelleken keresztül.

Az erdélyi magyar folklorisztika kiemelkedő alakja volt Nagy Olga, a Román Tudományos Akadémia Folklór Intézetének kutatója. Az általa megtett szakmai út a tündérmesék gyűjtésétől és a mesekutatói kezdeti érdeklődéstől a szintetizáló társadalomtudományos vizsgálatokig egységben értelmezhető. A mesék realizálódása, a történetek varázstalanodása és gyermekek közé történő „leszállása” egybeesett a 20. század második felének radikális társadalmi átalakulásával. A népi realista próza, az „igaz történet”-ek elterjedése felváltotta a mesét és pótolta funkcióját a felnőtt hallgatóság körében. Ennek kapcsán mutatott rá Nagy Olga az archaikus cigány közösségekben nemzedékekkel tovább fennmaradó mesehagyományra. A folyamatos és intenzív tapasztalatoknak köszönhetően tisztán látta, hogy az erdélyi archaikus – különösen a cigány – közösségekben még élő, felnőtt közönségnek szóló mesemondás gyakorlata gyökeresen eltér a nyugat-európai, jórészt stilizált, gyerekeknek szóló meséktől. A marginalizált társadalmi csoportokra irányuló kiemelt figyelem végigkísérte pályáját: a nők helyzetéről nem csupán a falusi társadalom vonatkozásában, de Vöö Gabriellával közös munkájuk kapcsán az akadémiai világban nőként elszenvedett diszkrimináció-tapasztalatokról is beszámolt írásaiban. Nagy Olga sem módszertanában, sem műfajiságában nem követte mereven az aktuális irányzatokat, nem kötötték gúzsba az akadémiai szféra elvárásai, mivel a kortársaktól eltérően több műfajban (esszé, riport, véleménycikk, próza) is publikált, így nem pusztán tudományos kutatóként, de szépíróként és újságíróként is számontartja az utókor.

Az itt felvillantott kutatói portrétörédek megrajzolják azt az utat, amelyet az elmúlt másfél évszázadban bejártak a nők, akik néprajzi tudományos pályára léptek. A megannyi különböző életút, habitus és élethelyzet koránt-

sem alkot sematikus és lineáris utat a korai gyűjtőktől a szaktudomány csúcsintézményeiben tevékenykedő kutatókig, mégis, a nőként elszenvedett strukturális hátrányokkal mindnyájan szembesültek.

SVÉGEL FANNI

Felhasznált irodalom

Frauhammer Krisztina–Pajor Katalin (szerk.)

2019 *Emlékek, szövegek, történetek. Női folklór szövegek.* Budapest: Magyar Néprajzi Társaság.

Küllös Imola (szerk.)

1999 *Hagyományos női szerepek. Nők a populáris kultúrában és a folklórban.* Budapest: Magyar Néprajzi Társaság–Szociális és Családügyi Minisztérium.

Relković Davorka

1940 Néprajzi értekezések középiskolai értesítőkből az 1937–38–39. tanévben. *Ethnographia* LI. 2. 268–270.

Wlislóckiné Dörfler Fanni

1893 A gyermek a magyar néphitben. *Ethnographia* IV. 4–6. 107–116. és 7–9. 208–224.

A „Nőrovat”-ban megjelent cikkek

Svégel Fanni

2020 „Ez irányban a nők tehetnek legtöbbet”. *Néprajzi gyűjtőmunka mint az érvényesülés útja a 19. század végén.* <https://elteneprajz.blog/2020/11/29/wlislockine-dorfler-fanni-elete-es-munkassaga> (Letöltés: 2022. 10. 26.)

2021a *Ki adta el Erzsébet királynénak a kalotaszegi varrottást?* <https://elteneprajz.blog/2021/01/11/ki-adta-el-erzsebet-kiralynenak-a-kalotaszegi-varrottast/> (Letöltés: 2022. 10. 26.)

2021b „Mert a feminizmus mozgalmának úgy is nagyon sok az ellensége”. *A Relković nővérek nőnevelési és néprajzi munkássága* <https://elteneprajz.blog/2021/02/15/feminizmus-relkovic-noverek-noneveles-neprajz/> (Letöltés: 2022. 10. 26.)

2021c *Az etnológus, aki beszélt a tárgyak nyelvén. 110 éve született Fél Edit.* <https://elteneprajz.blog/2021/04/03/az-etnologus-aki-beszelt-a-targyak-nyelven-110-eve-szuletett-fel-edit/> (Letöltés: 2022. 10. 26.)

2021d *Az „európai folkloristák nagyanyjának” kalandos élete a 20. század útvesztőiben.* <https://elteneprajz.blog/2021/05/11/az-europai-folkloristak-nagyanyjanak-kalandos-elete-a-20-szazad-utvesztoiben/> (Letöltés: 2022. 10. 26.)

-
- 2021e *Berlinből a magyar faluba: Panni néni három élete.* <https://elteneprajz.blog/2021/06/04/berlinbol-a-magyar-faluba-panni-neni-harom-elete/> (Letöltés: 2022. 10. 26.)
- 2021f *Kivándorlók, telepesek, ingázók. Dégh Linda útkeresése két kontinensen.* <https://elteneprajz.blog/2021/10/18/kivandorlok-telepesek-ingazok-degh-linda-utkeresese-ket-kontinensen/> (Letöltés: 2022. 10. 26.)
- 2022 *Néprajzkutató, publicista, szépíró. Nagy Olga atipikus pályája három felvonásban.* <https://elteneprajz.blog/2021/12/14/nagy-olga-atipikus-palya/> (Letöltés: 2022. 10. 26.)

* * *

FÓRUM

**Nemzetiségkutató tanácskozás a pandémia után
– betegségekkel, családi eseményekkel tarkítva
(Baja, 2022. május 19–20.)**

A Duna-Tisza közti nemzetközi néprajzi nemzetiségkutató konferencia több mint három évtizedes múltra tekint vissza. A háromévente Baján megrendezendő tanácskozások előadásainak táji keretei a Duna és a Tisza folyók közötti terület, amelyet északon Kiskunlacháza, Cegléd és Szolnok, délen pedig Újvidék városok határolnak. A konferenciaelőadások e nagytáj nemzetiségeit, néprajzi csoportjait veszik górcső alá. A bajai konferenciákon a kutatók a régies kifejezéssel Kétvízközének nevezett terület Trianon előtti és Trianon utáni nemzetiségeinek, kisebbségeinek tárgyi és szellemi örökségéről, néprajzáról tartanak előadásokat. Sajnos az elmúlt két évben a pandémia miatt elmaradtak a bajai tanácskozások. Öröndetes azonban, hogy a Türr István Múzeum és a Magyar Néprajzi Társaság Nemzetiségi Szakosztálya *Történetiség – nemzetiség – írásbeliség* címmel 2022. május 19–20-án ismét meg tudta rendezni a tudományos konferenciát.

A kétnapos tanácskozást Osztrogonác József nyugalmazott bajai iskolaigazgató, a Magyarországi Horvátok Szövetsége Egyesület elnöke nyitotta meg. A hivatalos megnyitót követően a szervezők kérésére a hallgatóság egy perces néma felállással tisztelgett a legutóbbi bajai nemzetiségkutató konferencia megrendezése óta az élők sorából eltávozott, a nemzetiségi néprajzi kutatások terén jeles eredményt felmutató kutatókról: Mándics Mihályról, Fehér Zoltánról és Eperjessy Ernőről.

A nyitóelőadást Bárh János tartotta, aki történeti források megszólaltatásával mutatta be az egykori Bács mezőváros határában évszázadok óta meglévő kápolna szerepét a környékbeli katolikus népcsoportok életében. A bácsi Szent Antal-kápolna a helyi hagyomány szerint a török megszállás alatt épült. A jeles szakrális hely egyesítette Remete Szent Antal (jan. 17.) középkorias és Pádúai Szent Antal (jún. 13.) barokkos kultuszát. A táj bunyevác, sokac és magyar lakosai a 18–19. században búcsújáró helyként tisztelték, a nyári Szent Antal-ünnepen öt-hatezer zarándok is felkereste.

Szőke Anna előadása forrásaként a szülőfalujában, Kishegyesen fellelt, 20. század közepén keletkezett kéziratos halottas énekeskönyvet használta fel. A Csordás Márton helyi hívő által papírra vetett mintegy kétszázötven oldalas, bekötött forrás elemzésének lehetőségeit, valamint a megválaszolendő tudományos kérdéscsoportokat egyaránt felvillantotta az előadó.

Pastyik László irodalomtörténész Michael Lehmann, a trianoni békediktátum után keletkezett nagybecskereki (bánsági) adminisztratúra lelkésze által német nyelven megjelentetett munkák elemzésével mutatta be, hogy a Bácskában élő katolikus német lakosságnak a 18. század végétől a 20. század közepéig milyen kapcsolata volt Doroszlóval, a jeles búcsújáró kegyhellyel.

Nagy Janka Teodóra a jegyzői intézmény történeti előzményeit tekintette át, kihangsúlyozva, hogy a községi jegyző jogállását, foglalkoztatását, feladat- és hatáskörét jelentős mértékben meghatározta a község státusza, gazdasági, társadalmi és kulturális adottsága, illetve az egyes vármegyék helyi szabályok alapján kialakult közigazgatási rendszere. Az előadó a falu és jegyzője viszonyára, a jegyző a „fent” és a „lent” jogának szorításával jellemezhető helyzetére Bogyiszló településről hozott levéltári adatok és néprajzi gyűjtések alapján példákat.

Kothencz Kelemen előadásának forrását egy 19. század közepén keletkezett szerződés jelentette, amelyet a bajaszentistváni plébánia irattárában őriznek. A különös szerződést a bajai ciszterci rend által fenntartott főgimnázium tizennégy, a felnőttkor küszöbén álló diákja, a nyolcadik osztály végeztével 1858 júliusában vetette papírra. A származásuk szerint magyar, német és délszláv, vallásuk tekintetében pedig többségében római katolikus vallású és kisebb részben izraelita hiten lévő tanulók többsége jelentős életutat hagyott maga után. A kutatás során azonosított személyek közül többen a papi pályát választották hivatásul, volt, akiből közjegyző, majd főispán lett, mások az ügyvéd, takarékpénztár-igazgató, valamint a főorvos, bankigazgató munkakörben dolgoztak.

A tanácskozás első napján, az ebédszünet után, Antunovich János katolikus kanonok, püspök *Értekezés a Duna-menti és a Tisza-menti bunyevácokról és sokácokról* című, a Bunyevác Kulturális Intézet által reprintben kiadott, magyarra fordított művét mutatta be a két szerkesztő, Falusi Norbert történész és Ikotity István társadalomkutató.

Bárth Dániel betegség miatt – sajnos – nem tudta megtartani a *Vetélkedő szentelmények – Etnikus vonatkozások a 18–19. századi bácskai lokális rituális gyakorlatok írásos forrásaiban* címmel beharangozott előadását. A tervezett tanulmánykötetben azonban minden érdeklődő tájékozódhat arról, hogy milyen tényezők állnak a 18–19. századi bácskai vallásos praxis jelentős szelétét adó szentelmények (egyházi áldások) etnikus meghatározottsága mögött. A készülő tanulmányból megtudhatjuk továbbá, hogy miért vonzódnak a nemzetiségek „saját”, „kedves” szentelményeikhez és miért tartják azokat hatékonyabbnak másokénél. A szerző a tanulmányában azokra a hivatalos szertartáskönyvekben nem szereplő rítusokra helyezi a hangsúlyt, amelyek gyűrött, megsárgult kéziratként terjedtek a népi igényekre fogékony (elsősorban ferences) szerzetesség és a plébániai papság körében.

Betegsége miatt nem lehetett jelen Raffai Judit, aki Váli Béla szabadkai jogász, kereskedő *Elmult idők emlékezések* című kéziratban fellelhető életraj-

zának elemzésével készült a konferenciára. A kézirat jól szemlélteti a 19. századi Szabadka soknemzetiségű légkörét, a helyi társadalmi viszonyokat, a politikai megosztottságot, a korabeli Magyarország nemzetiségpolitikáját, emiatt számos identitáskonstrukció jelenik meg benne.

Frauhammer Krisztina előadásában az 1930-as években alakult Katolikus Leánykörök Szövetségéről, a KALÁSZ-ról és annak Duna-Tisza közti településeken működő tagszervezetről beszélt. Az előadó kutatásai során arra kereste a választ, hogy miként tudta formálni egy egyházi kötődésű szervezet a falvak fiataljainak mentalitását, hogyan hatott tevékenysége a települések hagyományos kultúrájára, illetve volt-e saját „programja” a nemzetiségek számára.

Az első napot Romsics Imre előadása zárta, aki egy falukutatói projekt vezetőjeként a tudományos berkekben az újkori benépesüléstől szlovák településként számon tartott Miske népességét vizsgálta *Tótok-e a miskei tótok? – Népiség és nyelvhasználat Miskén a 18–20. században* címmel megtartott előadásában.

A konferencia második napja Horváth Sándor előadásával indult, aki „*na uzsinu szmo joizüen pojéli tu finomasztu dinnyu*” sejtelmes idézettel kezdte beszámolóját. Az előadó a kalocsai Viski Károly Múzeumban fellelhető, az 1960-as években keletkezett bácskai bunyevác-horvát kéziratos levelezéseket használta forrásként. A levelek szerzője, egy Bátyáról Dávodra költöző – majd több más településről levelet író – kétnyelvűségben élő falusi ember, akinek feljegyzései egyaránt felkelthetik a néprajztudomány és a nyelvtudomány iránt fogékony személyek érdeklődését.

Klamár Zoltán családi okok miatt nem tudott jelen lenni a bajai tanácskozáson, viszont elküldte előadását, amelyben a vajdasági Adorján településen – az első világháborút követően – megtörtént esemény: három szerb katona tragikus sorsának írásbeliségben rögzített, illetve a szóbeliségben fennmaradt emlékét dolgozta fel. Az elbeszélők visszaemlékezései szerint a történetek az igaztörténet/élettörténet/történeti monda fejlődési vonalra fűzhetőek fel. A kutatásában a szerző arra is rávilágít, hogy a különböző nemzeti közösségek kulcsfigurái hogyan ítélték meg és rögzítettek írásban is egy viszonylag ismert eseménysort.

Gatti Beáta külföldi tartózkodása miatt nem tudott jelen lenni Baján, ahol arról beszélt volna – családi levelezések elemzésével –, hogy a bukovinai székelyek körében hogyan alakultak a családi kapcsolatok, kapcsolattartási dinamikák az őket érintő – hangsúlyosan az 1941-es, valamint az 1944-es – telepítéseket követően.

Papp Árpád az első világháborút követően, 1919 januárjában kezdődő békekonferencián résztvevő – több nemzet képviselőit felsorakoztató – délszláv küldöttség érveléseit vizsgálta meg nagy alaposággal. Az előadó rávilágított arra, hogy a delegáció tagjai hosszas érvelésük során nem mulasztották el a magyar statisztikai adatokat és a nemzetiségi törvényeket elmarasztal-

ni, azokat a maguk területszerző szándékának szolgálatába állítani, mindezek ellenére a határt jelző vörös vonalak – a szerző megállapítása szerint – elsősorban a nagyhatalmi érdekek mentén kerültek fel a térképre.

Bárth M. János előadásában Császártöltés földrajzi neveit, a kétnyelvűség névadásra/névhasználatra gyakorolt hatását elemezte, bemutatva a jelenkori állapotot, a magyar–sváb névpárok rendszerét és a névhasználó közösség névismeretének időbeli változásait, valamint társadalmi mintázatait.

A konferencia záróelőadását Besnyi Károly, a Vajdasági Magyar Helytörténeti Társaság titkára tartotta, aki előadásában arra kereste a választ, hogy a 19. század vége felé felerősödő magyar hazafias és nemzeti érzések hogyan tükröződtek a vajdasági – elsősorban magyar református – kisközösségekben. Az előadó elsődleges forrásait Szász Károlynak, a Dunamelléki Egyházkerület püspökének 1885-ben tett vizitációja során keletkezett feljegyzések jelentették.

A tudományos tanácskozás szervezői abban a szerencsés helyzetben voltak, hogy a konferencia előadásait tartalmazó tanulmánykötet forrása – a Nemzeti Kulturális Alap Múzeumok Kollégiuma pályázati támogatásának köszönhetően – már a szimpózium megrendezésekor biztosítva volt. A tanulmánykötet szerkesztési munkálatai jelenleg zajlanak, várhatóan 2023 tavaszára pedig mindenki számára nyomtatott formában is hozzáférhetőek lesznek a bajai nemzetiségkutató konferencián előadó, valamint a betegségek, illetve egyéb családi események miatt a tanácskozásról távol maradt személyek kéziratainak tanulmányi formált változatai.

KOTHENCZ KELEMEN

A Másik antropológiai értéktartalma Műhelykonferencia a Bölcsészettudományi Kutatóközpontban

Nagyszámú érdeklődő előtt került megrendezésre az Etnoökológia Lendület Kutatócsoport munkájának részeként, az MTA Kulturális Antropológiai Munkacsoport rendezvényeinek sorában a Másik fogalmának antropológiai értéktartalmát vizsgáló műhelymegbeszélés október 27-én.

Az eseményen a legtöbb hazai néprajzi/antropológiai műhely képviseltette magát. Így a Bölcsészettudományi Kutatóközpont munkatársain kívül jelen voltak a Néprajzi Múzeum, a Debreceni Egyetem, a Pécsi Tudományegyetem, a Nemzetstratégiai Kutatóközpont, a Miskolci Egyetem, illetve a Szegedi Egyetem kutatói is.

Az előadások eltérőképpen fogalmazták meg a Másikkal (és annak életvilágával) való találkozás, illetve az értelmezés kihívásait. Elsőként Régi Tamás mutatta be Zambiában végzett friss kutatásának tanulságait, rámutatva azokra a mintázatokra, amelyek az európaiak és a helyiek közötti kapcsolatokban makacsul tartják magukat évszázadok óta. Ezt követően intézetünk emeritusa, Sárkány Mihály tárta fel azokat az okokat és szükségszerűségeket, amelyek az antropológiai kutatásokban a Másik megragadásának átértelmezését időszerűvé tették a „*Writing Culture*” vita idején a 1980-as években. A délelőtti előadások utolsó blokkjában Tuboly Ádám és Bárdos Dániel tudományfilozófusok világították meg a tudományantropológia módszereit és kutatásait, amellet érvelve, hogy a tudományos megismerés közege (hasonlóképpen a klasszikus etnológiai érdeklődés területeihez) része lehet a Másik megismerését célzó antropológiai diskurzusoknak.

Sárkány Mihály az előadását tartja
(Fotó: Kotics József)

Délután négy előadás követte egymást. Elsőként Schwarcz Gyöngyi számolt be azokról a kutatási tapasztalatokról, amelyek a Kárpát-medencében, magyar nyelvi közegben végrehajtott terepmunkái során tanulságaképpen az elmúlt évtizedekben felhalmozódtak. Ezt az előadást Balatonyi Judit három interetnikus kutatási közegből származó esettanulmányait bemutató terepmunka közeli szövege követte. A záró két előadás az esemény szervezői,

Biczó Gábor és Mészáros Csaba tartották. Biczó Gábor Vincent Crapanzano egyik tanulmányának szövegközeli elmélyült olvasatának segítségével mutatott rá arra, hogy az antropológiai reflexív fordulata legalább annyira szól a Másik elmélyültebb szemléletéről és hitelesebb megszólaltatásáról, mint a kutatói önreflexió szükségességéről. Mészáros Csaba a Másik antropológiai megképzésének kontingenciájára mutatott rá, illetve arra, hogy miképp képzelhető el egy olyan antropológiai ismeretelmélet, amely nem követeli meg a kutatási tárgyként megképzett Másik feltételezését.

Az előadások két módon kerülnek rögzítésre. Egyrészt az eseményről felvétel készült, amely a közeljövőben a Bölcsészettudományi Kutatóközpont videótárában elérhetővé válik, másrészt az elhangzott előadások némelyikét a szerzők a *Replika* című folyóiratban egy önálló tematikus blokkban kívánják közzéadni.

De miért is mutatkozott szükség egy ilyen tematikájú tudományos eszmecsere megszervezésére? Az antropológia/néprajz önálló tudományszakként, ismeretterületként való megalapozásának szükséges, de önmagában nem elégséges feltétele volt a nagy földrajzi felfedezéseket követő közvetlen kapcsolatfelvétel az idegenséget megtestestítő közösségekkel. Ezek az érintkezések jelentős mértékben hozzájárultak azon szellemi áramlatok megerősödéséhez, amelyek képesek voltak reagálni az alteritásra. A Máság megértésének pre-modern és modern eszközeit (vagyis az idegenségről alkotott elképzelések általános sémáit: orientális máság, antik máság, primitív máság) idővel átszínezték más szempontok is – úgymint az emberiség stadiális fejlődése, a tulajdonjogi viszonyok alakulása vagy éppen a gyarmati alávetés bürokratikus igényei.

A nemzetközi szinten formálódó antropológia/etnológia fokozatosan értékelte át ezeket a sémákat, lépésenként megteremtve, megalapozva a Másik paradigmatis éretelemtartalmát. E fokozatosságot rendre jelentős módszertani fordulatok gyorsították fel. A „*native point of view*” megismerésének módszertani kidolgozása, az antropológia kritikai fordulatának mozzanatai, vagy éppen az ontológiai antropológia térnyerése mind jelentős mértékben érintette a Másik jelentéstartalmát, és ismeretelméleti státuszát. Másképpen fogalmazva: az antropológia alakulástörténete felfogható akként is, hogy miképp fogalmazta meg a radikális Másághoz képest az empirikus Másággal való kapcsolatba lépés lehetőségét és módszereit a kutatás.

Ez kettős fókuszú igény: egyrészt önreflexivitást, másrészt a Másik megragadásának kidolgozását. Az antropológiai önreflexivitás eleinte a terpmunkára, az egyéni kutató személyes bevonására, valamint az interperszonális találkozások és kapcsolatok konstitutív szerepére összpontosított, és egyre inkább az etnográfiai ábrázolás problémája felé fordult. Miután az antropológia elkötelezte magát saját történetének, módszerének és szövegeinek újraértelmezése mellett, érdemes ismét a Másikra fordítani a tekintetet – nem megelégedve egyfajta neoempirizmussal. A Másik antropológiai éretelemtar-

talmának fejlődésében kétségtelen fontos hatásként van jelen a filozófia számos területén kimunkált és átgondolt, részben elméleti és/vagy módszertani értékű elképzelések összetett hatása. Különösen fontosnak tetszik a hermeneutika, a fenomenológia és a dekonstrukció hagyománya, mint a Másik képzetének elemzésével kapcsolatban kézenfekvő konkrét és absztrakt allúziók gyűjtőhelyei, amelyek, köszönhetően annak a ténynek, hogy az antropológiai számos jeles szerzője a filozófiai kultúrában is jártas tudós, ezért a filozófia hatását szubsztantív módon építik be vonatkozó társadalomtudományi elképzeléseikbe.

E folyamatokkal párhuzamosan, azt kiegészítve, megfigyelhetők olyan törekvések is, amelyek vagy haszontalannak tekintették, vagy kritikusan szemlélték a Másik fogalmának felhasználását. Ezen ellenvetések legalább három érvelési keretben fogalmazódtak meg.

1. Az első ezek közül a Másik megragadásának és reprezentálásának problémáira mutat rá. Mi marad meg a Másásból annak fogalmi megragadása után? Mi történik vele, amikor antropológiai reprezentációvá silányul? Szükség van-e a radikális Másás fogalmi megszelídítésére? Miképp lehet azt a látszólagos paradoxont feloldani, amelyben a Másás tudás tárgyává válva, szükségszerűen Másikként megsemmisül.

2. Ezzel párhuzamosan kutatóesetiek problémák is felmerültek. A Másás etikus kisajátításának problematikája egyre jelentősebb kérdéseket vet fel a kutató, a kutatás legitimitációját illetően. Vajon milyen mértékben, és hogyan képviselheti, fogalmazhatja meg a Másást egy kívülálló? Ha pedig csak belülről lehet ábrázolni azt, akkor az ekképp adódó esszencializmusból és kulturális, társadalmi licenzálásból fakadó problémák miképp kezelhetők úgy, hogy a Másik értéktartalma nem válik hasznavehetetlenné.

3. Végül, jelentős kihívást jelent a Másás fogalmával kapcsolatban a relációs episztemológia, és a perspektivizmus kerete is, amely a vadászgyűjtögető társadalmak kutatása során kristályosodott ki, és amely arra hívja fel a figyelmet, hogy az egyes relációkban nem csupán csak az derül ki, hogy ki vagy mi a megfigyelt, hanem az is, hogy ki a megfigyelő. Éppen ezért minden kapcsolat egy közös térben valósul meg, amelyben nem a különbség, hanem a közösség, az inkluzív „Mi” teremti meg az értelmezés lehetőségét. Inkluzivitás nélkül pedig értelmezés sincsen.

A fenti kérdések és dilemmák ismeretelméleti, módszertani szempontú és/vagy konkrét terepmunkaélményekből táplálkozó megvitatására került sor a Néprajztudományi Intézetben megrendezett egynapos interdiszciplináris műhelymegbeszélés keretében. A konferenciát a szervezők hagyományteremtő céllal rendezték meg – azzal a szándékkal, hogy az antropológiai kutatás alapvető kérdéseit a rendszeresség igényével évről évre hasonló keretek között vitassa meg a szakma.

BICZÓ GÁBOR
MÉSZÁROS CSABA

NÉPRAJZI MUZEOLÓGIA

Kiállítás Szentimrei Judit születésének 101. évfordulója alkalmából

2022. augusztus 18-án, a Kolozsvári Magyar Napok keretén belül, az Erdélyi Néprajzi Múzeum udvarán és alagsori kiállítóterében került megnyitásra a Szentimrei Judit néprajzkutató, iparművész születésének 101. évfordulója alkalmából szervezett kiállítás. Az előző évben Sepsiszentgyörgy belvárosában sorra került kültéri kiállítást a Liszt Intézet Sepsiszentgyörgy és a Civilis Egyesület hozta létre a 100. születésnap apropóján. A kolozsvári eseményen jelen voltak és felszólaltak: Tötszegi Tekla, az Erdélyi Néprajzi Múzeum igazgatóhelyettese, Pozsony Ferenc, a Kriza János Néprajzi Társaság tiszteletbeli elnöke, Szebeni Zsuzsa, a Liszt Intézet vezetője, illetve Szentimrei Judit utódai, Szabó Zsolt szerkesztő és H. Szabó Gyula kiadóigazgató is. A múzeumnak otthont adó Redut palota udvarán a néprajzkutató életének fontosabb mozzanatait bemutató táblák, az alagsorban pedig munkásságának tárgyi emlékei (kötetek, textíliák) kerültek kiállításra.

Meghívó

A Liszt Intézet Sepsiszentgyörgy, valamint a Civilis Egyesület meghívja

Szentimrei Judit

iparművész, néprajzkutató születésének 101. évfordulója alkalmából rendezett kül- és beltéri kiállításra

Időpont és helyszín: **2022. augusztus 18-án 16 óra**
Kolozsvár, Erdélyi Néprajzi Múzeum REDUT-PALOTA, Memorandumului út 21.

Beszédet mond **Pozsony Ferenc** néprajzkutató

Háziasszony: **Tötszegi Tekla** igazgatóhelyettes, ENM

Kurátorok: **Szabó Zsolt** szerkesztő, **H. Szabó Gyula** kiadóigazgató,
valamint **Szebeni Zsuzsanna** intézetvezető, Liszt Intézet Sepsiszentgyörgy

Román fordítás: **Szőcs Imre**

Külön köszönet **dr. Kulpinszky Eleonórának**, valamint a **Civilis Egyesületnek**

Szentimrei Judit 101

Szentimrei Judit a 20. századi erdélyi és a moldvai magyar népi kultúra klasszikus kutatója éppen 101 évvel ezelőtt született Kolozsvárt, 1921. május 19-én, értelmiségi, művész családban. Édesapja, Szentimrei Jenő, hírneves transzilvanista költő, író és újságíró; édesanyja, Sz. Ferenczy Zsuzsi pedig ünnepeelt dalénekes volt. 1943-ban házasságot kötött Szabó Gyula tanárral. Tudományos, tanári és művészi munkája mellett négy gyermeket nevelt fel, akik napjainkban az erdélyi magyar kultúra meghatározó egyéniségei: Bálint (1944) építész, egyetemi tanár, Zsolt (1946) újságíró és tanár, Bojta (1947) építész-vállalkozó, Gyula (1951) kiadóvezető.

Tanulmányait Kolozsvárt, Budapesten és Helsinkiben végezte. 1940-től a Kós Károly által tervezett sztánai iparművészeti műtermében dolgozott és tanított. 1941–44 között a kalotaszegi háziipar szakmai felügyelője és irányítója volt. Nagy szerepe volt abban, hogy a vidék lakossága eredeti, minőségi kézműves munkákat forgalmazott a térségbe látogató érdeklődőknek, turistáknak. 1945–1949 között a kolozsvári Leányliceum tanára. 1949-től az Iparművészeti Szövetkezet alapítója és bedolgozó tagja volt. 1950–1974 között a Ion Andreescu Képzőművészeti Főiskola tanára. Ugyanabban az időszakban cselekvő részt vállalt a Román Tudományos Akadémia Művészettörténeti Osztályának kutatási programjaiban, melyeknek során elsősorban a magyar és a román népi textilművészet kutatására összpontosított. Már 1940-től számos hazai és külföldi kiállításon vett részt munkáival. 1955–1989 között a *Dolgozó Nő* folyóirat *Hímzésiskola* című rovatát vezette és szerkesztette. Az 1970-es évektől a RTV magyar szerkesztőségének tudományos tanácsadója. Fontos szerepet játszott a *Jóbarát* című gyermeklap által meghirdetett *Zsuzsi- és Andris-baba*, népviseletvarró pályázat meghirdetésében és megszervezésében.

Első önálló munkája (*Székely festékesek*. Bukarest, 1958) magyarul és románul is megjelent, melyben a székelyföldi gyapjúból szőtt, színes festékesek motívumait és technikáit foglalta össze. Kötetével egészen napjainkig meghatározta nem csak a székelyföldi szövőasszonyok, hanem a magyarországi kézművesek alkotásait is.

Meghatározó szerepet játszott a dr. Kós Károly által vezetett népművészeti kutatócsoport munkájában, mely az 1950-es évek legjelentősebb erdélyi, néprajzi, tudományos vállalkozása volt. Annak keretében a legjelentősebb romániai magyar tájegységek tárgyi kultúrájának és népművészetének szakszerű kutatására, rendszerezésére, feldolgozására törekedtek. Dr. Kós Károlynak, Szentimrei Juditnak és Nagy Jenőnek végül is négy tájegységünk etnográfiai szintézisét sikerült megjelentetnie a Kriterion Könyvkiadónál. A négy kiadvány (*Kászoni székely népművészet*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1972; *Szilágysági magyar népművészet*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1974; *Kis-Küküllő vidéki magyar népművészet*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1978; *Moldvai csángó népművészet*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1981) a romániai magyar néprajztudomány klasszikus értékű, a 20. századi magyar etnográfia megbecsült alkotása.

A kolozsvári szerzőhármas még egy mezősegi és egy torockói kötet megjelentetését is tervezte. Ebből az alapkutatásból született meg Szentimrei Judit következő, nagy sikerű publikációja (*Széki iratosok*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1982), mely a zenés-táncos folklórjáról és hagyományos viseletéről ismert mezősegi falu varrottasait mutatta be.

A tervezett torockói szintézis csak az 1989-es romániai rendszerváltozás után láthatott nyomdafestéket (Dr. Kós Károly–Szentimrei Judit–Nagy Jenő–Halay Hajnal–Furu Árpád: *Torockói népművészet*. Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár, 2002). Kötetei, tanulmányai, dolgozatai és cikkei számos erdélyi és magyarországi kiadványban jelentek meg.

Tanulmányútjai során Finnországban, Belgiumban, Hollandiában, Franciaországban, Svájcban, Kanadában és Ecuadorban, híres múzeumokban és intézményekben vizsgálhatta meg az archaikus textilkultúrák legkiválóbb alkotásait.

Tudományos tevékenységét számos intézmény méltatta. Szentimrei Judit a Magyar Néprajzi Társaság (Budapest) tiszteletbeli tagja volt. Az 1989-es rendszerváltozás után pedig cselekvő részt vállalt az Orbán Balázs Társaság, a Magyar Filológiai Társaság, a Romániai Képzőművészeti Szövetség és a Barabás Miklós Céh tevékenységében. Kiemeljük, hogy Szentimrei Judit a Kriza János Néprajzi Társaság alapító tagja volt, 1990 tavaszán messzemenően támogatta a pályakezdő kutatók intézményalapító törekvéseit, szakmai tanácsaival és hatalmas tapasztalatával pedig terepkutatásaikat alapozta meg. Számos konferencián, szemináriumon, kiállításon vett részt, ahol nagy szakmai tudását önzetlenül átadta a fiatal etnográfus és kézműves nemzedékek tagjainak.

POZSONY FERENC

* * *

ALMA MATER

A medve nem táncol, de a néprajzosok igen
Beszámoló a Fialat Néprajzkutatók Szemináriumáról
(Zabola, 2022. augusztus 1–7.)

Milyen egy valódi gróf élete napjainkban? Hogyan jelenik meg egy templombelsőben egyszerre több évszázad művészete? Mit neveznek *cifrapogácsá*-nak? Milyen étellel várnak Pusztinán, ha *galuskát* emlegetnek? Erdélyben jártunk augusztus elején, a hét során nemesekkel, medvékkel, néprajzos hallgatókkal, különleges ételekkel és csodás emberekkel találkoztunk.

Augusztus elején utaztunk Budapestről Bali János tanár úrral és három hallgatótársammal Erdélybe, az idén tizenkilencedik alkalommal megszervezett Fialat Néprajzkutatók Szemináriumára. Nagyon izgatottan vártam a hetet, bútorfestőként különösen izgalmasnak ígérkezett a program. Az egész napos út után késő délután érkezünk meg a Kárpátok kanyarulatába simuló, Kovászna megyei Zabolára. A Csángó Múzeumban találkoztunk a Debrecenből és a Kolozsvárról érkezett többi néprajzos hallgatóval és Pozsony Ferencsel, a kolozsvári tanszék tanárával, aki tősgyökeres zabolaiaként évről évre a tábor házigazdája. Az otthoni hőség után kifejezetten jól esett az őszi, hűvös, esős idő, ami Székelyföldön fogadott minket.

Kedden a zabolai Csángó Múzeum udvarán, a szeminárium programjaként tartott konferencián vettünk részt. A délelőtti szekcióban Szabó Árpád Töhötöm, Szócsné Gazda Enikő, Bali János, Bereczki Ibolya, Kinda István és Pál Emese előadásait hallgattuk meg. Gazda Enikő előadása után alkalmam nyílt kézbe venni és lefényképezni egy 19. századi, Csíkdánfalván tevékenykedő bútór- és szentképfestő mester füzetét, melyben festékreceptek mellett helyi hiedelmek, ráolvasások, vőfélykönyv-részletek és a családtagok későbbi feljegyzései is helyet kaptak. A közös ebéd után Sütő István bútorfestő tartott előadást, majd Domokos Levente restaurátorral és Pozsony Ferencsel beszélgettek a székely bútorok festésének egykori és mai technikai háttéréről. Részt vettünk a múzeum bútorkiállításának szakmai megnyitóján, majd a Szentimrei Judit néprajzkutatóra való megemlékezésen, és Fejér Miklós *Letűnt paraszti világ Zabolán* című könyvének bemutatóján.

A hét folyamán nagyon feszített volt a program, múzeum- és kastélylátogatás mellett városnézés és medveles is szerepelt a programban. A kirándulásunk hetében néptánc-tábor zajlott a faluban, így minden nap részt vehettünk az esti táncházban. A négy nap folyamán rengeteg nevezetességet látogattunk meg Zabola közelebbi és távolabbi környékén, és még a moldvai csángókhoz is eljutottunk. Az épített örökséget tekintve legtöbbit talán templomokban

jártunk, kezdve a zabolai erődtemplommal, mely 18. századi festett kazettás mennyezetéről nevezetes. Számomra az egyik legérdekesebb a gelencei katolikus templom volt, mert egyszerre több évszázad jegyét hordozza magán – az egyik falat teljesen kitölti az Árpád-kori Szent László-freskó, a szentély mennyezete gótikus stílusú, az oltár pedig barokk stílusjegyeket visel. A festett kazettás mennyezet 1628-ban készült, a karzat szentképes kazettái pedig a 18. századból valók. A történelem során valószínűleg sosem nézett ki úgy ez a templom, ahogyan ma, mégis disszonancia nélkül, nagyon archaikus hangulatot árasztva jelennek meg benne a különböző korok lenyomatai.

Az erdélyi nemesi birtokok közül Zabolán a Mikes-kastély parkjában tettünk egy sétát, Miklósváron pedig a Kálnoky-kastélyba látogattunk el, ahol személyesen az ifjú Kálnoky gróf vezetett minket körbe. A zabolai kastélyban jelenleg luxusszálloda működik, a miklósvári pedig egyrészt a 17–18. századi főúri mindennapokat bemutató Erdélyi Élet Múzeumának, valamint különféle rendezvényeknek ad otthont.

Kézdivásárhelyre a néprajzos Dimény Attila vezetésével mentünk, aki többek között mesélt a város főteréről, majd megmutatta azt az épületet is, amelyiket a szentendrei Skanzenben építettek fel az új Erdély tájegységben. Meglátogattuk a céhtörténeti múzeumot is, ahol a fazekasok, cipészek és kovácsok között a mézeskalácsosoknak is jutott hely. Itt hallottam először a

cifrapogácsa megnevezést a díszes mézeskalácsra, ami persze azonnal a szívemhez is nőtt.

Medvelesre a Mikes-birtok feletti erdőbe volt lehetőségünk menni, a birtok vadőrével, Péter Leventével. A terepjáróból kiszállva nagyjából kétszáz métert bandukoltunk egy ösvényen mesebeli fenyvesek között, míg elértük a fakunyhót, melynek az ablakából jól ráláthattunk a hegyoldalra. Néma csendben zsúfolódtunk be a lesbe. Összesen 6–8 medvét is láttunk, amelyek a Levente által kihelyezett kukoricára érkeztek. Az egyikük egészen közel jött a leshez, néhány méterre falatozott tőlünk. Levente mesélt a medvékről – nevet adott nekik és mindegyiknek ismeri az élettörténetét. Kicsit magáról is beszélt, hogy hogyan került ilyen közel a természethez és az erdő lakóihoz: „*A szüleim sokszor mondták, hogy engem csak úgy az erdőben kaptak meg, mikor kicsi voltam.*”

Az egyik napot teljes egészében Moldvának szenteltük. A Kárpátokon és az ezeréves határon átkelve három órányi kanyargós és zötyögős út után érkezünk meg Forrófalvára, ahol megnéztük a Mátyás korabeli fatemplomot és a körülötte fekvő temetőt. Ebédre a Benke család várt minket Somoskán. Senki sem tudta igazán, milyen lehet az előre beharangozott *savanyú leves*, de mint kiderült, finom – zöldeges, húsos, és egy kicsit valóban savanyú. A desszert frissen sült fánk volt házi lekvárral, a bátrabbak pedig a rózsalekvárt is megkóstolhatták. Ebéd után Benke Paulina eredeti csángó szötteket, kendőket és viseletdarabokat mutatott saját gyűjteményéből. Kicsit sajnáltam, hogy nem volt több időnk beszélgetni házigazdáinkkal, épp csak felhörpintettük a kávé, mikor már tovább kellett állnunk.

Csángóföldön Nyisztor Tinka pusztinai portáját is meglátogattuk, aki többek között arról is híres, hogy ő volt az első moldvai csángó, aki az anyanyelvén szerzett doktori fokozatot. Tanulmányai végeztével hazatért Pusztinára, szülőházát a hagyományos berendezés megtartásával tette életterévé: „*Ez a legélőbb tájház a világon. Benne lakom.*”

A nap méltó gasztronómiai lezárása volt a galuska, melyet házigazdánk készített. Mindenki, még a székelyföldiek is valami tésztafélére számítottak, de kiderült, hogy arrafelé a *szőlő-, káposzta-* vagy *fuszulykalevélbe* töltött kását nevezik így, azt, amit mi, jelenlévők *tőtike*ként ismertünk. Az utána tálalt túros kalács a hét kedvence lett, annak ellenére, hogy napról napra rengeteg különlegesség került az asztalra.

Nem csak Moldvában szembesültünk a gasztronómiai élményekhez járó terminológiai nehézségekkel. Amikor vacsoránál a nagy bográcsokban készült ételeket helyi nevükön nevezték, és a *gulyás* nem leves volt, hanem inkább pörkölt, a *krumlipaprikás* és a *krumplitokány* két különböző étel, és egyik sem paprikáskrumpli. E hét végére már feladtam, hogy az emlegetett ételeket a nevük alapján megpróbáljam elképzelni. Mikor Zabolán megkérdezték, hogy kérünk-e a *laskaleveshez* kenyeret, az elmúlt napok tanulsága nyomán mi, magyarországiak úgy döntöttünk, előbb inkább megnézzük, milyen ponto-

san az a *laskaleves*. Mint kiderült, mi úgy neveztük volna, hogy *csontleves cérnametél*ttel, és eszünkbe sem jutott volna kenyeret enni hozzá.

Vasárnapra már csak a hazaút maradt. A fáradtságtól és az élményektől kótyagosan utaztunk, a havasok lassan szelidültek síksággá. Visszafelé is megcsodáltuk a román autópálya menti vécéket – de csak messziről –, és mikor végül kiszálltunk az autóból, szinte szürreálisnak tűnt a gondolat, hogy pár napja a Kárpátok túloldalán üldögéltünk egy teraszon, vagy medvéket lestünk a hegyen. Olyan távoli, s mégis egészen közel van. Országhatár pedig ide vagy oda, mégis kicsit otthonos. Aki teheti, menjen sokat, fedezze fel a saját szemével!

BERTY RÉKA

* * *

KÖSZÖNTÉSEK

„Adjunk hálát az Úrnak, mert érdemli...” A nyolcvanesztendős Domokos Mária köszöntése

*Adjunk hálát az Úrnak, mert érdemli,
Mert minden gazdagságát velünk közli.
Ő, mint bő irgalmú kegyelmes Atya,
Fiait testben, lélekben megáldja...*

(Domokos Mária és Szendrei Janka gyűjtése;
Beret – Abaúj-Torna megye, 1968)

Lassan negyven éve, egészen ifjan, Halász Péter jóvoltából találkozhattam először személyesen Domokos Pál Péterrel. Péter bácsi Budafoki úton lévő lakása akkoriban valóságos zarándokhely volt. Csengetésünkre kedves, szerény mosollyal Domokos Mária nyitott ajtót. Édesapja jelenlétében természetes és őszinte szolgáló szeretettel maradt háttérben. Csak az ezután, egyre gyakrabban ismétlődő látogatások sora tette számomra világossá, hogy a kedvesen szerény háziasszonyi szerep európai léptékű tudóst takar. A magyar népzene tudomány történetének, valamint a késő középkori és kora újkori magyar tánczene egyik legjelentősebb kutatóját. Olyan zenetudóst, akit nagyszerű életműve édesapja apostoli küldetésének elhivatott folytatójává és kiteljesítőjévé avat.

Mária talán az egész életét meghatározó jeles napon, éppen nyolc évtizede, november 22-én, a zene védőszentjének, Szent Cecéliának az ünnepén látta meg a napvilágot Kolozsvárott Domokos Pál Péter és Antal Mária negyedik gyermekeként.

A már-már népmesei ihletésű családi háttérrel, indíttatással talán Halász Péter fogalmazta meg a legpontosabban, amikor éppen tíz esztendővel ezelőtt, a *Honismeret* hasábjain megjelent köszöntésében így írt: „Népmeséink igazságát példázza a Gondviselés a Domokos családban. Mert amiképpen a székely földműves és kőműves Domokos Elek hat gyermeke közül a legkisebbik lett a csángók tudós vándor-apostola; azonképpen az ő legkisebb gyermeke viszi tovább a népzene szeretetét, a csángók iránti elkötelezettségét. Az ilyen szellemi örökség persze kétélű: emelhet, de le is nyomhat, miként a szél a havasok fölött vitorlázó sást. Tehetségen és alázaton múlik, hogy egy nagy egyéniség fényt vagy árnyékot vet-e utódjára, szellemi örökösére? Domokos Máriában megvolt, megvan mindkét tulajdonság. Ezért vehette át magától értetődő természetességgel a stafétabotot, ezért léphetett a csángó művelődés és a csángó sors szolgálatában édesapja örökébe – teljes fegyverzetben.”

*Harangozóné Csortán Erzsébet, Domokos Mária és nővére,
Erzsébet Csíksomlyón 2009-ben
(Fotó: Harangozó Imre)*

A kétségtelenül meglévő tehetség és alázat birtokában sem volt könnyű a „létező szocializmus” évtizedeiben Domokos Pál Péter leányának lenni. Alig kétesztendő kislánycént átélni a menekülést Kolozsvárról. A 20. század kö-

zepének közép-európai valósága szinte Mária génjeibe írta magát: Szentgottárd, majd Budapest – ideiglenes és véglegesnek gondolt otthonok. Aztán a kitelepítés: Kispetri, a földet művelve élni próbáló tudós édesapa családjában, majd Szárászpuzta, ahol legalább az ide telepített moldvaiak között élhetett a család. Olyan helyen, ahol a kis Máriácskát csángó énekekkel nyugtatták, altatták... Aztán újra Budapest, ahol az édesapa már taníthatott, de a gyanakvás légköre, a megfigyelés, az időnként házkutatásba torkolló zaklatás nem vagy alig csitult.

A könyörtelenül múltó idő hozta, hogy mára alig van olyan zenetudósunk, mint Domokos Mária, aki elmondhatja magáról, hogy szakmai pályája még Kodály idejében indult az MTA Népzene Kutató Csoportjában. Bár végleges alkalmazására csak a Mester halála után, 1968-ban kerülhetett sor. A csoport kitartóan megmaradt a kodályi szemlélet és irány mellett. Máriára pedig mind családi, mind pedig egyéni vonatkozásban is fokozottan igaz a kodályi elképzelés, miszerint aki a magyar zene történetével akar foglalkozni, annak előbb népzeneét kell gyűjtenie.

Domokos Mária szakmai tevékenysége rendkívül gazdag és szerteágazó. Idősebb munkatársai, elsősorban Olsvai Imre és Vargyas Lajos révén részesévé, mi több, szellemi örökösévé vált *A Magyar Népzene Tára* szerkesztőségének. A Zenetudományi Intézet munkatársi köre valódi, együtt gondolkodó, együtt lélegző közösséget alkotott. Domokos Mária – a teljesség igénye nélkül – Szalay Olgával, Paksa Katalinnal, Németh Istvánnal vagy éppen a fiatal kutatóként hozzájuk csatlakozó Kővári Rékával szoros, mély emberi és értékszövetségen alapuló, egyedülállóan hatékony alkotói csoportot hozott létre.

Ebben a légkörben Mária, használva hatalmas filológiai ismeretanyagát és páratlanul gazdag népzenei ismeretanyagát, értékes életművet hozott létre, szakmai életútját (mára nélkülözhetetlenné vált) alpművek jelzik. Itt is a teljesség igénye nélkül: ilyen az 1982-ben megjelent publikációja, amely magyar és román dallamkapcsolatokat vizsgálja Bartók román gyűjtésében. Vagy például az 1997-es, a Schubert gitárkvartettjében fellelhető verbunkos dallamokat számba vevő írása is. Tudománynépszerűsítő tevékenységéből pedig érdemes a Magyar Rádióban elhangzott zenetörténeti előadásaira gondolnunk.

Mindezek mellett fontos megemlíteni, hogy Domokos Mária szakmai életműve jóval túlmutat a saját írások, kötetek során. A már említett gazdag népzenei, zenetörténeti és szakirodalmi műveltsége, valamint közismert szerénysége és mély embersége nyomán szerkesztői, szaktanácsadói és lektori tevékenysége is meghatározó. Itt a teljesség igénye nélkül olyan műveket említhetünk, mint a társszerzőkkel megírt, Kodály Zoltán műveinek népzenei forrásait feltáró kötet, vagy éppen Kallós Zoltán és Martin György gyimesi keserves-gyűjtésének sajtó alá rendezése. Nevéhez fűződik az utóbbi évtizedek népzene tudományának egyik talán legnagyobb vállalkozása is, a *Magyar Népzenei Antológia* 7. részének kiadása. Ebben a *Moldva és Bukovina népzeneje* című, az eredeti gyűjtéseket a szélesebb közönség számára is hozzáférhe-

tövé tévő hangzóanyaghoz remek szakmai tanulmány és jól áttekinthető adatbázis társul.

E sorok írója a Békés megyei Újkígyóson született – most is ott él, így nem kerülheti meg Domokos Mária (ha nem is túl szoros) újkígyósi kötődését. A mi Szent Antal temetőnkben nyugszanak ugyanis Mária anyai dédszülei: Antal Dénes tanító (Várfalva, 1852–Újkígyós, 1934.) és felesége, Lőrincz Mária (Marosújvár, 1857–Újkígyós, 1943) Az okra településünk egykori gyógyszer-tárának falán lévő emléktábla ad magyarázatot: „*Ebben az épületben működött a XX. század első felében Antal Ákos »Szűz Mária« Gyógyszertára. – E falak között látogatta meg felesége rokonát, Antal Ákost az 1930-as években több alkalommal is Domokos Pál Péter (1901–1992) néprajztudós, a »csángók apostola« (Állította az Újkígyósert Közalapítvány 2010.)*” Az Újkígyóson gyógyszer-tárt nyitó Antal Ákos (1899–1970) tehát Mária nagyapjának a testvére volt, aki magához vette idős szüleit.

Mária a tudománnyal, a népzenevel foglalkozó tevékenységen kívül is sok-sok feladatot vállalt és vállal mind a mai napig magára. Megalakulásától aktív tagja a Lakatos Demeter Csángómagyar Kulturális Egyesület vezetőségének. Ha hívtuk, örömmel jött, tartott előadást az Ipolyi Arnold Népfőiskola rendezvényein. Önzetlenül adott tanácsot, szakmai segítséget, kiadványaink zenei anyagának lejegyzésében, szerkesztésében, lektorálásában. 1992 október 23. és 25. között az Ipolyi Arnold Népfőiskola szervezésében az ókígyósi Wenckheim-kastélyban megtartott rendezvényünk a moldvai csángómagyar-ság hagyományos kultúráját mutatta be. Az előadók között ott volt Domokos Mária és Lükő Gábor is. Meg kell jegyezni, hogy Erdélyi Zsuzsannával itt rögzítettük azt az archaikus imádságfüzért, melyet a *Magyar Katolikus Lexikon* „*archaikus imádság*” szócikkénél közölte. Hálásan köszönjük, hogy a népzenei gyűjtő- és feldolgozó munkán túl végzett kutatásait tiszta, őszinte szerénységgel osztotta meg egy szerény, vidéki egyesület, az Ipolyi Arnold Népfőiskola érdeklődő közönségével. A már említett 1992-es rendezvényünkön Zöld Péter moldvai jelentéseiről tartott előadást. A 2001-ben megjelent *Ott hul éltek vala a magyarok...* című, az északi csángó folklórral foglalkozó kötetünk zenei anyagát válogatta és gondozta.

Ugyanígy segíti az egyházaskozári Domokos Pál Péter Egyesület hagyományörző csoportját is. Anyagi és szakmai tekintetben is önzetlen támogatója a csíkszeredai Domokos Pál Péter Alapítványnak. S mindezt teszi a lehető leghszerényebben, legkedvesebben. Éppen úgy, ahogyan egyik közvetlen munkatársa, Szalay Olga megfogalmazta: „... *a háttérben maradás képességével, s az ehhez szükséges alázattal*”.

Nyolc évtized, egy küzdelmes élet, egy mérhetetlenül gazdag tudományos életmű s mögötte egy nagyszerű, szerény ember: Domokos Mária, aki számomra mindig ama 20 éves kori csengetésünkre ajtót nyitó kedves mosolyú hölgy marad. Az, akit az atyai örökség, a személyes sors és az elemi érdeklődés fordított a „*hiétszer árvább*” moldvai csángómagyar közösség zenei

hagyománya s ennek nyomán sorsa felé. S aki erre nekem, s tudom, hogy még sokaknak, ajtót nyitott.

Drága Mária! Adjon az Isten jó egészséget, jó kedvet és erőt a munka folytatásához, egészen az emberi élet végső határáig!

HARANGOZÓ IMRE

Kósa László 80 éves

Az ismeretlen ismerős A 80 éves Kósa László köszöntése

Amikor a *Néprajzi Hírek* szerkesztőjével e köszöntő tematikájáról beszélgettünk, egyetértettünk abban, hogy a szöveg inkább a személyes emlékek, történetek köré szerveződjék, és ne az ünnepelt pályafutásának inventáriuma legyen. Az életmű méltatását elvégezték a Kósa László 60. illetve 70. születésnapjára készült kötetek szerkesztői, Bartha Elek és Keményfi Róbert, a kötetekben a szerzők is kitértek alkotásai méltatására, sőt, maga az ünnepelt is végigtekintette egy hosszabb „életútinterjú” során saját pályájának eseményeit.¹ Itt inkább azon emlékek sora következzen, hogyan és milyennek ismertem meg Kósa Lászlót az utóbbi évtizedekben.

¹ A kultúra táji, térbeli változatai. Tanulmányok a 60 éves Kósa László tiszteletére. *Néprajzi Látóhatár* 2002. 1–4.; illetve „A burgonyától a szilvafáig”. *Tanulmányok a hetvenéves Kósa László tiszteletére*. (Szerk.: Bartha Elek). Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszék, Debrecen, 2012 (Studia folkloristica et ethnographica 56). A néprajz-

Az 1980-as években az Eötvös Loránd Tudományegyetemen néprajz szakot végzett egyetemistáknak nem volt könnyű Kósa Lászlót megismerni. Az 1980-as években az Eötvös Loránd Tudományegyetemen néprajz szakot végzett egyetemistáknak nem volt könnyű Kósa Lászlót nem ismerni.

E látszólagos ellentmondás magyarázata egyszerű. Ahogy az ünnepelt is mondta a fent említett életútinterjúban: amikor 39 évesen (vagyis 1981-ben, két évvel azelőtt, hogy e sorok írója elkezdte az etnográfusképzést) ki akarta próbálni magát egyetemi oktatóként, nem a Tárgyi Néprajz Tanszékre került, hanem egy újonnan alapított interdiszciplináris tanszékre. Ennek következtében nem tanította a néprajz szakos egyetemistákat. S hogy miért történt mindez? Kósa László szerint „*Nincs értelme bogozgatni [...]. Ezzel a munkahelyváltással azonban egy kicsit kikerültem a néprajzi közéletből.*”²

A néprajzi közéletből talán, de a néprajz tudományából egyáltalán nem. Hiszen a legtöbb néprajz szakos egyetemistának útja a Piarista közli (vagyis akkori nevén Pesti Barnabás utcai) épület negyedik emeletére az *Apáról fiúra* című kötet elolvasásával kezdődött. S kevés néprajzos szerző mondhatja el magáról, amit Kósa László és szerzőtársa, Szemerkenyi Ágnes, hogy könyvéből harmad évszázadnyi idő alatt hat kiadás is olvasóra talált (az eddigi utolsó 2006-ban): átdolgozva, bővítve, a néprajztudomány legújabb eredményeit beépítve, a százezret jóval meghaladó példányszámban. Az életútinterjúban az ünnepelt felidézi egy emlékét: a 2001-es könyvhéten egy számára ismeretlen úr „*azzal íratott alá egy első kiadású, megviselt példányt, hogy annak idején neki, utóbb pedig fiának lett kedves olvasmánya*”.³ Bár abból a fiúból talán nem lett néprajzkutató, de az a bizonyos első, 1973-as kiadás a mi családi könyvtárunkban is ott állt a polcon, két, néprajzos végzettségű generációnak is kedves olvasmányaként. Mint ahogy a másik alapmű, az ezúttal Filep Antal társszerzővel írt *A magyar nép táji-történeti tagolódása* több példánya is. Az Akadémiai Kiadó által a *Néprajzi Tanulmányok* puhafedelű sorozatában megjelentett mű első példányának kötése ugyanis sajnos az évek során nem bírta a megpróbáltatásokat, a sok forgatást és darabjaira hullott. Mivel a kötet a szak tudományos jelleg ellenére ugyancsak közönségsiker volt, 8 év alatt négy kiadást is megért, azonnal pótoltuk egy antikváriumból. A kötésminőség sajnos nem javult: ez is szétesett. A harmadikat már csak „dísznek” vettük, és a salátává aprózódott példányokat olvastuk, ha szükség volt rá. És volt. Nemcsak akkor, amikor magam is a táji tagolódás vizsgálatával kezdtem foglal-

tudományon kívül az ünnepelt művelődéstörténeti „oldaláról” is készültek köszöntő kötetek, Ablonczy Balázs (*Hagyomány, közösség, művelődés. Tanulmányok a hatvanéves Kósa László születésnapjára*. Budapest, BIP, 2002), illetve ifj. Bertényi Iván („*Taníts minket úgy számlálni napjainkat...*”. *Tanulmányok a 70 éves Kósa László tiszteletére*. Budapest, ELTE Eötvös, 2012) és társaik szerkesztésében.

² Kósa László–Keményfi Róbert: Pályarajz. *Néprajzi Látóhatár* 2002. 1–4. [13–36.] 35.

³ Kósa–Keményfi 2002. 31.

kozni, hanem ifjúkoromtól kezdve folyamatosan, amikor magyarországi, erdélyi, felföldi túrákra indultunk. A megfelelő címszavak áttekintése a felkészülés elengedhetetlen részének számított. Még ma is sajnálkozva olvasom, hogy az 1990-es évek végén tervbe vett, ötödik, javított, térképpel bővített kiadás soha nem jelent meg. Ahogy az ünnepezt fogalmaz: „*nekem a kiadó ki is fizette a honoráriumot, mert elkészültem a magam részével, nem rajtam múltott [...]. [2000-ben] újra tervbe vették a kiadását. Természetesen megint pótlásra lenne szükség. Csakhogy egyre nehezebb egy ilyen régen megírt munkát újra bővíteni.*”⁴ A következő évtizedben megint felmerült az alapmű új kiadása, de hiába. Kósa László végül az érdeklődő szerkesztőket hozzám irányította: azóta is hálás szívvel gondolok rá, hogy ha az írást nem is, a kézirat lektorálását elvállalta.

A fentiekből egyértelműen kiderülhetett, hogy bár Kósa László tudományos munkásságával már az egyetem előtt meg lehetett ismerkedni, oktatói munkásságával már az egyetemen is jóval nehezebben sikerült. Szerencsésnek mondhatom magam, hogy az ötödik 2. félévében még hallgathattam a magyar néprajz tudománytörténetéről tartott óráját. Amikor átlapoztam egyetemi leckekönyvem, hogy ellenőrizsem, mely félévben is történt mindez, meglepődve észleltem, hogy az a kurzusa, amely az egyetemen látogatottak közül az egyik legnagyobb hatást gyakorolt későbbi munkámra, nem is szerepel a hivatalosan felvett órák között! Ezek szerint ezt a *Történeti ökológia* címen futó, Sz. Jónás Ilona és R. Várkonyi Ágnes történészekkel együttműködésben tartott előadás-sorozatot „illegálisan” látogattam. (Azóta is tünődöm, a hivatalos tanrendben vajon benne volt-e? Vagy ők is „illegálisan” tartották?) Az előadásorozat később egy azóta is sokat forgatott tanulmánygyűjteménnyé nőtte ki magát (az 1993-ban megjelent *Európa híres kertje* című kötetet Kósa László R. Várkonyi Ágnessel közösen szerkesztette) és máig a magyar történeti ökológia egyik alapművének tekinthető. Talán innen eredhet Kósa Lászlónak a 2000-es években elmélyített érdeklődése a természeti katasztrófák kultúrára gyakorolt hatása iránt, mely munkájának egyik csúcspontja az MTA rendes tagjává történt megválasztása után tartott akadémiai székfoglalója (2008). Erről írta egyik méltatója a 80. születésnapján köszöntőjében, hogy „*akkor még talán nem is láthatta előre, hogy ez a téma hamarosan mennyire aktuálissá válik, és személyes érdeklődése tárgyát 10–15 év múlva létfenntartási, fenntarthatósági problémaként vizsgálja majd megannyi tudományág*”.⁵ Kósa László történeti ökológiai (újabbban inkább környezettörténetinek nevezett) munkásságának is megvolt a szerepe abban – bármennyire is kézenfekvőnek tűnik ez a geológus végzettséggel, nem volt az, hiszen korábban inkább az építkezés kutatása ér-

⁴ Kósa–Keményfi 2002. 26.

⁵ Gáspár Kinga 2022: Egy életmű a magyar kultúráért. Kósa László néprajztudós köszöntése. <https://kultura.hu/egy-életmű-a-magyar-kultúraért-kosa-laszlo-neprajztudós-koszontese/> (Utolsó letöltés: 2022. október 3.)

dekelt –, hogy egyik szakterületemnek a nagyon sok névvel illetett, de legtöbbször ökológiai antropológiának nevezett tudományágat választottam.

*Borsos Balázs akadémiai székfoglalóján,
mellette Kertész András és Kósa László*

A másik szakterület iránti érdeklődésemet, amelynek művelésével az ezredfordulón és a következő bő évtizedben leginkább foglalkoztam, ugyancsak erőteljesen befolyásolta Kósa László munkássága. Nem is igazán a már említett Filep Antallal közös alkotása, hanem a *Paraszti polgárosulás és a népi kultúra táji megoszlása Magyarországon (1880–1920)* című alapműve. Ez éveken át vezérfonalként szolgált számomra, hiszen a paraszti kultúrának Kósa László által leírt, elemzett és rendszerbe foglalt rendkívüli táji változatosága épp úgy a 19–20. század fordulójához köthető, mint a *Magyar Néprajzi Atlasz* térképlapjain bemutatott anyag túlnyomó része, amelynek számítógépes feldolgozásán, csoportelemzésén az én kutatásom alapult. És az, hogy ennek a munkának sikerült a végére jutnom, az részben neki is köszönhető: nemcsak bírálója volt a kéziratnak, hanem a térképek elkészítésében is segédkezet nyújtott. Napokon át ültünk együtt irodájában, és próbáltuk a hagyományos néprajzi tagolódás alapján az atlaszban ábrázolt 417 gyűjtőpontot definiálni, tájhoz kötni, hogy három ilyen tartalmú térképet (nagy-tájak, középtájak és kistájak) is be lehessen mutatni. E munka során sokszor fölmerült, miért is nem jelent meg térkép a Kósa–Filep hasábjain. Azóta sem tudni pontosan ennek okát, hiszen a jóval nagyobb közönséghez eljutó *Apáról fiúra* című kötetben és a ma is az antikváriumok egyik sikerkönyvének számító *Magyar Néprajzi Lexikon* táj címszava mellett ott szerepelt a népi kultúra területi tago-

lódását mutató térkép. Míg azonban azokon a térképeken a tájnevek csak hozzávetőleges helyükön álltak, pontosabb lehatárolás nélkül, a *Magyar Néprajzi Atlasz* alaptérképe szerkezetében készülő táji tagolódástérképen az egyes gyűjtőpontokat az egyes tájakhoz kellett kötni. És ez igen sok fejtörést okozott mindkettőnknek. Ma is emlékszem az ünnepest rendkívül képszerű hasonlatára. Ezt mondta beszélgetéseink, közös munkánk során olyan sok kérdés ütött szőget a fejébe, hogy az egyre inkább ahhoz a tuskóhoz hasonlít, amelybe a vándorló iparoslegények szőgeket vertek.

A fent írtakból is kitűnik, ha egyetemi éveim alatt nem is volt könnyű Kósa Lászlót megismerni, ezt a hiányt sikerült a 2000-es években pótolni. Ugyanis Kósa professzor úr ajtaja mindig nyitva állt, akármilyen ügyben vagy kérdéssel kopogtatott az ember mindig befogadást és józan tanácsokat kapott. Nemcsak közvetlen szakmai, hanem tudományszervezési kérdésekben is, akár a Néprajzi Kutatóintézet ügyes-bajos gondjai kerültek terítékre, akár az MTA Néprajztudományi Bizottsága aktuális feladatai. Ez utóbbi bizottságnak ugyancsak az ünnepest ajánlásra lettem tagja az ő elnöksége idején, 2003-ban (akkor a tagokat még nem a köztestület választotta, hanem kooptálással kerültek be).

Ugyanakkor Kósa Lászlóhoz engem egy külön szál is fűz. Közismert az ünnepest református hitvallása, amelyet azonban a tudományos kutatással is összeköt: széles tanítványi körének együttműködésével készült az a monografikus igényű tanulmánygyűjtemény, a *Reformátusok Budapesten* (2006), amely két vaskos kötetben tárgyalja a téma számtalan aspektusát. Kósa a budahegyvidéki gyülekezetben hosszú ideig presbiteri feladatokat is ellátott és a maga részéről – és tudományos gyakorlatával felvértezten – igyekezett elősegíteni az egyház megtisztulását is: 2010-ben nagy hatású tanulmányt jelentetett meg a *Théma* című folyóiratban arról a hálózatról, amelyet az állambiztonság működtetett a református egyházban a diktatúra idején. Mivel mi is ugyanennek a gyülekezetnek vagyunk tagjai, ha hivatalosan épp nem találkoztunk, találkoztunk itt szeretetvendégségeken, amelyek szervezéséből Kósa László felesége, Gyöngyi asszony is kivette a részét. Amikor valami megbeszélnivalóm akadt a professzor úrral, nem is kellett mindig bemennem az egyetemre, a gyülekezeti teremben egy csésze tea és egy pár pogácsa mellett mindent meg lehetett tárgyalni.

Bár különböző okok miatt az ünnepest egyre kevésbé vesz már részt a néprajztudomány működtetésében, volt, amikor kivételt tett, ami nekem máig tartó örömet okozott. Nemcsak aláírta négy másik tagtársával egyetemben a levelező tagi felterjesztésemet, hanem egy évvel később ő tartotta a laudációt is az MTA II. emeleti termében. Nagyon remélem, hogy azóta sem okoztam neki csalódást.

Kedves Laci, Isten éltesen még nagyon sokáig erőben, egészségben, családdal, barátaid és kollégáid örömeire!

BORSOS BALÁZS

Kósa Tanár Úr

1993-ban ő volt a bizottság elnöke, amelyik felvett az egyetemre. Egy évvel később ugyancsak az ő elnökletével vettek fel az Eötvös Collegiumba, az ő doktori programjába jártam, és ma az általa (is) alapított tanszéken dolgozom.

Ő volt az egyik legmeghatározóbb tanárélményem: az, hogy történész lettem, jelentős részben neki köszönhető. Pedig nem történészként végzett és a néprajztudomány ismerői tudják, hogy a diszciplínájuk kevés MTA-tagjának egyike. Már ismertem a nevét, amikor először találkoztunk a Belvárosi templom harangjától mintegy negyven méterre lévő tanszékvezetői szobájában. Édesapám 7–8 éves koromban vette meg nekem a *Megjártam a hadak útját* című kötetét, amely a magyar nép történeti emlékezetéről szólt, és amelyből nagyon keveset értettem, amikor megpróbáltam elolvasni. 1993 és 2001 között rengeteg órára jártam hozzá, református egyháztörténettől kezdve fürdőtörténeten át a két világháború közötti eszmetörténetig; költöztettem a tanszéket, szigorlatoztam az irodájában, írtam általa szerkesztett kötetekbe és zötyögünk együtt Sáros vármegye útjain, hogy megtaláljunk egy kis falut, amiről valaha valaki írt valamit és le kellett ellenőrizni. Ő mutatta meg a ránkherlányi gejzirt és a vácrátóti arborétumot. Mindig lenyűgözött az, hogy bármely témában – a maga csendes, dörmögős módján – nemcsak anekdoták ezreit tudja, gyakorlatilag bármiről, de az 1945 után elhunyt történeti személyiségek egy nem elhanyagolható részéről személyes emléke volt.

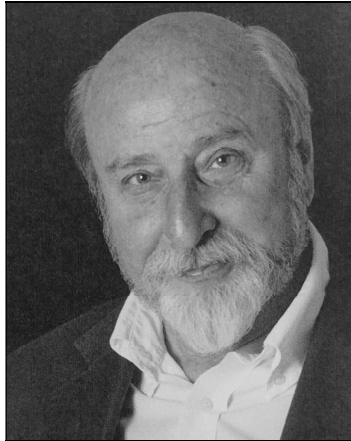
„*Találkoztam vele 1962-ben, a Fekete-Körös völgyében*” – vetette oda némi nonszalansszal tetszőleges magyar történeti figuráról, és az ezt követő anekdota pedig jelezte, hogy ez a találkozás nemcsak buszon történő egymásra biccetés volt, hanem valós eszmecsere. A történetmesélés persze lehetne öncélú is, de Kósa Lászlót hallgatva az volt az ember érzése, hogy megvan: az utolsó téglá is a helyére került a 19–20. századi magyar történelem épületében, minden mindennel összefügg, az utolsó sógorkomaság, személyes ellentét és boros fővel tett kijelentés is beépült a házba, látjuk összefüggéseit a művekkel, eszmékkel, egyben van minden. Megvan a nagy kép. Emellé pedig olyan lexikális tudással rendelkezik, annyi mindent ismer az irodalom, a néprajz és a történelem területén, hogy ezt az ismeretanyagot én csak megközelíteni sem fogom tudni soha. Egy sor alapművet írt, amelyek olvasmányként is lebilincselőek, és ha mondjuk a fürdőtörténete angolul jelenik meg, egy jó amerikai kiadónál, ma a Monarchia-tanulmányok egyik kulcsköteté lenne.

Néha belopakodom és stikában órát tartok az irodájában, ahova nagyon régen nem jár be; olyankor a székében ülök, de nagy lesz az nekem, mindig.

Isten éltesse a 80 éves Kósa Lászlót!

ABLONCZY BALÁZS

A nyolcvanesztendős Hoppál Mihály köszöntése

Mint azt számos más példa is igazolja, nyolcvan esztendő elég ahhoz, hogy valakiből még az életében legenda váljon. A magyar folklorisztika egyik meghatározó kortárs alakjával, Hoppál Mihállyal is ez történt mára. Igaz, a tíz esztendeje íródott köszöntők is javarészt hasonló megállapításokat tettek, azzal a nem elhanyagolható különbséggel, hogy ő ama jelentős néprajzkutatók egyike, akiknek életműve a nyugdíjba vonulását követően sem zárult le, sőt, sok tekintetben éppen a hatvanon és hetvenen túl vett új lendületet. Olyannyira, hogy az általa írt könyvek fele az utóbbi tíz-tizenkét évben jelent meg, szinte már nem is említve további tucatnyi, a jelzett időintervallumban általa szerkesztett fontos kötetet. S habár a *Pitré-díjtól* (2003) a *Prima-díjon* (2013) a 2018-ban megkapott *Széchenyi-díjig* számos rangos kitüntetés birtokosa, a néprajzos szakma máig is adós annak magyarázatával, hogy miért nem lett tudományunk egyik akadémikusa, s még inkább válaszra vár, hogy Hoppál Mihály neve miért nem lelhető fel hosszú ideje az intézményesült néprajz szenátusának tekintett MTA Néprajzi Bizottságának névsorában.

Hoppál Mihályról már sokan és sokat írtak. E helyen bizonyára szükségtelen újra felsorolni mindazokat a szellemi produktumokat és tudományos eredményeket, melyeket hatvanéves kutatói pályafutása alatt (első közleményei 1962-ben jelentek meg) a néprajztudomány asztalára letett. A különféle bibliográfiai füzetekben időről időre felfrissített, legutóbb fél esztendeje kiadott leltár szerint (vö. *Hoppál Mihály munkássága*. Budapest, 2022) egyaránt 25–25 magyar és idegen nyelven megjelent kötet szerzője, további 77 könyv pedig szerkesztői közreműködésével látott nyomdafestéket. Továbbá több száz tanulmány és kisebb cikk fűződik a nevéhez, mely írások közül a legfontosabbak különféle tematikus tanulmánykötetekben lettek újraközölve. Tудо-

mányszervezői tevékenysége javarészt független attól, hogy vezetői pozícióban volt-e, vagy sem: a megannyi általa szervezett, menedzselts konferencián kívül itt említendőek folyóirat- és könyvsorozat-alapításai, utalhatok a nemzetközileg is elismert *Shamanra* vagy a *Hungarian Heritage*, a jelenleg tizennyolcadik köteténél járó *Bibliotheca Shamanistica* sorozatra, és olyan emblemikus magyar kiadványsorozatokra, mint a mára megszűnt *Folklór Archivum*, vagy a nemrég indított *A Nemzeti Kultúrtörténet Kincsestára*. Sokoldalúságát ékesen jelzik az általa jegyzett néprajzi dokumentumfilmek, továbbá mindazok a képzőművészeti tárlatok és fotókiállítások, melyek művészi énjét és érzékenységét örökítik meg. A fotók kivált jelentős szerepet töltek be a pályafutásában, hiszen a különféle néprajzi jelenségek vizuális olvasata és értelmezése hiánypótló szereppel is bírt e K. Kovács László által szarkasztikusan „képtelen tudomány”-nak definiált néprajzkutatói világban.

Ha a festői ambíciókat nem számítjuk ide, Hoppál Mihályt mindig is elsősorban a folklór, a szellemi néprajz, a nép képzeletvilága érdekelte. Ezen érdeklődés jegyében indult a pályája, és hatvan év múltán is a hiedelemvilág és a mitológiakutatás az, amely további művek létrehozására inspirálja napi szinten. Terepmunka-naplói és memoárja sajtó alá rendezésének szándékán túl és Ipolyi Arnold nyomán a *Magyar mitológia* kézikönyvének megalkotása az a régi terv és adósság, amely küldetészerű feladatként még ott tornyosul előtte. A magyar népi gyógyászat kutatása jegyében indult néprajzosi érdeklődés fokozatosan terjedt ki egyéb szakterületekre, válva Hoppál Mihály az egyik legjelentősebb honi hiedelemkutatóvá, majd a népi kultúrát jelrendszerként is értelmezve az etnopszichológia egyik hazai megteremtőjévé. Bölcsészdoktori értekezése *Egy falu kommunikációs rendszere* címmel készült el.

Termékeny és sokoldalú alkotóként Hoppál Mihály mindig is úgymond több húron játszott, és változatos érdeklődési köre, interdiszciplináris alkata révén a későbbi években számtalan más olyan téma is megszólította, melyek aztán egész pályáján végigkísérték (paraszti írásbeliség, halottkultusz, Attila titkos temetésének hagyománya, a *Toldi* mitológiai háttere etc.). Néprajzkutatói munkásságát mégis egy sorsszerű véletlen lökte merőben új, korábban nem tervezett irányba, a húsz évvel idősebb kolléga, Diószegi Vilmos korai, 1972-ben bekövetkezett halála. Diószegi szakmai örökségét mintegy stafétabotként átvéve, az 1970-es évek közepétől mindinkább a sámánizmus került szakmai érdeklődésének homlokterébe, válva elődjéhez és mesteréhez hasonlóan a sámánhit nemzetközileg ismert és elismert kutatójává, olyannyira, hogy 1991–2015 között az International Society for Shamanistic Research (ISSR) elnöki tisztét is betöltötte. S mivel Hoppál Mihály sosem volt pusztán elméleti szakember, a Kárpát-medencében végzett terepmunkája mind nagyobb arányban egészült ki azokkal a belső-ázsiai, szibériai és távol-keleti expedíciókkal, melyek – olykor konkrétan is Diószegi nyomdokain haladva – egy-egy nevezetes sámán és a velük kapcsolatos hagyománykomplexum megörökítésének a jegyében teltek, számos, már jelzett tanulmányt, könyvet, filmet és fotókiállítást

eredményezve. Az, hogy a magyar sámánizmus-kutatás a nemzetközi folklorisztikának máig hatóan integráns része, Diószegi Vilmoson kívül elsősorban Hoppál Mihály érdeme.

A fentieknél jóval kisebb reflektorfényt kapott az, hogy Hoppál Mihály a Kárpát-medencei tájaknak is fáradszóró terepmunkása volt. Majd ha sorra publicitást nyernek máig kiadatlan gyűjtései is, bizonyára e kép még bővülni fog. Mivel származása és életének első szakasza az északkelet-felföldi tájakhoz köti (az akkor Magyarországhoz tartozó Kassán született, a hegyaljai Abaújszántón nevelkedett, és gimnáziumi éveit sárospataki diákként végezte), mi sem volt természetesebb, mint hogy a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszékén a diplomamunkáját a Zempléni-hegyvidék néprajzi hagyományából készítse el. Zemplént és a Tiszántúlt követően aztán mindinkább a hevesi Visonta, valamint egyes erdélyi hagyományörző települések (Szék, Korond, Nagykend) váltak gyűjtői terepévé, majd immár az 1980-es években a nyugati diaszpóra magyar közösségei, hogy aztán a politikai változások révén végre lehetősége nyílt bejárni a napkeletet is: Mongóliától Tuváig, Jakutföldtől Dél-Koreáig, Burjátiától Mandzsúriáig.

Azonban a fentiek egy minden tekintetben impozáns szakmai életútnak csak villanásszerű mozaikdarabkái. Idővel e – még korántsem lezárt – életmű teljessége, illetve számos részterülete bizonyára külön monográfiát is igényelne. S mindez már csak azért is esélyes feladat, mert az életpálya gondos precizitással adatolt, az életművet tudománytörténeti kontextusban elhelyező majdani értelmezők munkáját is jelentős mértékben megkönnyítve.

*Hoppál Mihály a születésnapjára megköszöni az őt méltató szavakat
(Fotó: Gyarmati-Paor Zoltán)*

E dokumentáció lábjegyzeteként kívánczik ide híradás arról az ünnepegsorozatról, amely Hoppál Mihály 80. születésnapját övezte és kísérte. A köszöntések nyitányaként 2022. május 25-én nagyszabású ünnepség keretében avatták fel a Károli Református Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Karának Könyvtárában azt a *Collectio Hoppaliana* nevet viselő különtermet, amelyben a néprajzkutató hatalmas könyvtára és kéziratára lett elhelyezve. Szent Mihály napjához időzítve, szeptember 29-én és 30-án került megrendezésre a Budapesti Corvinus Egyetemen az a kétnapos szakmai összejövetel, amely az 1978-ban tartott *Mítosz és történelem* című emlékező konferencia 2.0 verziójaként, az ünnepelt tiszteletére valósult meg. E konferencia szerkesztett anyaga olvasható Hoppál Mihály sorban nyolcadik festschriftjében – sőt, igazából a tizedikben, hiszen e mostani 984 oldalas születésnapi kiadvány is kétkötetes (*Mítosz és történelem II. Tanulmányok Hoppál Mihály 80. születésnapja tiszteletére*. I–II. Szerk.: Hoppál Bulcsú és Szabados György. Budapest, 2022. Európai Folklór Intézet–Magyar Vallástudományi Társaság). E mű példás gyorsasággal az ünnepelt október végi születésnapjára meg is jelent, és átadására a budai Márai Sándor Művelődési Ház dísztermében november 11-én került sor barátok, kollégák, tisztelők népes sereglete körében. Ekkor mutatták be azt a másik két kiadványt is, melyek szintén őt köszöntötték. Az egyik könyv a volt alma mater, a debreceni Néprajzi Tanszék kiadványa: a *Néprajz Egyetemi Hallgatóknak* sorozat keretében Hoppál Mihály sámánizmussal kapcsolatos tanulmányaiból egy válogatáskötet (*Samanistica Varietas*. Szerk.: Kész Réka. Debrecen, 2022. 217 p.), a másik pedig a Gondolat Kiadó jóvoltából mindazokat a sajtónyilvános beszélgetéseket adja közre, melyek Hoppál Mihállyal az utóbbi harmincegy év során készültek (*Válogatott válasszok Hoppál Mihálytól. Három évtized interjúszövegeiből: 1991–2021*. Szerk.: Terebessy Réka. Budapest, 2022. 187 p.).

Habár Hoppál Mihály két cikluson keresztül (2003–2009 között) igazgatóként vezette a Néprajzi Kutatóintézetet, a hivatali stallumok, a pozíciók, az azokkal járó hatalom igazából sohasem érdekelte, többször is hangoztatva, hogy mindez mennyire talmi, és a tudományos tevékenység lényegétől idegen, minthogy egy igazi tudós sírkeresztje mellét úgyis csak a művei lesznek majd odatéve, egyéb más nemigen. Amire „hivatali” pályafutásából mégis máig büszke, az az általa gründolt és másfél évtizeden keresztül vezetett Európai Folklór Intézet, az európai szellemiségű magyar folklorisztika e látens módon máig is fontos intézménye. Miként máig büszke ama tényre, hogy Pócs Éva mellett ő az (bár a munkába lépés pontos dátuma kettőjük között tán máig is eldöntetlen...), aki 1967. évi megalapításától kezdve megszakítás nélkül tagja az MTA néprajzi intézetének, amelynek nyugállományba vonulása óta emeritus professora, valamint mentora az ott a közelmúltban általa életre segített Szibéria-kutató műhelynek.

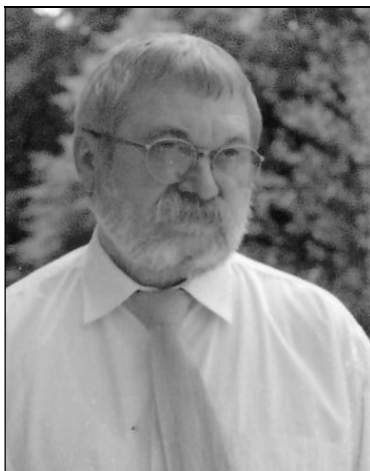
Személyes szálként kívánczik ide, hogy a vele készült első nagyszabású interjú az e sorok írója által szerkesztett debreceni egyetemi folyóiratban, a

Határban jelent meg 1991-ben. Azóta követem megkülönböztetett figyelemmel Hoppál Mihály összetéveszthetetlen személyét és munkásságát – 1997 óta közvetlen munkatársaként, és máig hatóan az egyik mesteremnek tekintve. Néhány esztendeje pedig immár kutatóintézeti szobatársaként is hallgatva inspiratív gondolatatait, visszaemlékezéseit, adomáit, meglátásait a népi kultúráról, a szájhagyományozott kulturális örökségről, vagy éppen a nagybetűs Életről – nyolcvan év minden tapasztalatát és bölcsességét is beleszóve. Hoppál Mihály fizikumát és intellektuális habitusát tekintve egyaránt kortalan kutató. S kortalan hétköznapi emberként is, habár messzemenően nem hétköznapi jelenség. A „*nagy fehér sámán*”, miként barátai és tanítványai közül többen a háta mögött nevezik. Gyakori mondása a kilencedik ikszbe is átlépve, hogy ha Isten még éltetni akarja, hát ne akadályozzuk ebben az akaratát.

Éltesse hát még sokáig ilyen erőben és alkotókedvben!

MAGYAR ZOLTÁN

Nagy-Pölös Zoltán köszöntése

2022. november 21-én töltötte be 70. életévét Nagy (2017-től hivatalosan: Nagy-Pölös) Zoltán. Született néprajzos-muzeológus. Nem csoda, hiszen ha a szó legszorosabb értelmében nem is múzeumba született, de egész eszmélődésére és végső soron a pályaválasztására hatással volt az a körülmény, hogy édesapja Nagy Gyula (1911–1994) néprajzkutató, az orosházi múzeum legendás vezetője volt. Hívását némi keresgélés után találta meg. A budapesti

Szabó József Geológiai Technikum elvégzése (1971) után előbb 1972 márciusa és 1973 szeptembere között édesapja kezei alatt az orosházi múzeumban dolgozott, majd az ELTE BTK régész szakára iratkozott be. Ez irányú tanulmányait három elvégzett félév után abbahagyta, s 1976 júniusától 1977. január közepéig a Központi Múzeumi Igazgatóságon kiállításrendező technikus volt Bánkúti Albin csapatában. Ezt követően felvételt nyert az ELTE BTK néprajz szakára, ahol 1982-ben kapta meg etnográfus diplomáját. Mivel időközben családot alapított, már a végzése előtt aktív kereső lett. Az 1980. április 1. és 1980. augusztus 31. közötti időszakra a Néprajzi Múzeum szerződött levéltári kutatónak a Benda Gyula-féle hagyatéki leltárak gyűjtését és feldolgozását célul tűző projekt keretében. 1980. szeptember elsején lett a körmenyi múzeum igazgatója. Huszonnyolc évig állt helyt e beosztásban, úgy, hogy ezzel párhuzamosan 1993 novemberétől 1996 október végéig a szombathelyi Savaria Múzeum néprajzi osztályvezetői, illetve 1996 novemberétől 1997 február végéig ugyanott a szolgáltató muzeológiai osztály osztályvezetői és megyei múzeumigazgatóhelyettesi teendőit is ellátta. 2008. májusától öt éven át volt a szombathelyi Savaria Múzeum igazgatója. Ezt követően ugyanott néprajzkutató főmuzeológusként dolgozott 2016. január 26-i nyugdíjba vonulásáig.

Kutatói érdeklődése 1983-ban fordult a kézműves-ipartörténet felé, amikor Szentgotthárdon a Pável Ágoston Múzeumban *A Délnyugat-Dunántúl fazekassága* címmel állandó kiállítást készített. *A magyarországi kádármesterség néprajza* című egyetemi doktori disszertációjához kérdőívet szerkesztett, amelyhez felhasználta az ország 97 kádármesterétől nyert 3000 adatlapot is. Már e munkájában is érvényesült a tudományos feldolgozás általa követett módja: a néprajzi gyűjtéshez alapos levéltári kutatás társul, s az így nyert adatok fényében a múzeumokban őrzött tárgyi anyag kerül az elemzés középpontjába. Egyetemi doktori címét 1986-ban *summa cum laude* minősítéssel nyerte el. Domonkos Ottó felkérésére 1987-ben kapcsolódott be az MTA VEAB Kézműves-ipartörténeti Munkabizottság vezető testületének munkájába. A bizottság felkérésére 1992-ben minta gyanánt elkészítette és kiadta a *Vas megye kézművesipari műhely- és szerszámkataszterét*.

Körmenyi éve alatt sokat foglalkozott e hajdani mezőváros múltjával, különös tekintettel a kézművesiparára. Több évi levéltári bújárkodás és anyakönyvi kutatás eredményeként 2004-ben jelentette meg *Körmeny mezőváros kézművesei a XVII–XIX. században* című vaskos kötetét, amelyben a társadalomtörténeti elemzések mellett az uradalmi központi funkciót betöltő település céhes kézművesiparának név szerinti adattárát is közreadta több időmetszetben.

Nemcsak lokális, hanem kistáji kutatásai is figyelemre méltók. Ilyen például a *Kézművesek a falvak magányában – Céhek, kézműves mesterek a szentgotthárdi, csákányi, körmenyi uradalom falvaiban a 17–19. században* című nagyobb lélegzetű tanulmánya, amely 2016-ban négy részben, a *Vasi Szemle* egymást követő számaiban látott napvilágot, vagy a *Kézművesek év-*

százados jelenléte az Őrségben, a Vendvidéken és a Rába-völgyében című dolgozata, amelyet az Őrségi Nemzeti Parkról szóló kézikönyv második kötetére számára írt.

A kézművességgel kapcsolatos ikonográfiai kérdésekre is kiterjedt a figyelme. A céhjelvényeken megjelenő, s a heraldika szigorú szabályait mellőző virágábrázolások vizsgálata éppúgy foglalkoztatta, mint a *Képes Krónika* honfoglalás jelenetében és a veleméri templom 14. századi freskóin látható dongás edény ábrázolásai, vagy mint a 19. század közepi körmendi agyagpipákon és egy szentesi kádárgyalun feltűnő zsiráfmotívum eredete, vagy a kovács céhjelvényként is gyakori, s a Vas vármegye címerében szereplő patkót harapó strucc motívumának magyarországi elterjedtsége. E momentumok is jelzik, hogy Nagy-Pölös Zoltán a vidéki muzeológusok azon típusához tartozik, akiknek a helyi-regionális kutatásai a „nagy egész” számára is fontos tanulságokkal szolgálnak.

Munkásságának egyik jellemzője az apró részletekre való odafigyelés. E hozzáállásával a 2010-es évek közepén kidolgozta a történeti adatok néprajzi mikrokatatásának a módszertanát, amelyhez jelentős 18–19. századi adat- és példatárakat kellett létrehoznia. Ennek segítségével új szemléletet honosított meg a csoportos forráselemzések terén, amely lehetővé tette a recens néprajzi adatok idő- és térbeli összefüggéseinek pontosítását, s a bennük rejlő társadalomtörténeti folyamatok jobb megértését. E példadó munkáját három részletben a *Savaria Múzeum Évkönyveinek* 2013., 2015. és 2017. évi kötetében adta közre. Az 1786–1846 közötti levéltári forrásokat feltáró, hagyatéki becsük, limitációk nagy tömegét elemző írása, mely 30-féle dongás edényt, kézművesterméket vett számba, azt vizsgálta, mennyire hihetünk az írott forrásoknak. Sokatmondó, hogy e kutatásának összefoglaló, negyedik, záró fejezete a *Tabula Könyvek* 14. – 2018-ban megjelent – kötetében látott napvilágot. Az utóbbi években a figyelme a fazekasság felé fordult. Így szinte magától értetődő, hogy e területen is folytatta néprajzi mikrokatatásait. Így vizsgálta az ólomgelét (ólomoxid) felhasználását 18–20. századi kerámiákon, vagy legutóbb a Velemér-völgyi fazekasság évszázadait a történeti források tükrében. Nem véletlen, hogy az utóbbi tanulmányának a magyar néprajz központi folyóirata, az *Ethnographia* biztosított nyilvánosságot.

Muzeológusként természetesen nyitottnak kellett lennie a kézművesipar-történeten kívül más témák művelésére is, a város kulturális életébe, a helyi társadalom szövetébe beágyazott múzeum szakembereként az éppen aktuális feladatok elvégzésére. Az ilyen nagyobb szabású kapott munkái közé tartozott például a 2007-es Batthyány-émlékévben a kapcsolódó kiállítás, valamint a tudományos konferencia megrendezése. Mivel a Batthyányak többek között Körmendnek is a földesurai voltak, ahogy már korábban, úgy a későbbiek során is többször foglalkozott tudományos és ismeretterjesztő írásaiban e nagy múltú család helyi vonatkozásaival. A körmendi múzeumszervező tevékeny-

sége első két évtizedét a *Múzeum, te mindenem – Hús év szolgálat Körmen- den* című, 2002-ben megjelent könyvében foglalta össze.

A 2000-es évek derekán Majthényi László ösztönzésére a táplálkozás- történet is megjelent a munkásságában. Ezt Majthényival közösen írt könyvek sora jelzi: *Őrségi hagyományos ételek* (2007), *Hagyományos rétesek, béles, gabonca* (2008), *Szigetközi halételek, népi eledelek* (2008), *Hagyományos disznótoros ételek* (2009). A Nagy Zoltán nevéhez fűződő, alapvetően műve- lődéstörténeti fejezetek a néprajzi összefoglalásokat, a *Magyar Néprajzi At- lasz* adatlapjait, a 17–19. századi régi szakácskönyvek adatait, valamint a magyar nyelven megjelent lexikon- és szótárírodalmat is felhasználták. A Majthényi–Nagy szerzőpáros Boda Lászlóval és Taskó Péterrel kiegészülve 2015-ben a *Nagy kolbászkönyv* tette le a gasztronómiai irodalom asztalára, amelyben Nagy Zoltán a Kárpát-medencei kitekintéssel megírt hagyományos disznóölések húsfeldolgozási és füstölési eljárásain kívül a hurkaféleségek, és az újabb, 18. században megjelenő húsos kolbász készítéséről adott számot. A 2019-ben közreadott *Magyar mézönyv* elkészítésében is közreműködött Ambrus Lajos, Boda László, Bross Péter, Kiss Balázs és Somló Lajos szerző- társaként. Míg e könyvek az igényes ismeretterjesztés jegyében készültek, addig az Őrségi Nemzeti Parkról szóló, 2016-ban megjelent kötetben a népi táplálkozásról írt áttekintése már a szaktudományosság jegyében készült.

Több állandó és nagyobb jelentőségű időszaki kiállítást is rendezett, nemcsak Körmenen, hanem Vas megye más városaiban, sőt, Szlovéniában is: *Képek Körmend múltjából* (1981), *Cipőtörténeti Gyűjtemény* (Körmend, 1983, felújítva 1989, 2007), *Délnyugat-Dunántúl fazekassága* (Szentgotthárd, 1983, felújítva: 2011), *Eörség* (Őriszentpéter, 1983, felújítva, kibővítve 2004), *Nemzedékek öröksége* (Körmend, 1994, felújítva: 2004, 2007), *Vasvármegye kincsei* (Szombathely, 1996), *Kapornaki tájház* (Kapornak [Szlovénia], 1997), *A Batthyányak évszázadai* (Körmend, Szombathely, 2005), *Céhemlékek Vas megyében – Jeles céhtárgyak és remekművek* (Szombathely, 2008).

Tudományos munkáját, tudományszervező tevékenységét, Körmend vá- rosához való kötődését, megjelent könyveit méltányolták Vas megyében. 1997-ben *nívódíjban* részesült a *Vas megye népművészete* című kötetért a töb- bi szerzővel együtt, 2002-ben *Vas megye Önkormányzata Szolgálatáért Kul- turális Tagozata* elismerést kapott, ugyancsak 2002-ben *dicsérő oklevéllel* jutalmazta Vas megye Közgyűlése Tudományos Tanácsadó Testülete *A du- nántúli cseréppipa készítő műhelyek* című könyvért. 2005-ben *nívódíjat* kapott Vas megye Közgyűlése Tudományos Tanácsadó Testületétől a *Körmend kéz- műves-ipartörténete* című kötetért. 2006-ban *Pável Ágoston-emlékplakettet* kapott, 2007-ben *Pro Urbe* díjat adományozott számára Körmend Város Ön- kormányzata. 2007-ben *nívódíjjal* ismerte el Vas Megye Közgyűlése Tудо- mányos Tanácsadó Testülete a *Batthyányak évszázadai* című tanulmánykötet szerkesztését.

1975-től 2022 novemberéig mintegy 220 kisebb-nagyobb cikke, tanulmánya és kötete látott napvilágot. Számos általa szerkesztett könyv, a Körmenten általa indított *Testis Temporis – Az idő tanúja* c. kiadványsorozat 30 füzete tanúsítja részletekre odafigyelő gondosságát, múltunk, hagyományos kultúránk megismeréséért és megismertetéséért végzett munkásságát.

Kedves Zoli, jó egészséget és még részletproblémák sokaságát kibogozó, hosszú alkotó éveket kívánok!

SZULOVSZKY JÁNOS

Viga Gyula 70 éves

A hetvenéves Viga Gyula köszöntése

Az MTA Miskolci Területi Bizottsága (MAB) Néprajzi és Kulturális Antropológiai Munkabizottsága és a Herman Ottó Múzeum 2022. november 8-án tartott konferenciáján köszöntötte a múzeum egykori munkatársát, a magyar néprajztudomány meghatározó személyiségét.

Viga Gyula 1952. május 14-én született Mátészalkán, és a Kossuth Lajos Tudományegyetemen szerzett történelem–néprajz szakos diplomát 1976-ban. Már egy évvel korábban a miskolci múzeumba került, ahová Szabadványi József igazgató a debreceni iskola kiváló tanítványaiból verbuvált muzeológus

csapatot. Rövid megszakítással nyugdíjba vonulásáig, 2012-ig dolgozott itt muzeológusként, majd osztályvezetői, tudományos titkári, 1995–2011 között igazgatóhelyettesi munkakörben. 2011–2012-ben megbízott megyei múzeumigazgató volt. Múzeumi tevékenységében a gyűjteményi munka és a tudományos kutatás szorosan összekapcsolódott.

Pályája kezdetén – Szabadsfalvi Józsefnek és Bodó Sándornak is köszönhetően – a népi állattartás kevésbé ismert területe felé irányult a figyelme. Így készítette el bölcsészdoktori értekezését, ami 1981-ben *Népi kecsketartás Magyarországon* címmel jelent meg a miskolci múzeum kiadványaként. A muzeológusi munka inspirálta a gyűjteményi tárgyak érdekes darabjainak – pl. tűzikutya, faragószék, csigacsínalók és a vajdíszítés eszközei – leírására, dokumentálására.

Viga Gyula irányításával szervezte meg a Herman Ottó Múzeum egy bükki szlovák falu, Répáshuta komplex kutatását, amelynek eredményeként magyar (*Répáshuta. Egy szlovák falu a Bükkben*) és szlovák nyelvű tanulmánykötet jelent meg 1984-ben. Ettől kezdve fordult figyelme a népi árucserre, a vándormunka és a tájak közötti munkamegosztás témái felé. Tanulmányokat publikált többek között a bükki szlovák meszesek alföldi útjairól és a gyümölcskereskedelemről. A Bükk-vidék iránti megkülönböztetett figyelmét jelzi, hogy kismonográfiát írt a kökultúráról (*Kőmunkák egy bükkaljai faluban*, 1985), majd a táj népére jellemző foglalkozási, etnikai viszonyokat és a helyben meglévő és előállított termékekkel történő kereskedelem formáit foglalta össze (*Tevékenységi formák és a javak cseréje a Bükk-vidék népi kultúrájában*, 1986). Az árucserre és vándorlás szélesebb horizontú vizsgálatát célozta az 1985-ben Tokajban megrendezett konferencia, amelynek anyaga Viga Gyula szerkesztésében jelent meg 1986-ban (*Árucserre és migráció*). Az eltérő természeti és gazdasági adottságú nagytájak találkozásánál fekvő északmagyarországi régió alkalmas terep volt az ünnepektől számóra, hogy plasztikusan bemutassa a természetes nyersanyagokkal, az ezekből készült, valamint mezőgazdasági termékekkel történő népi árucserre formát és szereplőit. Ugyanakkor vizsgálta a mezőgazdálkodáshoz kapcsolódó vándormunka és a speciális csoportok jellemzőit is (*Árucserre és migráció Észak-Magyarországon*, 1990).

Az 1990-es években újabb néprajzi táj, a Bodroghöz felé fordult a figyelme, és szlovákiai kollégák kezdeményezésére kezdte el kutatni a vidék Szlovákiához tartozó magyar fálvainak tradicionális kultúráját. A tájegység iránti érdeklődése máig is tart, amelynek eredményeként több monográfiát publikált (*Hármas határon. Tanulmányok a Bodroghöz változó népi kultúrájáról*, 1996; *A bodroghözi kultúra és társadalom változása a 19–20. században*, 2008). Több településen szervezett közös kutatómunkát, amelyek eredményei az általa szerkesztett tanulmánykötetekben jelentek meg (Cigánd, Pácin, Nagytárkány, Kisgéres). A utóbbi évtizedben a Bodroghöz, Dél-Zemplén, Tokaj-Hegyalja területén végez intenzív terepmunkát és történeti kutatásokat többek között az ártéri gyümölcsösök hasznosítása, a bodroghözi

szőlő- és borkultúra, a falvak gazdasági szakosodása, a kézműipar földrajzi és társadalmi szerkezete, a mezővárosok tárgyi ellátottsága témakörökben.

Viga Gyula a Pécsi Tudományegyetemen 2005-ben szerzett PhD-fokozat és a Debreceni Egyetemen történet habilitációja (2006) után 2011-ben védte meg maximális pontszámmal akadémiai doktori disszertációját (*A tájak közötti gazdasági kapcsolatok néprajza. A Felföld népeinek gazdasági kapcsolatai a 18–20. században*), amely 2013-ban könyv alakban is megjelent. Ebben összegzi a kérdéskörben végzett kutatásait, és plasztikusan tárja fel azt a modellt, amelynek elemeiként a Felföld és az Alföld népe harmonikusan működött együtt a történeti magyar állam rendszerében. A Felföld környezeti viszonyainak és a tradicionális kultúra táji változatainak részletes feltárása segít megérteni az eltérő adottságú nagytájak közötti gazdasági kapcsolatok feltételrendszerét. Szemléletesen mutatja be az ökológiai viszonyokhoz alkalmazkodó tevékenységeket, a javak cseréjének helyszíneit és formáit, valamint az erre szakosodott rétegeket. Fontos megállapítása, hogy az eltérő létformák nemcsak különböző gazdasági stratégiákat alakítottak ki az emberekben, hanem különböző életminőséget és szemléletmódot is. Viga Gyula imponáló tudományos teljesítményét fejezi ki az MTMT adatbázisában számon tartott 400-at meghaladó publikációja. Több százra rúg ismeretterjesztő cikkeinek és könyvismertetéseinek száma is.

A néprajztudomány és a muzeológia művelői számára közismert Viga Gyula kiterjedt szerkesztői tevékenysége. A 130 általa jegyzett könyv, folyóirat között a Herman Ottó Múzeum periodikáit, tanulmányköteteit 2012-ig szerkesztette. Bodó Sándorral együtt főszerkesztője volt a *Magyar múzeumi arcképcsarnok* hiánypótló életrajzi lexikonnak (2002). Alapító szerkesztőként gondozta tíz éven át a *Néprajzi Látóhatár* című periodikát (1992–2002) és 2013-tól nagy alapossággal és pontossággal szerkeszti az *Ethnographiát*.

Viga Gyula 1991-től oktatóként vesz részt a felsőoktatás munkájában. 1994–2012 között másodállású adjunktus, docens, majd 2012-től egyetemi tanár volt a Miskolci Egyetem Művelődéstörténeti és Muzeológiai Tanszékén. 2015–2020 között egyetemi tanárként oktatott a Pécsi Egyetem Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszékén. Óraadó és vendégoktató a Debreceni Egyetemen, az Eötvös Loránd Tudományegyetemen, a Selye János Egyetem királyhelmeci tagozatán és a Babeş–Bolyai Egyetemen.

Viga Gyula pályája kezdetétől széles körű szakmai közéleti tevékenységet, valamint tudományszervező és ismeretterjesztő munkát folytat, regionális és országos szinten napjainkig aktív szereplője a tudományos közéletnek. 1972-ben lépett be a Magyar Néprajzi Társaságba, és 1988–1991 között szakosztályi titkár volt, 1988-tól a választmány tagja. 1992-től tagja a Györffy István Néprajzi Egyesületnek. Alapító tagja és éveken át alelnöke az 1991-ben alakult Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesületnek. 2008–2010 között az OTKA néprajzi, népzenei és művészettörténeti zsűrijének volt tagja, az NKA Múzeumi Kollégiumának elnöke (2005–2006), majd kurátora (2007–

2008). 2011 óta tagja az MTA Néprajzi Bizottságának, 2012-től pedig az MTA Domus Kuratóriumának és a Bolyai Ifjúsági Ösztöndíj szakmai kollégiumának. Aktív tudományszervezői tevékenységet fejtett ki az MTA MAB Történettudományi és Néprajzi Szakbizottságában. 1978-tól titkára, majd 1981–1990 között elnöke volt a TIT Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Néprajzi Szakosztályának, 1991-től tagja a TIT Országos Néprajzi Választmányának. Vezető néprajzi szakfelügyelőként segítette a muzeológiai munkát 2000–2008 között.

Múzeumi, tudományos és szakmai-közéleti tevékenységéért számos elismerésben, szakmai kitüntetésben részesült. Elnyerte a 35 évnél fiatalabb néprajzkutatók *Gunda Béla-díját* (Debreceni Egyetem, 1984) és *Jankó János-díját* (Magyar Néprajzi Társaság, 1985). Megkapta Miskolc város *Herman Ottó tudományos díját* 1996-ban, a muzeológusok *Ikvai Nándor-díját* (1999), a honismereti mozgalom *Bél Mátyás – Notitia Hungariae Emlékérmét* (1996), valamint több egyesület és társaság kitüntetését. A múzeumi, illetve a közgyűjteményi szakterület legrangosabb elismeréseit kaphatta meg színvonalas szakmai munkája elismeréseként: 1998-ban a *Móra Ferenc-díjat*, 2010-ben pedig a *Széchenyi Ferenc-díjat*. Szerteágazó munkássága elismeréseként elnyerte a Györffy István Néprajzi Egyesület kitüntetését, *A Kárpát-medencei magyarság néprajzáért* díjat (2004), valamint a Bodrogekői Művelődési Egyesület *Balassa Iván-díját* (2006). A Magyar Néprajzi Társaság legrangosabb elismerését, a *Györffy István-émlékérmét* 2008-ban, a Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület életműdíját, a *Pulszky Ferenc-díjat* pedig 2016-ban vehette át. Különösen megtisztelő számára azoknak a közösségeknek az elismerése, ahol évtizedeken át kutatott néprajzusként, így a szlovákiai *Kisgérés díszpolgári címe* 2014-ben. Cigánd Város Önkormányzata 2019-ben a *Kántor Mihály-émlékplakettet* adományozta számára a település hagyományainak megőrzése érdekében végzett több évtizedes kimagasló tevékenysége elismeréseként.

Kedves Gyula! A jeles évforduló alkalmából szeretettel és barátsággal köszöntünk, kívánunk neked jó egészséget és további töretlen munkakedvet! Isten éltesse!

PETERCSÁK TIVADAR

Viga Gyulát köszöntjük 70. születésnapja alkalmából

A magyar néprajzi társadalom ismert és elismert személyisége, a miskolci Herman Ottó Múzeum nyugalmazott etnográfusa, Viga Gyula az idén ünnepelte születésének 70. évfordulóját. Ez az alkalom adja e köszöntés apropóját, eddigi életpályájának rövid számbavételét.

1952. május 14-án született Mátészalkán. Apja géplakatos volt, édesanyja adminisztrátori munkakörben dolgozott, tehát első generációs értelmiségiként kezdte pályafutását. Ez a tény és ennek tudata végigkísérte és meghatározta egész eddigi életét. Mátészalka, Nagybátony, Debrecen, Miskolc – ezek azok a városok, melyek meghatározó szereppel bírtak, bírnak életében. Na meg Budapest, Szentendre és Pécs. Vizsgáljuk meg ezekkel való kapcsolatát egy kicsit részletesebben.

Mátészalkán született és ott végezte általános iskolai tanulmányait, de önéletrajzából tudjuk, hogy Nagybátonyban is járt iskolába. Középiskolai tanulmányait a debreceni Irinyi János Élelmiszeripari Szakközépiskola dohányipari tagozatán végezte, ahol 1970-ben érettségizett. A 11 hónapos hódmezővásárhelyi katonaság után tanulmányai folytatása okán ismét Debrecenbe ment, a Kossuth Lajos Tudományegyetemen történelem–földrajz szakon kezdett 1971 szeptemberében. Ám a következő évben a földrajz szakot elhagyva felvette a néprajz szakot, így lett a legendás híró Gunda professzor tanítványa, amire azóta is büszkén emlékezik. Már 1976-os végzését megelőzően, 1975 nyarán, ötödéves egyetemi hallgatóként a Herman Ottó Múzeum kötelékébe került. Ez volt az az időszak, amikor Szabadfalvi József miskolci és megyei múzeumigazgatóként megkezdte az ország egyik legnagyobb megyei múzeumhálózatának a kiépítését, s ehhez szakembereket gyakran debreceni tanítványai köréből választott. Viga Gyula egyetemi diplomája megszerzéséig tudományos kiegészítő munkatársként, majd ezt követően muzeológusi munkakörben dolgozott. Később volt a Néprajzi Osztálynak a vezetője, az intézmény tudományos titkára, 1995–2011 között igazgatóhelyettese. 2001-ben egy rövid kitérőt tett Pest megyébe, ahová megyei múzeumigazgatóként érkezett, de két és fél hónap elteltével visszatért Miskolcra, ahol megyei múzeumi igazgatóhelyettesként folytatta munkáját, majd 2011–2012-ben megbízott megyei múzeumigazgatóként tevékenykedett, s mint ilyen ment nyugdíjba 2012. november 12-én. Ám 2015–2020 között a Pécsi Tudományegyetem Néprajz – Kulturális Antropológiai Tanszék egyetemi tanáraként reaktiválta magát. A felsőoktatásban már ezt megelőzően is tevékenykedett, 1991–2012 között több hazai és anyaországon kívüli magyar egyetemen oktatott különböző beosztásokban (Miskolc, Debrecen, Királyhelmece, Kolozsvár).

Hivatali előmenetele és oktatómunkája mellett szólni kell sokrétű tudományos tevékenységéről, elért tudományos fokozatairól és tudományszervező, szerkesztői munkásságáról. Kutatási érdeklődését tekintve kiemelendő a magyarság anyagi kultúrája, ezen belül is elsősorban a tájak közötti gazdasági kapcsolatok, az árucsere néprajza, de foglalkozott a paraszti gazdálkodás változásaival, a kecsketartással stb. Regionálisan tekintve elsősorban a Bükkvidék és a Bodroghöz népi kultúrájának kutatása vonzotta. Az 1990-es évek elején szerettem volna őt bevonni a Bódva-völgyi kutatásokba. Nem vállalta, mondván, ő elkötelezte magát a Bodroghöznek. Ez az elkötelezettség azóta is tart és ennek eredménye számos kötetben mérhető.

1980-ban Debrecenben szerzett egyetemi doktori fokozatot a kisállattartás (kecsketartás) történeti-néprajzi vizsgálatával. 2004-ben a Pécsi Tudományegyetemen PhD-fokozatra tett szert a Bodrogek köz hagyományos kultúrájának 19–20. századi változásairól írott dolgozatával, 2005-ben a Kárpát-medence táji kapcsolatainak témaköréből írott disszertációval habilitált a Debreceni Egyetemen (avatására 2005-ben, ill. 2006-ban került sor). 2011-ben lett az MTA doktora.

Viga Gyula tagja számos szakmai szervezetnek és elismeréseinek száma is jelentős. Elmondható róla, hogy ugyan mindig vidéki nagyvárosokban dolgozott, de tudományos pályájának szinte kezdetektől szoros kapcsolatot ápol az országos szakmai körökkel, így folyamatosan benne volt, benne van, sőt, meghatározó alakja és alakítója az országos szakmai életnek. Az általa szervezett tudományos konferenciák és az általa szerkesztett kötetek száma is tisztelettel parancsolóan jelentős. 2013-tól ő a felelős szerkesztője legfőbb országos szakmai folyóiratunknak, az *Ethnographiának*.

Viga Gyulát egyik méltatója tartóemberként aposztrofálta. Értve ez alatt olyan személyiséget, aki pontos, megbízható, aki mindig időre elvégzi vállalt feladatát. Akik ismerik őt, dolgoztak vele, tudják, hogy mindez nem túlzás. Ennek egyik példája, hogy távozva a múzeumból itt hagyta maga után sok dossziényi levelezését, szépen, rendezetten, lefűzve. Ezek a dokumentumok egyszer majd féltve őrzött forrásértékű dokumentumokként szolgálnak a kutatóknak.

Viga Gyula hatvanadik születésnapjára Miskolcra zarándokolt a szakma színe-java. Két jubileumi kötet jelent meg arra az alkalomra, a Herman Ottó Múzeum L. Évkönyve, melyben elsősorban a miskolci kollégák köszöntötték, valamint a *Néprajz – muzeológia* címet viselő születésnap kötet.

Tíz év elteltével lényegesen szerényebb körülmények között, de ugyanolyan lelkiállattal: Kedves Gyula, a néprajzos szakma és a miskolci kollégák nevében is tisztelettel köszöntelek jubileumod alkalmából. Kívánok további eredményes alkotó éveket és megelégedettséget az életben!

BODNÁR MÓNIKA

* * *

IN MEMORIAM

Kiss Mária emlékezete
(1935–2019)

Kiss Mária kandidátus, néprajzkutató, a Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutató Intézetének egykori munkatársa 2019. augusztus 7-én hunyt el. Urnáját férje, dr. Hegyi Imre sírjába a Farkasréti temető 33/5-ös parcellájába 2019. szeptember 13-án helyezték el.

Dr. Kiss Mária 1935-ben született Zomborban. Édesanyja szerb származású, édesapja magyar, dr. Kiss Lajos zenetudós volt.

1959-ben diplomázott az ELTE Bölcsészettudományi Karán néprajz szakon. A Népművelési Intézetben dolgozott 1960-tól, 1971-től aspiráns, 1974-től 1991-ig a Néprajzi Kutató Intézet tudományos munkatársa, majd főmunkatársa volt.

Kiss Mária kétnyelvű volt. Délszláv kalendáriumi szokásokkal foglalkozott. 1986-ban megvédett kandidátusi disszertációjának is ez volt a témája, mely a *Néprajzi Tanulmányok* sorozatban jelent meg 1988-ban *Délszláv szokások a Duna mentén* címmel. Több jugoszláv–magyar konferenciát szervezett, és ezek tanulmányanyagát sajtó alá is rendezte (1987, 1988). Szerkesztője volt az *Etnografija Južnih Slavena u Madarskoj* (A magyarországi délszlávok néprajza) című sorozatnak. Cikkei, tanulmányai hazai és az egykori jugoszláviai szakkiadványokban jelentek meg. 1991-ben vonult nyugdíjba.

1996-ban az ő szerkesztésében jelent meg a *Válogatás a magyarországi nemzetiségek néprajzi köteteiből* a Magyar Néprajzi Társaság sorozatában.

A Magyar Néprajzi Társaság 1997-ben *Pro Ethnographia Minoritatum Emlékéremmel* tüntette ki.

Nyugdíjba vonulása után szakmai tevékenysége mellett édesapja, dr. Kiss Lajos kéziratos hagyatékának kiadását segítette, és részt vett a vajdasági Kiss Lajos Néprajzi Társaság megalakításában (1990) és munkájában. Férje, dr. Hegyi Imre néprajzkutató emlékének megőrzésében és ápolásában több fontos feladatot vállalt és látott el. Segítette és részt vett Hegyi Imre könyvtárának a Pápai Református Gyűjteménybe való elhelyezésében, a bakonycsérnyei szülőházán 1996-ban emléktábla, 2002-ben a község faluházában emlékszoba, 2011-ben Bakonycsérnye határában Hegyi Imréről elnevezett emlékpark avatásában.

*A Farkasréti temetőben Lásztity Péró, a budapesti Szerb Intézet igazgatója búcsúzik Kiss Máriától, mellette Mladena Prelić, a belgrádi Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia Etnológiai Intézetének a munkatársa
(Forrás: hu.srpskiinstitut.hu)*

Kiss Mária, Marika, becenevén Baba szép, kedves, szerény, mindig elegáns asszony volt. Így marad meg az emlékezetünkben. Közel két évtizeden át nem csupán kollégák, hanem szobatársak, barátnők voltunk dr. Kriza Ildikóval együtt az akkor még a Várban lévő Néprajzi Kutató Intézetben.

Számomra azonban a közös élményeket a tanulmányutak, konferenciák jelentették a volt Jugoszláviába: Újvidékre, Belgrádba. Marika nyelvtudása, helyi megbecsültsége, rokoni, baráti kapcsolatai révén sokkal több ismeretben és élményben lehetett részem, mintha csak egyedül mentem volna. Együtt látogattuk meg az újvidéki magyar kultúra neves képviselőit az otthonukban, éppúgy, mint a belgrádi szerb kollégákat. A belgrádi rokonokat is megismerhettem, sőt, egy alkalommal részt vettem védszentünnepen és ehettem hagyományos ünnepi ételeket. Jártunk Zomborban Marika nagynénjénél, voltunk többször Sopronban, vendégeskedtünk a kis vári lakásukban, szülei, nagybátyja, később csak az édesanyja Király utcai otthonában.

Imre halála után a soproni otthonukba költözött, egyre ritkábban jött Budapestre, egyre kevesebbet találkoztunk, egészsége megrendült, később a telefonbeszélgetéseink is megritkultak. Mindig azt ígérte, hogy jön. Most hazaért Imre mellé.

Nyugodjál békében!

TÁTRAI ZSUZSANNA

**Búcsú É. Kovács Lászlótól
(1923–2022)**

(Fotó: Tóth György)

„A vidékbe vetett bizalom, remény és élni akarás példaképe”

100. életévében elhunyt Gömörszőlős szülöttje, egykori polgármestere, É. Kovács László festőművész, néprajzkutató, *A Magyar Kultúra Lovagja*, *A Magyar Érdemrend Tisztikeresztjének* kitüntetettje, *Magyar Örökség Díjas*

alkotó – adta hírül Gömörszőlős község facebook oldala 2022. július 24-én. Kitüntetéseknek, elismeréseknek felsorolása itt korántsem ér véget, a sort – lapunk jellegéhez igazítva – csupán kettővel folytatjuk, a legjelentősebb megyei honismereti elismeréssel, az *Istvánffy-díjjal* (2002) és a legrangosabb országos honismereti kitüntetéssel, a *Bél Mátyás – Notitia Hungariae Emlékéremmel* (2008). A gömöri lokálpatrióta búcsúztatására, temetésére két nappal később került sor szülőfalujában református szertartás szerint.

É. Kovács László 1923 tavaszának első napján, március 21-én született az akkor már közel két évtizede átkeresztelt, korábban Poszoba nevet viselő kis gömöri faluban. Az iskolás éveket követően 16 holdas családi gazdaságukban kezdett dolgozni. Kamaszként részt vett a Vásony Sándorné által szervezett Búzavirág Falugárda mozgalomban, majd 17 éves korában tanítói és lelkesítő támogatással a Sárospataki Népfőiskolára került, ahol megismerte Újszászy Kálmán faluszemináriumi mozgalmát. Ilyen előzmények után és Muharay Elemér személyes ráhatására kötelezte el magát a népi kultúra mellett, mert megerősödött benne a hit, hogy a falu és annak kultúrája nemzetfenntartó erővel bír. Szülőfaluját hosszabb időre csupán két alkalommal – mindkétszer kényszerűségből – hagyta el, egyik a katonaság és hadifogság volt az 1940-es években, a második önkéntes száműzetés egy baranyai faluba az 1950-es évek elején, miután börtönnel fenyegették a kor falupolitikája elleni tiltakozása miatt. 1955-ben tért vissza Gömörszőlősre. Az ezt követő évtizedekben a földműves szövetkezetben, a Hazafias Népfőntnál, majd az Ózdi Kohászati Üzemekben dolgozott.

Távozás helyett közösséget épített és falujába vonzotta a széles nagyvilágot. 1959-ben kezdeményezésére és aktív közreműködésével alakult meg a Tompa Mihály papköltő emlékét élesztető Kelemér–Gömörszőlősi Tompa Mihály Emlékbizottság, nyílt meg 1963-ban a keleméri Tompa Mihály Emlékmúzeum. Az 1968-ban megszűnt gömörszőlősi iskola épületegyüttesében és portáján az azt követő években és évtizedekben gyűjtemények sokaságának teremtett helyet, és számos időszaki kiállítást is szervezett, rendezett. Ezek a rendezvények évi rendszerességgel több száz érdeklődőt vonzottak Magyarországon minden vidékéről és az anyaországtól elszakadt magyarság köréből. A vezetésével létrejött gyűjteményegyüttes 2004-ben rangos elismerésben részesült, megkapta *Az Év Múzeuma* címet. Az 1980-as évek elején részt vállalt a putnoki Gömöri Múzeum szervezési munkáiban, s amikor a múzeum vezetője – szerény személyem – 1987–88-ban egyéves anyasági szabadságát töltötte, megbízott vezetőként ő irányította az intézményt.

Múzeumszervező tevékenysége mellett meg kell emlékezni gazdag publikációs tevékenységéről is. Hosszú éveken át rendszeres résztvevője volt az Istvánffy Gyula Honismereti Gyűjtőpályázatnak. Írásai szakmai folyóiratokban és önálló kiadványokként láttak napvilágot. Ezekben elsősorban szülőfaluja népeletével, a parasztemberek és erdei munkások, favágók mindennapjaival foglalkozik. Gyűjtötte a térség Tompa Mihály emlékezetét és megővta a

feledéstől a vitéz Vásony Sándorné született Ayshford Wood Florence emlékéét, aki a cserkészmozgalomhoz hasonló ifjúsági mozgalmat szervezett Gömörszőlősön, Kelemérben és a környező gömöri falvakban.

Festőként és grafikusként is figyelmet érdemel személye. Kiadványait saját grafikáival illusztrálta, tehát azok témája is főleg a népelet volt. Pasztellképein főleg a gömöri tájat örökítette meg, különösen az őszi és téli színvilágot kedvelte, de említést érdemelnek népeleti pasztelljei is. Figyelemre méltók akvarelljei, ezek közül a gömöri templomokról készített sorozatát említem.

Úgy érzem, sokat köszönhetek Laci bácsinak. Ismeretségünk kezdete az 1980-as évek elejére datálható, amikor debreceni néprajz szakos hallgatóként a magyarországi Gömörben gyűjtöttem. Az ezt követő években, különösen Putnokra településem után rendszeres résztvevője voltam az általa szervezett gömörszőlősi és keleméri rendezvényeknek, Tompa-emléknapoknak, templomi hangversenyeknek, kiállításoknak. Tőle hallottam először Muharay Elemérről, Újszászy Kálmánról, az őáltala szervezett rendezvényeken találkoztam először pl. Barsi Ernővel, Kováts Dániellel. Kezdő múzeumvezető koromban ő vezetett be a Honismereti Szövetségbe, az ő biztatására vettem részt az 1990-es évek elején az Országos Honismereti Akadémiákon, ahol oly sok jeles honismerővel volt módom találkozni és megismerkedni. De nemcsak én tiszteltem Laci bácsit, rajtam kívül sokan éreztek iránta hasonlóan. Ezt bizonyítja az a sok portré, fotó, vers és próza, mely róla született, őt, az ő személyét, tevékenységét méltatja. Az alkotók között meg kell említeni Boncsér Árpád szobrász, éremművész, Tóth György és Dobosy László fotóművészek nevét, de a sort tovább folytathatnánk.

É. Kovács László aktív és tevékeny életet élt, szinte az utolsó napokig dolgozott. 2021 szilveszterén arra kért, válasszak két képet munkái közül, melyekkel meg szeretne ajándékozni. Én két pasztellt választottam, egy tájképet és egy népeleti képet, amint a gömöri fazekasok árulják portékáikat. Ez utóbbit – mint kiderült – nem szeretne volna elajándékozni, de gyorsan felajánlotta, hogy újra megfesti azt számomra, ez meg is történt 2022 elején. Utolsó munkáját is ajándékba szánta Hanvára – ezt már nem tudta befejezni, ezért azt lánya félkészben adta át Nagy Ákosnak, a felvidéki Gömöri Református Egyházmege esperesének.

Minden búcsú fájdalmas, de az egybegyűlt sokaknak mégis reménységet és megnyugvást adott a tudat, hogy egy hosszú, nagyon tartalmas, teljes, kerek, szinte az utolsó napokig aktív élet zárult le, melynek gyümölcse és öröksége tovább él. Drága Laci bácsi, nyugodjon békében!

BODNÁR MÓNIKA

* * *

MINDENFÉLE

A Schmidt Éva Archívum

Beszámoló a Schmidt Éva Archívumról és megnyitásáról

2022. július 5-én projektnyitó rendezvényre invitálta az érdeklődőket a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézete és a Nyelvtudományi Kutatóközpont. A téma Schmidt Éva hagyatékának feldolgozása volt. De miért most, miért itt? Mi történt és mi várható?

1. Mi a Schmidt Éva Archívum?

Schmidt Éva néprajzkutató, folklorista, nyelvész az obi-ugor népek kutatójaként felbecsülhetetlen értékű gyűjtő- és feldolgozó munkát végzett 1970-től 2002-ig. A kutató részletes életrajzát a *Néprajzi Hírek* olvasói már tanulmányozhatták a Csepregi Márta által írt nekrológban,¹ de megtalálják az interneten is.²

Schmidt Éva 1948-ban született. Az ELTE Bölcsészettudományi Karán végzett néprajz–angol–finnugor szakon. Tanulmányait Debrecenben és Leningrádban folytatta. 1970-ben – külföldi kutatóként először a Szovjetunió történetében – eljutott az Ob vidékére, Tugijani faluba, leningrádi diáktársa, Taiszja Szeburova társaságában. 1971-ben, majd 1980-ban és 1982-ben visszatért a hantik és manysik által lakott területre és gazdag néprajzi, nyelvészeti és folklórgyűjtést hozott Magyarországra. 1991-ben helyi és magyar támogatással létrehozta az első hanti folklórchívumot Belojarszkij városában, Nyugat-Szibériában, az északi-hanti nyelvjáróterületen, ahol haláláig, 2002-ig dolgozott. Gyűjtései több szempontból is unikálisak: egyrészt dokumentált több veszélyeztetett vagy már el is tűnt hanti és manysi nyelvjárást, gazdag archaikus folklóryanagot – hősénekeket, medvénekeket, meséket, énekes meséket, hiedelemtörténeteket – gyűjtött, néprajzi interjúi pedig az egész obi-ugor kultúrát felölelik. Feldolgozó munkája eredményeként alapvető tanulmányokat írt az obi-ugor hitvilágtól kezdve a folklórműfajok rendszerén át a tudománytörténetig számos területen.

2002-ben bekövetkezett halálakor lezárult az aktív életmű, a gyűjtések, lejegyzések, fordítások közreadása az utókorra vár. Schmidt Éva hagyatéka

¹ Csepregi Márta: Schmidt Éva emlékezete. *Néprajzi Hírek* 32. pp. 67–69. 3 p. (2003).

² https://hu.wikipedia.org/wiki/Schmidt_Éva (Utolsó megtekintés: 2022. 09. 14.)

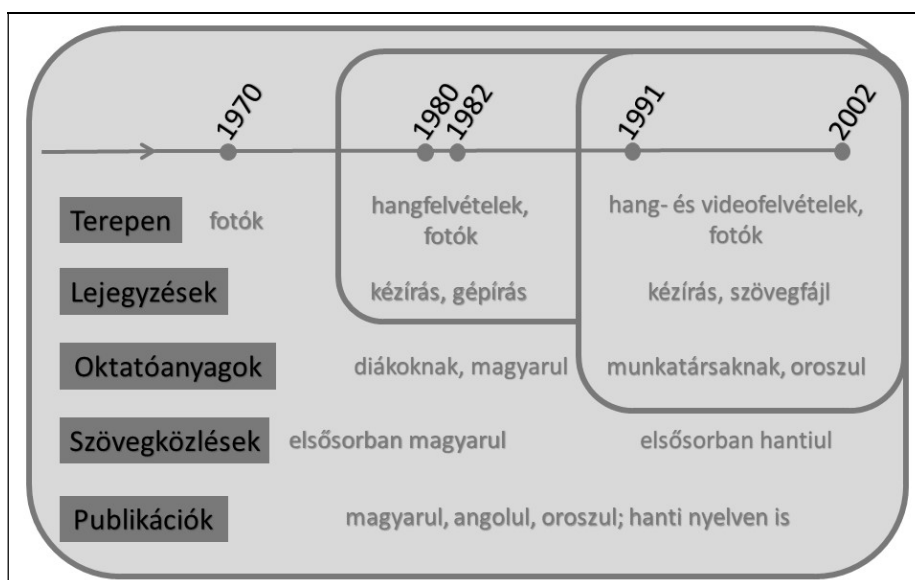
különböző keretek között értelmezhető. Halálakor a szűkebb hagyaték a Belojarszkijban végzett munka eredményét – gyűjtéseket, tanulmányokat – jelentette, de tágabban értelmezve ide tartoznak a korábbi gyűjtések és azok feldolgozásai, jegyzetei, a tudományos művek, az oktatásra szánt anyagok, a kutató munkájára és életére vonatkozó adminisztrációs dokumentumok, fényképei és egyéb iratok. Bizonyos mértékben ide tartoznak a vele vagy róla készült interjúk, filmek, írások is.

A belojarszkiji időszakból származó hagyaték két, elvileg azonos tartalmú példányban létezik. Az eredeti audio- és videofelvételek a kinti félnél maradtak, ezek másolata került Magyarországra, a Nyelvtudományi Kutatóközpontba (korábban Nyelvtudományi Intézet). A jegyzeteknek, fordításoknak, egyéb anyagoknak az eredetije került Magyarországra, másolatai maradtak a Hanti-Manyysi Autonóm Körzetben. A korábbi anyagok Magyarországon, több intézményben találhatóak.

2. Miért most?

Schmidt Éva halála előtt több végrendeletet is készített. Az utolsó egy rövid utasítás gyűjtéseivel kapcsolatban, melyben belojarszkiji hagyatékát 20 évre zárolja, az adatközlők védelme érdekében. Az írás dátuma 2002. július 4. (Schmidt Éva halála napja), így a hagyatéki anyag 2022. július 5-től vált hozzáférhetővé.

A végrendelet értelmezése sok kérdést vetett fel (kire vonatkozik – hiszen magyarul íródott; milyen anyagok tartoznak bele, miért kell zárolni? stb.), és különböző kutatók, intézmények ennek értelmezésében más-más eredményre jutottak. Mint feljebb említettem, a hagyaték két, alapvetően azonos változatban létezik. A Hanti-Manszijszkban található változatot a kinti fél digitalizálta, majd nyilvános adatbázisba helyezte, metaadatokkal látta el, valamint a feldolgozást is megkezdte. A magyar kutatói közeg – az állagmegőrzést biztosító digitalizálás után – teljes zárlatot tartott. Ez azonban csak a szorosán vett belojarszkiji gyűjtésekre terjedt ki, azaz az 1991 és 2002 között gyűjtött anyagra. Sipos Mária szerkesztésében viszont elindult a *Schmidt Éva Könyvtár* kiadása, amely mára már 5 kötetből áll: az első kötet Schmidt Éva munkatervét és -beszámolóit tartalmazza, a további kötetek tematikus válogatásban mutatják be a korábbi publikációkat és a gyűjtések egyes részleteit. A zárolt anyaggal kapcsolatos első tevékenységek Magyarországon 2021-ben kezdődtek, és az anyag összetételének megismerésére irányultak, hogy a 2022-ben megkezdhető feldolgozás anyagi és szervezeti háttérét biztosító pályázatokhoz pontosabb adatokat lehessen nyerni. A zárolt anyag valós feldolgozása a projektnyitó után kezdődik meg.

A hagyaték összetétele és tárolási helye

Diák Ruttkay-Miklián Eszternek a hagyatéknyitó rendezvényen tartott előadásából

A különböző keretezett mezők a hagyaték többféle kiterjedését jelölik.

A 2022-től Schmidt Éva Archívumként jelölt gyűjtemény a lehető legszélesebb spektrumra vonatkozik.

	Eredeti	Másolat
Belojarszkij/Hanti-Manszjjszk	hang- és videofelvételek	kéziratok, szövegfájlok, dokumentumok
Nyelvtudományi Kk.	kéziratok, szövegfájlok, dokumentumok	hang- és videofelvételek
Néprajztudományi I.	kéziratok, dokumentumok	hang- és videofelvételek
Zenetudományi I.	hang- és videofelvételek	hang- és videofelvételek
Schmidt Éva magánhagyatéka	hang- és videofelvételek, kéziratok, szövegfájlok, dokumentumok, fotók	hang- és videofelvételek
Magánszemélyek, egyéb intézmények	?	hang- és videofelvételek

3. *Miért itt?*

A 2003-ban Magyarországra került hagyaték jelenleg két intézményhez, illetve azok tevékenységi köréhez kapcsolódik. Schmidt Éva az MTA Néprajzi Kutatóintézetében (ma BTK Néprajztudományi Intézet) dolgozott, munkaviszonya a Belojarszkijban töltött időszak alatt is folytatódott, így beszámolóí, munkatervei, leadott gyűjtései az intézmény adattárában találhatóak. A hagyaték hazaszállításakor azonban, különösen a zárolás miatt komoly kérdésként merült fel, hogy a jövőbeli kutathatóság idején hol lesz majd egyáltalán kompetencia az anyag feldolgozására. Mivel az obi-ugor nyelvekkel a kutatóintézményi hálózaton belül a Nyelvtudományi Intézetben foglalkoztak, valamint kedvező raktározási körülmények is voltak, a hagyatékot ott őrizték, és őrzik a továbbiakban is. Nyilvánvaló, hogy a gyűjtések feldolgozásában egyrészt tudományok közötti (nyelvészet, néprajz, zenetudomány stb.), másrészt országhatárokon átívelő (elsősorban oroszországi) együttműködésre van szükség. Ez utóbbi – azaz hanti-manszijszki és belojarszkiji partnerek bevonása a feldolgozásba – a jelenlegi háborús helyzet miatt gyakorlatilag lehetetlen, bár az első lépések megtörténtek ez irányba. A projektnyitóra például összefoglaló levelet írt a hanti-manszijszki Obi-ugor Alkalmazott Kutató és Feldolgozó Intézet, melyben beszámoltak a kinti hagyaték eddigi sorsáról és a feldolgozási tervekről.

A magyarországi hagyaték feldolgozására két projekt indult: egyike a Nyelvtudományi Kutatóközpont kiemelt témaprojektje,³ amely a Schmidt Éva-hagyaték leltározását, a feldolgozás megkezdését és egy, az anyagok közzétételére alkalmas honlap kidolgozását célozza meg. A BTK Néprajztudományi Intézete és a Nyelvtudományi Kutatóközpont közös projektet is indított a hagyaték tartalmi feldolgozására és közzétételére.⁴ A két projekt szorosan épül egymásra, de tartalmában jól elkülöníthető. A két intézmény közös projektnyitójára a MTA Humán Tudományok Kutatóházában került sor, amely Schmidt Éva egykori munkahelyének is otthont ad.

4. *Mi történt az eseményen?*

A projektnyitó rendezvény a két kutatóközpont vezetőjének köszöntőjével kezdődött. Dr. Balogh Balázs, a Bölcsészettudományi Kutatóközpont főigazgatója az egykori munkatársról emlékezett meg, és örömét fejezte ki, hogy a feldolgozás kellő támogatással indulhat meg. Dr. Prószyk Gábor, a Nyelvtudományi Kutatóközpont főigazgatója a hagyaték megőrzéséről és a nyelvészeti kompetencia fontosságáról beszélt, kiemelve a több szempontú feldolgozás

³ SA-106/2021. A Schmidt-hagyaték feldolgozásának előkészítése. ELKH kiemelt témapályázat.

⁴ NKFIH 2020-2.1.1-ED-2021-00189.

fontosságát. Dr. Hoppál Mihály, a két intézmény közös projektjének tudományos tanácsadója a Schmidt Évával végzett közös munkáról számolt be.

A köszöntők után Ruttkay-Miklián Eszter tartott átfogó előadást Schmidt Éva tevékenységéről, a hagyaték összetételéről, a kutató munkásságát meghatározó fő szempontokról, fő témáiról, valamint a feldolgozás tervezett menetéről. Bevezetőjében a Schmidt Éva Archivum számára választott logó és szlogen történetét mutatta be. A meghívón is szereplő „*ha éneke-mesém tovább megy...*” kifejezést egy hanti meséből idézte: így fohászkodik segítségért a főhős, ha nagy bajba kerül. Ha segítséget kap, élete – és a mese – folytatódik. Ezt az idézetet Schmidt Éva választotta ki a Belojarszkijban megjelentetett folklórkiadványok sorozatcímének, így ennek további használata a folytonosságra is utal. Ugyancsak Schmidt Éva választása volt a logó, melyet az említett sorozathoz használt. Ennek grafikailag átdolgozott verziója jelöli ezentúl a Schmidt Éva Archivum kiadványait, rendezvényeit.

SCHMIDT ÉVA ARCHIVUM

„...*ha éneke-mesém tovább megy...*”

A Schmidt Éva Archivum bemutatása a hagyaték megnyílása alkalmából

2022. július 5. 13 óra

Helyszín: **Bölcsészettudományi Kutatóközpont**
1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4.

Levezető elnök: Szilágyi Zsolt

13.00 Köszöntők:

- Dr. Balogh Balázs
az ELKH Bölcsészettudományi Kutatóközpont főigazgatója
- Dr. Prószték Gábor
az ELKH Nyelvtudományi Kutatóközpont főigazgatója
- Dr. Hoppál Mihály
a Schmidt Éva projekt tudományos tanácsadója

13.30 Előadások:

- Ruttkay-Miklián Eszter: Schmidt Éva hagyatéka – gyűjtések, publikációk, tanítások

14.30-15.00 Szünet

- Csepregi Márta: Műfaji gazdagság Schmidt Éva gyűjtéseiben
- Sipos Mária: Az első gyűjtések – egyéni énekek 1980-82-ből
- Lázár Katalin: Obi-ugor énekek zenei lejegyzései
- Gulyás Zoltán: Schmidt Éva hagyatékának kartográfiai vonatkozásai

17.00 Filmvetítés:

- A hagyaték (Rendezte: Füredi Zoltán. 2003.)
Utána beszélgetés a rendezővel és a szereplőkkel.

ELKH | Eötvös Loránd Kutatási Hálózat

Bölcsészettudományi Kutatóközpont

NYELVTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT

AZ NKEH ALAPJÁN MEGVALÓSULÓ PROJEKT

A projektnyitó esemény meghívója

Schmidt Éva tevékenységének bemutatását az előadó a „*tanítani*” és a „*tanulhatóvá tenni*” fogalma köré csoportosította. Meglátása szerint Schmidt Éva céljaként az alábbiak nevezhetők meg: megismerni és összegyűjteni a tudást, dokumentálni, feldolgozni és rendszerezni azt, megőrizni, tovább- és visszaadni, valamint tanulható formába hozni későbbi felhasználásra. Minden tevékenysége elhelyezhető e célok között. Az előadó felhasználta Schmidt Éva fotóit a legkedvesebb adatközlőiről, valamint a Schmidt Éva által hangfelvételben rögzített katalógus anyagát is, melyből az egyes tevékenységhez kapcsolódó magyarázatokat hallgathattak meg a jelenlévők. Az előadás második részében a hagyaték összetételéről, a feldolgozás tervezett menetéről, módszereiről beszélt. (A várható eredményekről lejjebb lesz szó.)

Csepregi Márta az obi-ugor folklórműfajok rendszerén belül elemezte Schmidt Éva gyűjtéseit. A *Schmidt Éva Könyvtár* első köteteként kiadott éves munkatervekből és beszámolókból tudjuk, hogy milyen kutatási témákat preferált Schmidt Éva. Legfontosabbnak a kultikus énekek gyűjtését tartotta, hiszen az ezeket az archaikus énekeket ismerő énekesek száma igen csekély, a szövegek értelmezésére is kevesen képesek. A gyűjtést egyrészt – mint Reguly és a többi gyűjtő esetében is – a dokumentálás igénye mozgatta, de Schmidt Éva esetében motivációt jelentett az is, hogy az énekek újratanulásával a hanti kultúra továbbélését is segítheti. A hagyatékban két *Jávorenek* is található, mely a mitikus hatlábú jávorszarvas elejtéséről, négy lábúvá varázslásáról, a levágott lábak csillagképpé alakulásáról szól. A Kunovat folyó mentén élő Szemjon Tyihonovics Tojarovtól gyűjtött ének elemzésével, majd ezen keresztül Schmidt Éva gyűjtő és dokumentáló módszerének bemutatásával zárult az előadás.

Sipos Mária egy olyan kutatási témát mutatott be, amely a Nyelvtudományi Kutatóközpont projektjének középpontjában áll. Az egyéni énekek (a korábbi szakirodalomban sorsénekek) gyűjtését Schmidt Éva már 1980-ban megkezdte, és 1980–1982-es gyűjtéseit alaposan fel is dolgozta. Ez kiterjedt a szövegek lejegyzésére, fordítására, a dallamok lekottázására Lázár Katalin által, verstani elemzésekre. Eredményeit részben publikálta kisebb közleményekben, és az énekszövegek közül is jelent meg néhány. A komplex feldolgozás azonban csak kéziratos változatban létezik. A Sipos Mária által vezetett projekt célja, hogy a kéziratos eredményeket közreadható formába hozzák, kiegészítsék, korszerű formátumba rendezzék. Éppen az elemzések sokrétősége miatt kezdődik a hagyaték feldolgozása ezzel a korai gyűjtéssel, ugyanis az itt felmerülő problémák megoldása segíteni fogja a többi folklórműfaj közzétételét is.

Lázár Katalin népzene kutató több évtizeden keresztül dolgozott Schmidt Évával együtt a hanti és manysi folklóralkotások zenei kérdésein. Előadásában elmondta, hogy a Schmidt Éva által gyűjtött anyagok szövegének lejegyzése után az ő feladata volt a dallamok lekottázása. Ehhez hosszú kísérletezés után fejlesztett ki módszereket, hiszen az obi-ugor énekek hangközei, a dallam

és a szöveg viszonya nagyban eltér az általunk megszokottól. A hangközök ingadozása miatt a dallamot „standardizálni” kellett, az ismétlődő dallamsorok esetében pedig elegendőnek bizonyult a variánsok lejegyzése. A szöveg és a dallam lejegyzését egyaránt nehezítik az ún. töltőszótagok, amelyek éppen a dallam és a szöveg kapcsolatát hivatottak biztosítani akkor is, amikor pl. a szótagszámok nem felelnek meg a hangok számának. A hagyaték feldolgozása során Lázár Katalin feladata a korábbi munka folytatásaképpen a lejegyzett szövegű énekes folklóralkotások lekottázása, majd ezek elemzése lesz.

Gulyás Zoltán térképész Reguly Antal térképészeti munkásságának feltárásán keresztül jól ismeri Nyugat-Szibéria földrajzi viszonyait, így a hagyatékban található, Schmidt Éva által készített kéziratos térképek joggal keltették fel érdeklődését. Előadásában nagyra értékelte Schmidt Éva térképészeti tevékenységét, kiemelve, hogy a kutató mindig pontos forrásmegjelöléseket használt, valamint hogy tematikus térképeinek anyaga sokrétű információt mutat be. Gulyás Zoltán példákon szemléltette, hogy a digitális feldolgozás milyen többlettartalmakat adhat az eredeti térképekhez, hogyan segítheti a még hatékonyabb információátadást. A hagyaték feldolgozása során a földrajzi adatok nemcsak a térképek bemutatásában jelennek majd meg, hanem az anyagok gyűjtési helyének bemutatásakor, földrajzi mutatók készítése folyamán is.

Az előadások után a 2003-ban készült *A hagyaték* című dokumentumfilmet tekinthették meg az érdeklődők. Füredi Zoltán rendező a Schmidt Éva hagyatékának leltározására és hazahozatalára kiutazó magyar delegáció tagjával, Csepregi Mártával, Ruttkay-Miklián Eszterrel és Sántha Istvánnal forgatott hazatértük után. A film bemutatja, hogy Schmidt Éva halála, a hagyaték rendezésének kérdése milyen problémákat vetett fel mind a magyar, mind a hanti közegben. A helyszínen készült fotók és filmek segítségével bontakozik ki az a korántsem konfliktusmentes folyamat, amely a hagyaték duplikálását és hazaszállítását kísérte. A szigorú leltározási kérdések mellett meghatározó szerepet játszott Schmidt Éva spirituális lénye és a hanti hitvilág szabályrendszere, melyet a hagyaték sorsának rendezésekor mindenki igyekezett maximálisan tiszteletben tartani. A film levetítése után a rendezővel és a szereplőkkel beszélgettek az érdeklődők, nemcsak a film tartalmáról, hanem Schmidt Éva személyéről és a hagyaték sorsáról is.

Az esemény a meghirdetett program szerint zajlott, három kisebb változás azonban történt.

Szilágyi Zsolt levezető elnök a köszöntések után egy örömteli bejelentést tehetett: a Schmidt Éva magánhagyatékában található, de a tudományos hagyatékhoz tartozó anyagokat a jelenlévő örökös, Schmidt Ádám tudományos feldolgozás céljából átadja a hagyatékot őrző Nyelvtudományi Kutatóközpontnak.

Ugyancsak programon kívül került felolvasásra a hanti-manszijszki Obiugor Alkalmazott Kutató és Feldolgozó Intézet levele, melyben a Belojarszkiji Filiálé – a Schmidt Éva által alapított intézmény – elmúlt 20 évéről kaptunk összefoglalást. Mint hallhattuk, az intézményben most is zajlik a munka, az alapító munkásságának pedig kiállítás szenteltek. A hagyaték kinti példánya a hanti-manszijszki intézet archívumába került. A levelet magyar fordításban a hanti származású Vitalij Szigiljetov olvasta fel, aki a Nyelvtudományi Kutatóközpontban segíti a hagyaték feldolgozását.

A rendezvényre elkészült három molinó is Schmidt Éva munkásságáról. Az elsón a kutató életrajzát tekinthettük át szövegek és fényképek segítségével, a másodikon a gyűjtő legkedvesebb adatközlőinek a portréi szerepeltek, lakhelyük szerint térképre vetítve, a harmadikon pedig a most induló projektről kaphattunk összefoglalást.

5. Mi várható a projektek eredményként?

A két, illetve három évre tervezett projektek természetesen csak az első lépéseit jelenthetik a hatalmas hagyaték feldolgozásának. Várható eredményeik azonban jelentősek: kialakításra kerül egy többnyelvű (magyar, orosz, angol, az eredeti nyelvek mellett) honlap, amely egyrészt tartalmazni fogja Schmidt Éva életrajzát, bibliográfiáját az írások teljes szövegével, rövid tartalmi eligazítót, másrészt külön egységként lehetőséget ad a gyűjtött audiovizuális anyagok közzétételére is. A gyűjteményi egység alapja egy többszemponútú keresést lehetővé tevő adatbázis (földrajzi helyekre, adatközlőkre, műfajokra, témákra stb.). A kiválasztott felvétel a feldolgozás módjától függő formátumokban tekinthető meg (pl. egy hangfelvétel meghallgatható; szövege elolvasható az eredeti nyelven, fordításban; megnézhető nyelvészeti vagy metrikai elemzéssel stb.).

A hagyaték elemei a későbbiekben nyomtatott formában is publikálásra kerülnek, és folytatódik a *Schmidt Éva Könyvtár* sorozata is. Az eddigi szerkesztési elveknek megfelelően tematikus válogatásban, több nyelven megjelennek Schmidt Éva tudományos művei, de gyűjteményi egységek is feldolgozásra kerülnek. A hagyaték feldolgozásának jelentős eredményeivel tudományos rendezvényeken, konferenciákon, workshopokon is megismerkedhetnek az érdeklődők.

RUTTKAY-MIKLIÁN ESZTER

Köszöntő a Schmidt Éva Archívum megnyitása alkalmából

Nagy nap ez a mai, sokáig vártunk rá. Schmidt Éva folklorista, néprajzkutató, nyelvész hatalmas méretű, pótolhatatlan értékű archívumot hozott létre. Az obi-ugor népek kultúrájának és nyelvének kiemelkedő kutatója, halála után 20 esztendőre zárta gyűjtéseit. A mai napon azért gyűltünk össze, mert a Schmidt Éva által létrehozott hagyaték megnyitását ünnepeljük, a feldolgozás most kezdődhet meg, és ez az alkalom egyben főhajtás is a kutató emléke előtt.

20 év kevés is és sok is. Kevésnek tűnik számomra, hiszen ha lehunyom a szemem, könnyen megidézem Schmidt Éva alakját, szinte látom, ahogy kissé görnyedt testtartással siet az egykori MTA Néprajzi Intézet régi, vári épületének széles folyosóján, hallani vélem gyors, kissé kapkodó beszédét, ahogy lelkesen beszámol szibériai útjainak élményeiről. Azoknak, akik ismerték őt, olyan, mintha tegnap ment volna el. Ugyanakkor ez az ötöd-századnyi idő nagyon hosszú, ha a nyelvét veszítő, a globalizáció egyre erősödő hatásai révén kultúráját elhagyó kis népek szemszögéből nézzük. És sokan vannak itt fiatalok is, akiknek már a múlt egyik nagy kutatóalakját jelenti a neve, hiszen kisgyerekek voltak még csak, amikor Schmidt Éva itt hagyott bennünket.

*Balogh Balázs, a Bölcsészettudományi Kutatóközpont főigazgatója
és Prózékny Gábor, a Nyelvtudományi Kutatóközpont főigazgatója
az archívum megnyitásán
(MTA BTK)*

2022-ben, idén indul el a Nyelvtudományi Kutatóközpont és a Bölcsészettudományi Kutatóközpont együttműködésében, Lévai Anikó asszony kezdeményezésével és Hoppál Mihály, a Néprajztudományi Intézet professor emeritusának irányításával, a Nemzeti Kutatásfejlesztési és Innovációs Hivatal támogatásával az a program, amely Schmidt Éva hagyatékának rendszerezését és kutathatóvá tételét tűzte ki céljául. Mennyivel könnyebb volna, ha Schmidt Éva köztünk lenne! Nagy és nehéz az elvégzendő munka, kevesen vannak csak, akik képzettségük, tudásuk révén egyáltalán alkalmasak arra, hogy bármilyen vonatkozásban részt vegyenek ennek a feladatnak az elvégzésében. A Schmidt Éva-hagyaték feldolgozását célzó program egyben alkalmat teremt arra, hogy ne csak a Belojarszkijban gyűjtött anyag rendszerezése, hanem az életmű egészét egybefoglaló munka induljon meg.

*A rendezvény közönsége, háttérben a molinókiállítás
(MTA BTK)*

A Néprajztudományi Intézet Etnológiai Osztályának munkatársai foglalkoznak az Európán kívüli népek kultúra- és társadalomvizsgálatával. Érdeklődésük fókuszában – részben a kutatási tradíciók, részben a magyar nép etnogenezise miatt – hangsúlyosan az Ázsia-kutatás áll. A nagy elődök, Diószegi Vilmos, majd Schmidt Éva nyomdokaiba lépve, a mai napig intézetünk a legerősebb Ázsia-kutató műhely Magyarországon. Az Eötvös Loránd Kutatási Hálózat vezetősége felismerve ebben a potenciált, a Nyelvtudományi Kutatóközponttal és a BTK Néprajztudományi Intézetével közös Szibéria-kutatócsoportot hozott létre. Úgy illik, hogy név szerint is megemlítsen Ruttkay-Miklián Esz-

tert, aki mindkét intézményhez újonnan kapcsolódva, fő feladatának a Schmidt Éva-hagyaték feldolgozását tekinti a Szibéria-kutatócsoport keretében. Ruttkay-Miklián Eszternek kulcsszerepe van kutatóként, egykori Schmidt Éva tanítványként és munkatársként a most elinduló vállalkozásban! Külön öröm számomra, hogy a Néprajztudományi Intézet Ázsia-kutató etnológusai (Vargyas Gábor, Mészáros Csaba, Szilágyi Zsolt, Sántha István, Somfai-Kara Dávid, Sárközi Gyöngyvér Ildikó, Dyekiss Virág) gyarapodtak a Szibéria-kutatócsoport néprajzi részlegének vezetésével megbízott Nagy Zoltán professzorral, a Pécsi Egyetem Néprajzi Intézetét irányító egyetemi tanárral.

Reményeink szerint a Nyelvtudományi Kutatóközpont és a Néprajztudományi Intézet kiváló nyelvész és etnológus szakemberei rendszerező munkája és a Schmidt Éva-hagyaték kutathatóvá tétele révén, az archivális anyag „élővé” válik, és bekapcsolódva a tudományos vérkeringésbe, megtermékenyítően hat majd több diszciplínára is! Schmidt Éva munkássága – húsz esztendő hallgatás után – így újra közvetít majd múlt és jelen között, kultúra és civilizáció között, obi-ugor és nem obi-ugor nyelvek és kultúrák között, tudomány és spiritualitás között. Hiszen Schmidt Éva a valóság és a mítoszok között közvetítve már életében a mítoszok részének vallotta magát, aztán halála után végleg, maga is mítosszá vált.

Tisztelt kollégák, a mai bemutatkozó rendezvény házigazdai köszöntésén túl, engedjék meg, hogy a Schmidt Éva-hagyaték rendszerezésében résztvevő összes, nyelvész és néprajzos kollégának sok erőt és kitartást, sikeres, a feltárásban kutatási izgalmat találó munkát kívánjak!

BALOGH BALÁZS

A táncházmozgalom jubileumán

„1972. május 6-án este 7 órakor megnyitjuk Budapesten a TÁNCHÁZAT, ahol együtteseink számára lehetőséget teremtünk a színpadon kívüli táncra, megközelítve a néptánc eredeti társastánc jellegét. Szeretnénk, ha Táncházunkban hosszú idő után egymásra találhatnának a néptáncmozgalom fiataljai és »öregjei«.” Ez állt az első táncház meghívóján, az ötletgazdák Novák Ferenc tanítványai, Foltin Jolán, Lelkes Lajos és Stoller Antal voltak, mindhárman a Bihari János Táncegyüttes tagjai. A Liszt Ferenc téri könyvklubban megtartott zárt körű táncház közönségét elsősorban négy amatőr néptáncegyüttes (Bartók, Bihari, Vadrózsák, Vasas) tagjaiból toborozták. Összesen három alkalommal tartottak ilyen feltételekkel táncházat, amelyeken Halmos Béla, Sebő Ferenc és Éri Péter szolgáltatták a széki táncokhoz a muzsikát.

*Az első budapesti tánc ház plakátja, 1972. május 6.; Korniss Péter: Éneklő fiúk
(Fotó: Szalay Zoltán / Fortepan 138789)*

A modern népzene tudomány megjelenése a 19. század végén Seprődi Jánoshoz és Vikár Bélához köthető. A 20. század elejétől Bartók Béla és Kodály Zoltán nem csupán tudományos igényű gyűjtéseket végeztek, hanem a rendszerezést és a más népek zenéjével való összehasonlítást is fontosnak tartották. Tanítványaik közül Veress Sándor és Lajtha László zeneszerzők a múlt század derekán folytatták ezt a munkát, s időközben Molnár István táncművész-koreográfus is megkezdte a mai értelemben vett néptánc kutatást. Az őket követő folkloristák közül Martin György tettezte elsőként, hogy a népzenei és néptánc hagyományok strukturális és funkcionális megismerése lehetővé teszi a városi környezetben való elsajátításukat és használatukat. Éppen ez a szemlélet fogta meg Timár Sándor koreográfust, aki a Bartók Táncgyűttes gyakorlatában valósította meg ezt az elképzelést, s ehhez a műhelyhez csatlakoztak Sebőék is, ugyancsak Martin György jóvoltából. Ez a kör döntött úgy, hogy a továbbiakban mindenki számára *nyitott, rendszeres tánc házakat* rendeznek. Így bontakozott ki a folklórmozgalmak új hullámaként a városi tánc ház, amelynek divattá válásához nagyban hozzájárult, hogy a Csoóri Sándor

által *nomád nemzedék*nek nevezett ifjúsági népművészeti mozgalommal jeles írók és költők, képző- és iparművészek, építészek és filmesek is szimpatizáltak.

Az enyhülő kádári diktatúrában művelődési és felsőoktatási intézmények adtak otthont a főként zenekarok köré szerveződő nyilvános táncházaknak. Kezdetben a Népművelési Intézet tanfolyamai és nyári szaktáborai biztosították a zenészutánpótlást, majd lassanként beindult az alsófokú népzeneoktatás is az állami zeneiskolai rendszer keretében.

Az indulástól számított tíz év elteltével már akkora volt a táncházkedvelők tábora, hogy 1982 tavaszán az I. Magyarországi Táncház Találkozó helyszínét, a Budapest Sportcsarnokot megtöltötték az érdeklődők. Az évtizedekig a Budapesti Tavasz Fesztivál égisze alatt megtartott rendezvény sikeréhez azóta is hozzájárul a táncházakat kiegészítő koncertek, a legkisebbeket is bevonó gyermektáncházak, a családi kézműves foglalkozások sorozata, és nem utolsósorban a zsúrizett termékeket fölvonultató népművészeti vásár.

A rendszerváltásig terjedő időszakot a *komplex tartalommal* működő rendszeres táncház-klubok és nyári táncháztáborok fémjelezték, de gyakran rendeztek alkalmi táncházakat önállóan és más műfajokat felvonultató rendezvényeken is. 1990 környékén sorra alakultak meg azok az *országos hatókörű civil szakmai szervezetek*, amelyek lefedték a népművészeti mozgalmak ágazatait. Így a tárgyalótóknál a Népművészeti Egyesületek Szövetsége, a hagyományőrző táncegyütteseknél a Muharay Elemér Népművészeti Szövetség, az amatőr néptáncegyütteseknél a Martin György Néptáncszövetség, a gyermekegyütteseknél az Örökség Gyermek Népművészeti Egyesület (ma Örökség Nemzeti Gyermek és Ifjúsági Népművészeti Egyesület), a táncházaknál (a Táncház Egyesület jogelődjeként) a Tánc házi Kamara, majd 1995-ben a citerazenekarokat és pávaköröket összefogó Vass Lajos Népzenei Szövetség.

Az ezredfordulóig befejeződött az a folyamat, amelynek során a táncegyüttesek napi munkájában a tájegységi zenére történő, gyakran *improvizatív jellegű stílusgyakorlat* vált általánossá, hiszen az együttesvezetők generációváltása egyben *szemléletváltást* is magával hozott. Időközben az állami zeneiskolai hálózatra épülve létrejöttek az *alapfokú művészeti iskolák*, amelyekben intézményes keretek közé került a legfiatalabbak csoportos néptáncoktatása, valamint egyre több helyen vált elérhetővé az iskolai népzeneoktatás. Lassan-lassan a pedagógusképzés is utolérte magát, így a mai művészetoktatásban már alsó-, közép- és felsőfokon lehet néptáncot és népzénet tanulni.

E pozitív jelenségek hatására a táncház-klubok apránként elveszítették azon korábbi specialitásukat, miszerint csak ott volt lehetséges tájegységi táncokat – a hozzájuk tartozó zenéssel együtt – megismerni. Hiszen ma már a kisgyermekes művészeti iskolai foglalkozásai, majd az ifjúsági és felnőtt táncegyüttesek próbái is *tánc házas felfogásban* zajlanak, csak éppen a táncház-klubokénál jóval intenzívebb formában. Akik pedig nem vágnak színpadi szereplésre, jobbnál jobb néptáncanfolyamok között válogathatnak.

Kassák Klub, a Sebő együttes táncháza, 1976
(Fotó: Urbán Tamás / Fortepan 88685)

Kassák Klub, a Sebő együttes táncháza, 1976
Középen Halmos Béla (hosszú hajjal), tőle jobbra Sebő Ferenc, Éri Péter
és Nagy Albert, elől a bal oldali lány Sebestyén Márta
(Fotó: Urbán Tamás / Fortepan 88692)

*A Muzsikás együttes (Hamar Dániel, ifj. Csoóri Sándor, Sipos Mihály),
Belvárosi Ifjúsági Ház, 1978
(Fotó: Urbán Tamás / Fortepan 89431)*

*Az I. Magyarországi Táncház Találkozó, Budapest Sportesernok, 1982. március 28.
(Fotó: Szalay Zoltán / Fortepan 199058)*

A táncház-klubok manapság az első befogadó lépcső szerepét töltik be, s számuk a húsz-harminc évvel ezelőtti állapothoz képest kétségtelenül megcsappant. Pedig a Kárpát-medencei és moldvai magyarság, valamint a hazai nemzetiségek táncait anyanyelvi szinten ismerő és használó réteg minden korábbinál szélesebbé vált. Ez a látszólagos ellentmondás úgy oldható fel, ha átlátjuk, hogy a városi táncház jelentéstartalma egyre inkább a *táncház módszer* irányába tolódott.

A Hagyományok Háza megalapításával, az akár PhD-szintű tánc- és zenekutatással a spontán mozgalmi jelleg végérvényesen *intézményes formákká* alakult, amelyek sokak számára vonzó életpályát is jelenthetnek.

A mögöttünk álló bő évtizedet a táncház módszer nemzetközi elismerése indította, hiszen Magyarország sikeres pályázata eredményeként a táncház módszert 2011-ben felvették az UNESCO szellemi kulturális örökség megőrzését célzó legjobb gyakorlatok regiszterébe. Ez a siker azt is eredményezte, hogy a táncház módszer mint *a szellemi kulturális örökség átörökítésének magyar modellje* 2013-ben az elsők között került fel a hungarikumok jegyzékére.

A közmédiában – hosszú pangást követően – zajos sikert arattak a „*Föl szállott a páva*” televíziós tehetségkutató 2012-ben indított évadai, s 2016-ban ugyancsak új szint hozott a Dankó Rádió profiljának nép- és világzenei irányú kiterjesztése. A *támogatási rendszerben* előbb a Halmos Béla Program egészítette ki 2016-tól az NKA Népművészet Kollégium lehetőségeit, majd az önálló Csoóri Sándor Alap 2017-től nagyságrendi ugrást hozott a népművészeti ágazatoknak, így a rendszeresen működő táncházaknak is.

A pandémia okozta lezárások nem kedveztek a táncházas eseményeknek sem, főleg az olyan, nagy tömegeket vonzó rendezvényeknek, mint a Táncháztalálkozó. Az a két év, amikor kényszerűségből nem a Sportarénaiban, hanem országsszerte több tucatnyi helyszín bevonásával valósulhatott meg a táncházasok legnagyobb seregszemléje, bebizonyította, hogy a városi táncház napjainkban már nagyon erős gócpontokkal rendelkeznek.

A jubileumi év történései

„Amint az oly’ gyakran megtörtént az elmúlt fél évszázad során, ezúttal is Sebő Ferenc gurította el a hógolyót, ami azóta valóságos lavinává növekedett. 2021 őszén a Timár Sándor munkásságát bemutató kiállításon futólag megemlítette, hogy itt lesz ez a kerek évforduló, kezdjünk vele valamit. Hiszen még mindig vannak publikálatlan fotók, lappangó szövegek, csak szűkebb körben ismert dokumentumok!

Nosza, el is indítottuk anyaggyűjtő kampányunkat a Táncház Egyesület médiafelületein és a táncházas közegben még ma is működő »csepűrádió«, azaz szájról szájra terjedően. Sok, lélekben változatlanul »táncházas lelkülettű« ember megtisztelő érdeklődését sikerült fölkeltenünk, s 2022 februárjának végére a világ minden tájáról érkeztek küldemények.

Ezzel párhuzamosan a Hagyományok Háza folklórdokumentarista részlegének munkatársai szintén munkába lendültek, hogy a »Táncház 50« témájához illő interjúkból, képekből, hajdani plakátokból válogassanak, elsősorban Halmos Béla, Kallós Zoltán és a Téka együttes archívumából. Az így összegyűlt szemelvényekből nemcsak ehhez a kötethez szemelgettünk, hanem impozáns vándorkiállítás is készült, amelynek bemutatását szintén az első budapesti táncház 50. évfordulójára időztettük. A terjedelmes anyag további, arra érdemes részét a www.tanchaz50.hu weboldalon tesszük közzé, ahol a Liber Endre által eredeti gyűjtésekből összeállított zenei album is meghallgatható.

Reméljük, e kötet olvasása, lapozgatása a »régiekben« szép emlékeket elevenít föl, a következő nemzedékek tagjai pedig máris a hozzájuk legközelebbi táncházat keresik!”

E fenti sorokkal ajánlottam az olvasók figyelmébe azt a jubileumi kötetet, amely a Táncház Egyesület kezdeményezésére, az NKA Halmos Béla Kollégium, a Bölcsészettudományi Kutatóközpont, a Hagyományok Háza és a Magyar Művészeti Akadémia támogatásával valósult meg. A könyv szerkesztését Jávorszky Béla Szilárd vállalta, aki sok irányba érdeklődő zenei szakíróként a táncházalával szimpatizáló, de mégis a külső megfigyelő nézőpontjából állt neki a feladatnak. Ugyancsak érdemes az ő bevezetőjéből is idézni: „*A Táncház 50 kötet különböző eredők mentén született visszaemlékezések és összegzések tárháza. Mondhatni, szubjektív válogatás az elmúlt fél évszázad eseményeiből. Hogy a szélesebb nagyközönség is megértse, mi lehet a titka annak, hogy ez az egykor szűk szakmai kezdeményezés ma százazreket vonz világszerte. Hogy újabb és újabb generációk fedezik fel maguknak, és csak kevesen hagyják el. Hogy bár többen többször temették, múltidézőnek, korszerűtlennek bélyegezték, ma is mennyire eleven valóság.*”

A jubileumi évet a Dankó Rádió sorozata indította, amelyben az elmúlt fél évszázad legfontosabb lemezfelvételeit mutatták be ötven, mérföldkőnek számító albummal és előadóikkal, 2022. január 31-től tizenhárom héten át, a hétfő esti *Táncházban* című műsorukban.

A Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézet konferenciát rendezett *50 éves a magyarországi táncházmozgalom* címmel 2022. február 2-án, a Pesti Vigadóban. A YouTube-on élőben is közvetített eseményen Lelkes Lajos, Novák Ferenc, Stoller Antal, Timár Böske, Éri Péter, Fehér Anikó, Sebő Ferenc, jómagam (Berán István), Horváth László, Berecz István, Kiss Eszter Veronika és Árendás Péter közreműködésével hangzottak el előadások.

A 2022-es Táncháztalálkozó fókuszában több vonatkozásban is megjelent a városi táncház jubileuma. A *Táncház 50* vándorkiállítást természetesen a Sportarénában is láthatta a közönség, a szombat esti gálaműsor pedig az első budapesti táncházra emlékeztetett „*Zene és tánc, úgy, mint Széken*” – *Zene és tánc, úgy, mint régen* címmel. Vasárnap este a táncházmozgalom meghatározó

tudós személyisége, Martin György születésének 90. évfordulója adta az emlékezés apropóját, a népzene és a néptánc eszközeivel.

Rádiós és televíziós műsorok, interjúk és újságcikkek sokasága mellett kiemelkedő mozzanat volt az Áder János köztársasági elnök és felesége, Herczegh Anita által 2022. április 28-án, a budapesti Sándor-palotában adott tiszteletvacsora, amelyen Eredics Gábor, Jánosi András, Sebestyén Márta, Sebő Ferenc, Sipos Mihály és Timár Sándor koreográfus képviselőjében felesége, Timár Böske vett részt.

Igazán gazdag program alakult az első budapesti táncház tényleges, ötvenedik évfordulójára. 2022. május 6-án jubileumi koncert zajlott a Zeneakadémián, majd a Fonó Budai Zeneház zsúfolásig megtelt termeiben kicsiknek, kamaszoknak és a fiatalság mellett az „örök fiatalok” generációjának tartott táncházakkal ünnepeltünk. A közönség itt is láthatta a *Táncház 50* kiállítást, és bemutattuk a frissen megjelent jubileumi kötetet.

Szintén ezen a hétvégén tartották meg a XI. Táncház Napját, amelyen a Liszt Ferenc téri helyszín mellett ezúttal a *Világraszóló kalotaszegi táncház* című videós projekttel szólították meg a világon bárhol élő magyar közösségeket. A *Táncház 50 – Történetek a táncházmozgalom fél évszázadából* című kötet hivatalos bemutatójára az Írók Boltjában került sor. (A szerkesztő, Jávorszky Béla Szilárd beszélgetőtársai: Berán István, Beszprémy Katalin, Lányi György, Porteleki László voltak, s utóbbiak ketten – Szabó Csobán Gergővel kiegészülve – muzsikáltak is.)

Jubileumi táncházakat néhány vidéki helyszínen (pl. Kecskemét, Salgótarján, Székesfehérvár, Nova), valamint Bécsben és a vajdasági Temerinben is tartottak. Ekkorra időzítették a Komáromban megrendezett Szlovákiai Magyar Táncháztalálkozót is, a táncházmozgalom Mekkájában, az erdélyi Széken pedig szabadegyetem keretében ünnepeltek a Kallós Zoltán Alapítvány és az Erdélyi Hagyományok Háza Alapítvány rendezésében.

A Budapesti Művelődési Központban szakmai fórum zajlott a témában, 2022. május 11-én. Nyáron, a Művészetek Völgyében a Hagyományok Háza Folkudvar fókuszában természetesen szintén a *Táncház 50* szerepelt, visszaemlékezésekkel, koncertekkel, táncházakkal. Augusztus elején az Eötvös 10 rendezésében *Epizódok a folklórkutatás és a táncházmozgalom történetéből* címmel tartott előadást Maczó Balázs várostörténész.

A vándorkiállítás a Széki Szabadegyetemet követően megjelent a Héttorony Fesztivál sárospataki nyitókoncertjén, az Erdélyi Táncházzenészek Találkozóján Gyimesközéplek–Borospatakon, az Erdélyi Hagyományok Háza Alapítvány csíkszeredai irodájában, a szentendrei Skanzen pünkösdi „Örökség” Udvarában, a Csoóri Sándor Népművészeti Fesztiválon a budai Várban, a Méra Világzenei Csűrfesztiválon, majd szeptember 10-én a Fonó-beli Táncházak Éjszakáján, illetve a Táncház Akadémia 2022-es alkalmain.

*Csoóri Sándor költő táncházasok körében, 1984
(Fotó: Szalay Zoltán / Fortepan 199059)*

*A Lindri együttes a táncházmozgalom húszéves jubileumi ünnepségén
a budapesti Almássy téri Szabadidőközpontban, 1992
(Fotó: Hála József)*

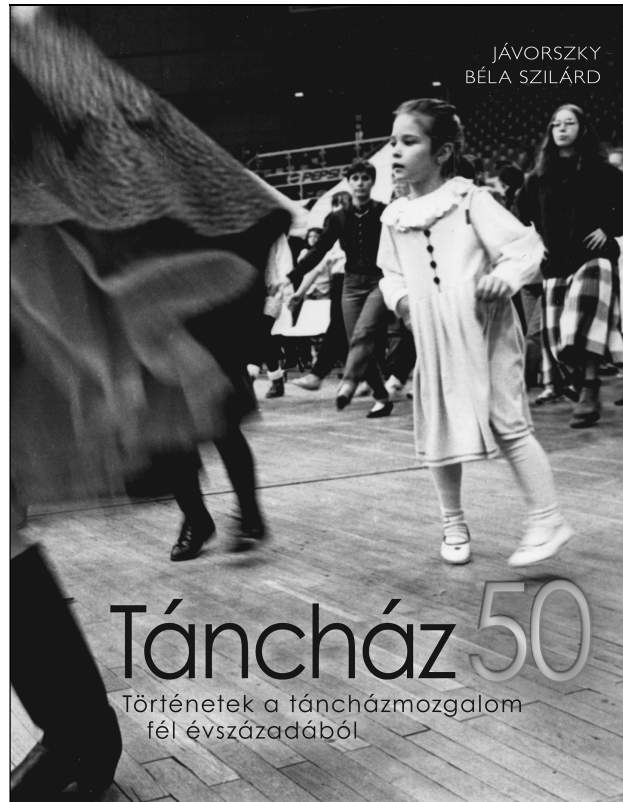

Táncszünet, 2019
(Fotó: Orbán Miklós)

*Moldvai táncok (Fülöp Attila, Papp Eszter; Szigony zenekar),
Táncszünet Éjszakája, Fonó Budai Zeneház, 2021*
(Fotó: Orbán Miklós)

Az utóbbiakra külön is ki kell térnünk, hiszen a *Veszprém–Balaton 2023 – Európa Kulturális Fővárosa* program támogatásával megvalósult projekt szintén a táncház módszer jegyében töltötte be hiánypótló szerepét. A Táncház Egyesület égisze alatt a régió négy helyszínén, Lovason, Veszprémben, Gyenesdiáson és Marcaliban vehettek részt az érdeklődők a műhelymunkában. Az élő zenés foglalkozásokon, elméleti és gyakorlati előadásokon az élményszerű interaktivitás, a közreműködésen alapuló ismeretszerzés volt a lényegi szempont, mindenhol alkalmazkodva a helyi lehetőségekhez és igényekhez.

A „Táncház 50” kötet borítója
(Fotó: Széphegyi Kati)

A fent említett *tanchaz50.hu* internetes portálra folyamatosan kerülnek fel a jubileumi év hírei, valamint folytatódik a beküldött és az archívumokban felhalmozódott emlékek feldolgozása. A fotók, visszaemlékezések és dokumentumok a kiválogatás, illetve a szükséges szerkesztés után strukturálva épülhetnek be a honlap anyagába. Az *oral history* jellegű anyagok digitalizálás, korrektúrázás, majd a megfelelő engedélyek megszerzése után válhatnak

nyilvánossá. A Hagyományok Háza és a Táncház Egyesület együttműködésével létrehozott weboldalon a fejlesztés értelemszerűen nem áll le az évforduló lezárultával sem, s nyitott marad az akár újonnan előkerülő témák iránt is.

Mondhatni, a jubileumi év igazán méltóképpen zárul, hiszen a táncház módszer társadalmi bázisaként funkcionáló Táncház Egyesület jelölést kapott *Magyar népművészet és közművelődés* kategóriában a 2022-es *Prima Primissima* díjra. Az elismerés erőt ad ahhoz a közösségi tevékenységhez, amellyel szeretnénk elérni, hogy a táncház értékei minél szélesebb körben váljanak mindennapi életünk részeivé.

BERÁN ISTVÁN

Ajánlott irodalom

- Siklós László: *Táncház* (Zeneműkiadó Vállalat, Budapest, 1977)
- Bodor Ferenc (szerk.): *Nomád nemzedék. Ifjúság és népművészet Magyarországon, 1970–1980* (Népművelési Intézet, Budapest, 1981)
- Sándor Ildikó (szerk.): *A betonon is kinő a fű. Tanulmányok a táncházmozgalomról* (Hagyományok Háza, Budapest, 2006)
- Sebő Ferenc: *A táncház sajtója* (Timp Kiadó, Budapest, 2007)
- Csonka-Takács Eszter (szerk.): *A táncház módszer mint a szellemi kulturális örökség átörökítésének magyar modellje* (Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre, 2011)
- Jávorszky Béla Szilárd: *A magyar folk története* (Kossuth Kiadó, Budapest, 2013)
- Jávorszky Béla Szilárd (szerk.): *Táncház 50. Történetek a táncházmozgalom fél évszázadából* (Kossuth Kiadó, Budapest, 2022)

Harmincéves a Csángó Fesztivál

1991. augusztus 3-án, szombaton esős napra ébredtünk Jászberényben. Azokban az órákban mindannyian úgy éreztük, történelmi pillanatok következnek. A fenyegető esőfelhők ellenére zsúfolásig megtelt emberekkel a Lehel vezér tér. A rendszerváltást követően, az első szabadon választott miniszterelnök, Antall József tartotta a megnyitóbeszédet az I. Csángó Fesztiválon. A fesztivál története azonban egy évvel korábban kezdődött.

1990-ben a jászberényi Nemzetközi Táncház és Zenész Táborba vendégek érkeztek Moldvából. Közöttük volt Hodorog Luca énekes asszony, akit Kallós Zoltán javaslatára hívtunk meg. Luca néniel jöttek táncosok, énekesek, zenészek Klézséről, Somoskáról, Forrófalváról, Külsőrekecsinből, Pusztinából és Lészpedről.

Hodorog Luca és Péterbencze Anikó Jászberényben, 1990
(Fotó: Bojtos György)

Klézsen mindenki ismerte a szegény sorsú, nehéz éveket élt asszonyt, hiszen egyetlen gyermekét, Andrást leányanyaként hozta világra és ez az esemény a múlt század közepén, a közösségben még kiközösítéssel járt együtt. A csángó asszony gyakran énekelt a klézsei halottvirrasztásokon. Egész éjszakai éneklését némi étellel szolgálták meg, pénzt nem fogadott el. Hodorog Luca köztudottan magyar érzelmű asszony volt, magyar identitása miatt sokat zaklatták a hatóságok, ő ennek ellenére gyakran elhagyta a falut engedély nélkül, hogy a *Megéneklünk Románia* népművészeti bemutatókon szerepelhessen Székelyföldön. Luca néni ismerte a 17. századi *Kájoni Kódex*, a *Cantionale Catholicum* egyházi énekeskönyv latin és magyar nyelvű szövegeinek énekes dallamait, emellett kiváló táncos volt.

A jászberényi tábor lakói elámulnak a légiesen táncoló, fátyolos asszonyok látványától, és csodálattal hallgatták a régies nyelvezetű moldvai balladákat.

I. Csángó menyekező az I. Csángó Fesztiválon, 1991
(Fotó: Barát Károly)

Luca néni már betegen jött el Klézséről, így csak néhány gondtalan hetet tölthetett Magyarországon. Súlyos betegségét próbálták kezelni a jászberényi tüdőgondozóban, majd Szolnokon, de állapota nem javult, így pár nap múlva Budára, az Országos Korányi Pulmonológiai Intézetbe szállította a mentő. A csángó asszony halálos ágyán a következőket kérte: „... azt szeretném, hogy magyar földbe temessenek, ha meghalok”. Végakarátát tiszteletben tartva, úgy történt minden, ahogy kérte. Papp Imre, a Jászság Népi Együttes alapító művészeti vezetője, aki egyben a Déryné Művelődési Központ igazgatója is volt, megszervezte, hogy három autóbusznyi csángómagyar rokon jöhetett el a jászberényi temetésre Moldvából. Az asszonyok a Jászság Népi Együttes székházában három napig virrasztottak, és Jáki Sándor Teodóz atya segítségével, énekelve búcsúztatták. A temetésen Andrásfalvy Bertalan és Kallós Zoltán méltatta a csángó asszony életét. Sebestyén Márta, Berecz András énekével, Halmos Béla, Virág völgyi Márta, a Téka Együttes és a tánc házas zenészek és táncosok, valamint a Jászság Népi Együttes táncosainak, zenészeinek seregével kísérték utolsó útjára. Hodorog Luca a jászberényi Fehértői temetőben, magyar földben nyugszik.

A következő esztendőben, 1991-ben, Papp Imre és Péterbencze Anikó táncos-néprajzkutató közösen elhatározták, hogy emléket állítanak a moldvai magyarok és a Kárpát-medencében élő magyar nemzetiségű hagyományörző emberek számára. Így vált Hodorog Luca a moldvai és a Kárpát-medencében élő magyar nemzetiségű, hagyományörző emberek jelképévé. Ekkor született meg a Csángó Fesztivál gondolata.

*Antall József néhai miniszterelnök a Csángó Fesztiválon, 1991
(Fotó: Barát Károly)*

Az első évben moldvai és gyimesi csángómagyarok, valamint kalotaszegi, székelyföldi és mezőségi táncosok és zenészek mutatkoztak be a nagyszámú jázsági nézősereg előtt. Ekkor ismerte meg a Csángó Fesztivál közönsége a Magyarszentbenedekről származó három kiváló táncospárt (Vincze Árpád és Vincze Julianna, Székely Károly és Székely Julianna, Vincze Ferenc és Vincze Vilma), akik azután minden esztendőben meghívást kaptak Jászberénybe, és a fesztivál ünnepelt szereplői lettek. A györgyfalvi Jaskó István „Pitti” és felesége, Ibolya, a Nyárád mentéről, Jobbágytelkéről Balla Antal, a lőrincrévi táncos, Karsai Zsigmond, Felcsíkból pedig a legendás Bíró Ágoston „zsukás Guszti” és Kedves Árpád szintén többször voltak a fesztivál vendégei. A mezőségi Ördögösfüzesről Réti János, Hajdú Ferenc, Hideg Anna, a Nadas menti Szucságról Újvári Samu és felesége, valamint Mérából Tötszegi András „Cucus” és Tötszegi Tekla is számos alkalommal vettek részt a fesztiválon. A felvidéki Martosról, a délvidéki Kupuszináról magyar nemzetiségű népművészek, valamint magyarországi kisebbségi csoportok is részt vettek a fesztiválon az elmúlt évtizedekben. Nagy siker volt az eleki román hagyományőrző együttes, a méhkeréki román hagyományőrzők, valamint a kalocsai, a rábaközi és a szatmári népművészek táncos-zenés bemutatója. A fesztiválon szerepeltek a Nemzetközi Táncház és Zenésztábor zenész résztvevői Halmos Béla és Virágvölgyi Márta, valamint Pál Mihály vezetésével.

Erdélyből szinte minden alkalommal érkeztek zenekarok, prímások is: Mezőségről a Palatkai Banda, a Kodoba Zenekar, a Küküllő mentéről a

Szászcsávási Banda, a felcsíki Sinka Sándor és Duduj Rozália, Kalotaszegről Fodor Sándor „Neti”, valamint Gyimesből Halmágyi Mihály, Zerkula János és Fikó Regina.

A fesztivál programjában táncos-zenés felvonulás, táncos bemutatók, népművészeti kirakodóvásár és gálaműsorok mellett Hodorog Luca emlékére énekversenyt is szerveztünk több alkalommal, melyen neves zsűritagok értékelték az amatőr és hagyományörző énekesek produkcióit. A programról a Magyar Rádió is összefoglalót sugárzott.

A fesztivál programjában Csángó Konferencia néven tudományos konferenciát rendeztünk, melynek első elnöke Benda Kálmán történész volt. A konferenciákon Halász Péter, Andrásfalvy Bertalan, Csoóri Sándor, Makovecz Imre, Paládi-Kovács Attila, Kallós Zoltán, Hofer Tamás, Pozsony Ferenc, Faragó József, Bosnyák Sándor, Felföldi László, Péterbencze Anikó, Virt István, Agócs Gergely, Csoma Gergely, Nyisztor Tinka is tartottak előadásokat. Az első konferencia anyaga könyv formájában, Péterbencze Anikó bevezetőjével és szerkesztésében jelent meg 1993-ban. Ebben a kötetben számos tanulmány olvasható a moldvai magyarok folklórjáról, nyelvállapotáról, etnikai problémáiról, és a tánckutatásban elsőként egy Péterbencze Anikó által írt összefoglaló munka is napvilágot látott a moldvai magyarok tánckultúrájáról, melynek zenei anyagát Pál Mihály zenetanár, népzeneész jegyezte le.

Az I. Csángó Konferencia a Csángó Fesztivál programjában, 1991

Balról jobbra: Halász Péter, Papp Imre, Benda Kálmán

(Fotó: Barát Károly)

1997-től Magyar–Magyar Konferencia néven folytatódik a program. Ebben az időszakban néprajzi előadások mellett a Kárpát-medencei magyar etnikai közösségek képviselői tanácskoznak a kisebbségi lét problémáiról.

2014-től Papp Imre Kárpát-Haza Kulturális és Gazdasági Konferencia címmel újjászervezi a Csángó Fesztiválhoz kapcsolódó rendezvényt. A fórumon Kárpát-medencei, moldvai szellemi közösségek és gazdasági társaságok képviselői, jázsági vállalkozók, valamint a kormányzat tagjai vitatják meg a magyar nyelvű kultúra és a szellemi közösségek megmaradásának perspektíváit.

A fesztivált 1993-ban meglátogatta Tytti Isohookana-Asunmaa finn kulturális miniszter, és közbenjárására az Európai Unió kulturális biztosa támogatásával az Európai Kisebbségek Folklor Fesztiválja címet is elnyerte a jászberényi Csángó Fesztivál.

2021-ben Papp Imre felterjesztésére a Csángó Fesztivál mint Értékteremtő Műhely a *Kiemelkedő Nemzeti Érték* kitüntető címet is megkapta.

A fesztivál megrendezésének alap gondolata az volt, hogy teremtünk lehetőséget a Kárpát-medencében és Moldvában őshonos magyar kisebbség kultúrájának megismertetésére és ezzel ösztönözzük ezeket a közösségeket magyar identitásuk megőrzésére. A jázsági emberek szeretete közelebb hozta egymáshoz a különféle népcsoportokat és ezáltal a népi kultúra szellemisége hidat tudott alkotni országok, nemzetek és kisebbségek között. *„A határon túli magyar kultúra fennmaradása az egyetemes magyar kultúra sorskérdése. Valljuk, hogy a román, szerb, szlovák, horvát, ukrán, ruszin, gorál, észt, macedón, török és más, térségünkben élő kultúrák egymással való megismertetése, a közvetlen kapcsolat nagymértékben hozzájárulhat a népek közötti konfliktusok feloldásához és az egyetértéshez.”*

A fesztivál irányítását 1996-ban a Jázság Népi Együttes ekkor kinevezett művészeti vezetője, Szűcs Gábor vette át. Az elmúlt évtizedekben a fesztivál egyre szélesebb körben vált ismertté idehaza és külföldön is. A kezdetben 3 napos program az utóbbi két évtizedben már 5 naposra bővült. A Kárpát-medencei és moldvai hagyományörző táncosok és zenészek mellett a világ szinte minden tájáról érkeznek táncsoportok a rendezvényre.

A fesztivál idejére „*fesztiválvárossá*” alakul és szerdától vasárnapig a népművészet fellegvára lesz Jászberény. Néptáncbemutatók, gálaműsorok, kiállítások, zenei koncertek színesítik a palettát. Bemutatkozik a környék gasztronómiája is, az Ízek tere és utcája keretében, a város főterén felállított faházakban ételt és italkülönlegességeket kóstolhatnak az idelátogatók. Nagy sikerű éjszakai népzenei koncertek, gálaműsorok szórakoztatják több helyszínen a Csángó Fesztivál vendégeit. Langgaléta Garabonciások, Garagulya Gólyalábasok mulattatják az érdeklődőket.

Esténként, a Víz utca kültéri színpadán az Éjféli Koncert programban a Csík zenekar, Pál István „Szalonna” és Bandája, a Bahorka, a Cimbaliband, a Zagyva Banda, az 1-ső Pesti Rackák, a Parno Graszt, a Buda Folk Band, a

Bazseva Zenekar, a Besh o droM, a Női vonások – Női táncművészek koncertjét élvezheti a nagyszámú közönség. A jászberényi Székely Mihály Szabadtéri színpadon egész estés, szerkesztett táncos-zenés műsorokat láthat a nagyközönség. Néhány nagyszerű műsor: Herczku Ágnes és Nikola Parov koncertje, Dobroda Zenekar, Lajkó Félix és Dresch Mihály koncertje, a Föl-szállott a páva döntős résztvevőinek műsora, a Betyárjáték, a Magyar Nemzeti Táncgyűttes, a Magyar Állami Népi Együttes, a Honvéd Táncszínház műsora, valamint az Állami Népi Együttes és a Jászság Népi Együttes *Jászok* című nagy sikerű közös produkcióját is megcsodálhatta a közönség.

A fesztivál jelentős programja a Táncforgatag, melynek során valamennyi résztvevő együttes felvonul a város főutcáján, és a főtéri színpadon rövid táncos-zenés programmal mutatkoznak be a csoportok.

Hagyományörző Gálaműsorban élvezheti a közönség az erdélyi, moldvai, felvidéki, délvidéki és magyarországi hagyományörző táncosok és zenészek műsorát. A *Csángó menyekelő*, valamint a *Csángó fülke* pedig a moldvai lakodalmi szokások felelevenítésével idézi színpadra a moldvai csángómagyarok táncos rítusait.

A fesztivál programjában a 2017-ben megnyílt Csángó Házban néprajzi előadások, néprajzi dokumentumfilmek vetítése zajlik és viseletkiállítás várja az idelátogatókat, moldvai csángó tárgyi emlékek, Hodorog Luca kézzel írt énekeskönyve, néprajzi fotók is láthatók. A gyűjtemény a korábbi, Papp Imre és Péterbencze Anikó által 1980 és 2020 között gyűjtött dokumentumok: tánc- és zenei gyűjtések, interjúk, népszokások, életképek digitalizált anyagait őrzi, amelyek a fesztivál vendégei számára ingyenesen látogathatók.

Az első években ökumenikus istentiszteletet, a 2000-es évektől pedig *Folkmise* címmel katolikus szentmisét tartanak Hodorog Luca moldvai csángómagyar énekes emlékére a székelyföldi, gyimesi, moldvai, a Jászsági Hagyományörző Egylet és a város polgárainak részvételével.

A fesztivál idején esténként magyar és nemzetközi táncművészek rendeznek az együttes székházában.

A jászberényi Margit-szigeten nagyszabású kirakodóvásár várja az idelátogatókat. Aprók tere címmel népi játszótér, kézműves foglalkozások, énektanítás és táncos foglalkozások színesítik a palettát. A gyermekprogramok sorában minden évben bemutatkoznak a Viganó Alapfokú Művészeti Iskola növendékei is. A Jász-Nagykun-Szolnok megyei együttesek műsora szintén népszerű programja a fesztiválnak.

Az esti műsorokat fényfestés és a fesztivált záró gálaműsort pedig tűzijáték színesíti.

2004-ben a Fesztivál kiemelt helyszíne volt a Népművészetek Olimpiája programsorozatának, a Folkloriadanak, mely komoly nemzetközi elismerést szerzett a rendezvénynek.

A XXX. Csángó Fesztivál, 2022

Évente tízezres látogatottságával a Csángó Fesztivál Értékteremtő Műhely Magyarország, sőt, Európa kiemelkedő népművészeti látványossága.

2022-ben egy év szünet után a jubileumi, XXX. Csángó Fesztivál újra a Kárpát-medencei, moldvai és magyarországi magyar és nemzetiségi hagyományörző népművészek ünnepe volt. Ezen a nyáron Moldvából, Erdélyből, a Felvidékről és itthonról több száz táncos és zenész vett részt a programokon.

A *Kárpátok visszhangja* című nagy sikerű produkciójával a Magyar Nemzeti Táncgyűttes kápráztatta el a fesztivál közönségét, de nagy sikerrel szerepelt a Jászság Népi Együttes, az 1-ső Pesti Rackák és Pál István „Szalonna” és Bandája közös produkciója, a *Mindenek szerelme*, valamint az *Ásó, kapa, nagyharang* című, lakodalmi rítusokat feldolgozó táncszínházi előadás, a Parno Graszt és a Csík zenekar koncertje is.

Úgy véljük, a Csángó Fesztivál 30 éves története példa arra, hogy a népművészet olyan érték, mely ma is közösségeket képes összekovácsolni. Bár az elmúlt 30 esztendőben sok kiváló táncost és zenészt veszítettünk el, emléküket ma is őrizzük, mert hitük, művészetük iránytű a globális világban.

Valljuk, hogy a hagyományt ápolni kell, mint ahogyan a gondos gazda ápolja növényeit, őrizni kell, mint ahogyan az emberiség őrzi az élet egyik legfontosabb elemét, a tüzet, és tovább kell adni, mint ahogyan az anya szívének melegével szeretetét adja tovább gyermekének.

PÉTERBENCZE ANIKÓ

Magyar Örökség díjat Kapott Keszi-Kovács László

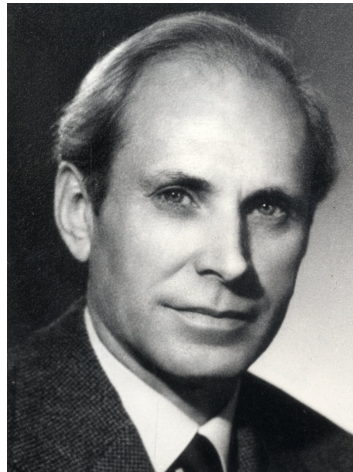
A Magyarországért Alapítvány kurátorai 1995-ben úgy határoztak, jeles bizottságot kérnek fel abból a célból, hogy *Magyar Örökség* díj néven létrehozzák a „*Magyar Szellem Láthatatlan Múzeumá*”-t.

E díj gondozását 2003 márciusában a Magyar Örökség és Európa Egyesület (MÖEE) vállalta.

A 102. díjátadó ünnepséget a Magyar Tudományos Akadémia Dísztermében 2022. szeptember 24-én 11.00 órakor tartották, melyen – a 7 díjazott között – posztumusz Keszi-Kovács László etnográfus „*néprajzi filmezés terén végzett munkássága*” lett méltó a *Magyar Örökség* díjra.

Prof. dr. Andrásfalvy Bertalan professor emeritus, korábbi művelődési és közoktatási miniszter méltatását dr. Gazda István tudománytörténész olvasta fel, a díjat pedig Jelenczki István filmrendező, fotográfus és képzőművész adta át a díjazott lányának, Kovács Imolának.

RICZEL ETELKA, e felterjesztés kezdeményezője

Laudáció

Amikor 1950-ben felvettek az egyetemre, Keszi-Kovács László a Pázmány Péter Tudományegyetem Néprajzi Intézetében dolgozott – mindent maga végzett: a néprajzi gyűjtéssel és kutatással kapcsolatos műszaki munkát, a fényképezés, a filmezés, a hangrögzítés tudósa és mestere volt.

Előadásokat, szemináriumokat nem tartott – nem tarthatott –, valószínűleg azon egyszerű oknál fogva, amint azt maga vallja egy róla szóló portré-filmben: „*Természetem, hogy nem tudok hamisan lelkesedni, és nem vigyáztam sohasem arra, hogy ne mondjam meg, miről mi a véleményem.*” Pedig akkor már gazdag tudományos életút állt mögötte.

Festőművésznek készült gyermekkorában, és ez a művészi, lényegre törő látásmód jellemezte későbbi kutatómunkáját és írásait.

Közgazdaság-tudományból doktorált 1937-ben, fő vizsgáztatója Teleki Pál volt, akinek akkor már szűkebb munkatársi köréhez tartozott, és Györffy István tanítványaként már kiterjedt néprajzi kutatómunkát és néprajzi dokumentumfilmek sorát készítette el.

Doktori vizsgája után Györffy professzor úr Finnországba, majd onnan Észtországba küldte tanulmányútra, hogy ott a néprajzi muzeológiát, a néprajzi lejegyzések archiválását és a néprajzi filmezés legkorszerűbb módszereit tanulmányozza, hogy azokat átültesse a magyar néprajzi munkába. Ő lett a hazai néprajzi filmezés megteremtője.

A világon a legjobb és legalaposabb társadalmi néprajzi gyűjtőhálózatot a finnek és az észtek építették ki, ennek a mintájára szervezték azután azt hazánkban is, éppen Keszi-Kovács László útmutatásai szerint.

Teleki Pál őt nevezte ki 1940-ben az Erdélyi Tudományos Intézet néprajzi részlegének vezetőjévé és a kolozsvári egyetem néprajzi intézetének tanárává. Önfeláldozó munkájának köszönhetően menekült meg e két intézet felbecsülhetetlen anyagának egy része a magyar tudomány számára.

Ha hivatalosan nem is tarthatott órákat az egyetemen, mi, fiatalok minden szavára lelkesen figyeltünk, ha összetalálkoztunk vele a folyosón, vagy behívott minket laboratóriumhoz hasonló szobájába néhány percre.

Magánélete és tudományos munkája, minden megnyilvánulása elválaszthatatlan egységben tűnt fel nekünk, melyet magunkban így fogalmaztunk meg: a magyar nép műveltségének kutatása, ennek felelős, sokoldalú szolgálata az igazság feltétlen kimondásával.

Életművének legértékesebb részéhez tartozik az a szakmai és erkölcsi hatás, amivel ő e beszélgetések során felvértezte a fiatalokat. Így vallott önmagáról 1983-ban: „*A néprajzi filmezés költséges feladat és kevés a szakemberek között az olyan, aki képileg is látni képes a nép sokrétű munkáját, szokásait, egyszóval a népélet teljességét.*”

A néprajz folyóiratát évtizedekig szerkesztette – soha olyan jó nem volt az Ethnographia!

Néhány tudományos könyve, tanulmánya máig meg nem haladott, példaeértékű alapmű, például: *A kolozsvári hóstátiak temetkezése* (Kolozsvár, Minerva, 1944) a magyar temetkezési szokások történeti-összehasonlító monográfiája (facsimile kiadása: Gondolat Kiadó–Európai Folklór Intézet, 2004; „Örökség” sorozat; sorozatszerk.: Hoppál Mihály).

Előítélet nélküli, tudományosan felkészült, lényegét kutató természettudományos alaposságú módszerét, összefüggésekre figyelő látásmódját nemcsak a tudományos munkákban hasznosították tanítványai, hanem felhasználta a nagy reményekkel induló magyar játékfilmművészet is. Tanácsadója, de lényegében nemegyszer valóságosan a rendezője is volt olyan nagy sikerű játékfilmnek, mint a *Talpalatnyi föld*, mely Szabó Pál regényéből készült (1948).

Szoros barátság fűzte nem egy neves művészhez és tudóshoz. Jancsó Miklós az ő vezénylete alatt ismerkedett a filmezéssel, még a Borsa-völgyi kutatás idején! Valószínűleg László Gyula nevezte el őt „*a jelenkor régészé*”-nek –, ezen a címen Hoppál Mihály és Szakály István a 70. születésnapjára (1978) egy portréfilmet állított össze, míg a 90. születésnapjára Tari János, a Néprajzi Múzeum Filmstúdiójának vezetője készített róla filmet „*Minden kocka érték*” címmel (1998).

105. életévében, 2012. augusztus 18-án hunyt el Budapesten.

Dr. Keszi-Kovács László életműve, felbecsülhetetlen szolgálata méltó a legmagasabb elismerésre: a *Magyar Örökség* díjra.

ANDRÁSFALVY BERTALAN

Elindult az „EtnoKultúra”, a Néprajzi Múzeum televíziós magazinműsora

A Néprajzi Múzeum kultúrstratégiai intézményként többek között arra is törekszik, hogy az általa képviselt tudományos területek alapvető kérdéseire is reflektáljon. Az elmúlt évtizedekben a néprajztudomány világszerte egzisztenciális válsággal küzd: a diszciplína intézményei (kutatóhelyek, múzeumok, oktatási intézmények stb.) egyaránt szembesülnek a klasszikus kutatási terep, módszerek, témák tárgy nélkülivé válásával, kiüresedésével, valamint a közérdeklődés csökkenésével. Magyarországon sincs ez másként, a megújulás igényével időről időre felvetődik: mi a néprajztudomány feladata a jelenkorban? Legutóbb, 2021-ben a *MúzeumCafé* folyóirat 86. „*néprajzi – kortárs etnográfia*” számában tanszékvezetők, múzeum- és intézményigazgatók körkérdésre válaszolva fogalmazták meg, miként látják saját intézményükön keresztül a néprajztudomány vagy a kulturális antropológia mai társadalmi és tudományos szerepét, lehetőségeit, hogyan befolyásolhatja mindezt az új Néprajzi Múzeum elkészülte. A nyilatkozatok szorosán kapcsolódnak ahhoz a 2020-ban megjelent *Számvetés és tervezés – A Néprajztudomány helyzete és jövője a 21. században* (szerk.: Cseh Fruzsina, Mészáros Csaba, Borsos Balázs) című terjedelmes kötethez, amely az MTA Néprajztudományi Bizottsága

által 2018 és 2020 között szervezett konferenciasorozatának anyagait tartalmazza. A tanulmányokból egyértelműen kirajzolódnak a diszciplína nehézségei. Az európai társadalmak változása, a parasztság megszűnése, a falusi és kisvárosi életmód eltűnése, az akkulturáció, a modernizáció, a globalizáció, a dinamikus gazdasági, társadalmi, etnikai változások mellett azzal is szembeülnie kellett a tudományterületnek, hogy a szakma és a társadalom tudományképe között az olló folyamatosan tágabbra nyílik, egyre kevesebben találkoznak tanulmányaik során néprajzzal, és drasztikusan csökken azok száma, akik etnográfusként képzelik el jövőjüket. A tudományterület számára a látványos múzeumi beruházások mellett is létkérdéssé vált, hogy közérthetően elmagyarázza, mivel foglalkoznak a néprajzosok, és elgondolkozzon azon, miként tudja őket kiszakítani az archaikus, régi, mára elavult dolgokat gyűjtögető tudós sztereotípiájából, majd dinamikus, a kortárs világ problémáira fogékony tudományágként érdekessé tenni tevékenységüket.

A Néprajzi Múzeum is tisztában van azzal, hogy az új, különleges épületeknek, kiállításainak megnyitását követően csak akkor képes hosszú távon az érdeklődést fenntartani, ha nemcsak saját gyűjteményeiről, kutatásairól, projektjeiről kommunikál széles társadalmi körben, hanem a néprajztudomány egészével foglalkozik, hatékonyan hozzájárulva a hazai etnográfia pozicionálásához. Ennek a misszióknak az egyik gyakorlati megnyilvánulása az M5 televíziós csatornán havonta jelentkező 26 perces *EtnoKultúra* magazin, melynek célja a néprajzról alkotott egyéni és társadalmi elképzelések megújítása, a társintézmények, vidéki gyűjtemények és kiállítások, akadémiai kutatók, tanszékek, archívumok és könyvtárak gyakorlatának bemutatása. Az általában 4–4 témát, helyszínt tömörítő műsor szerkesztői arra törekednek, hogy a médiában gyakrabban megjelenő eseményeken, rendezvényeken túl a legfrissebb kutatási eredményeket, gyűjteményi, muzeológiai és állományvédelmi munkák eredményeit közérthetően mutassák be.

Így egy-egy adásban a Néprajzi Múzeum szakemberei mellett megszólalhatnak az ország, sőt, a határon túli különböző nagyságú, háttérű vagy profilú intézmények képviselői, érzékeltetve a néprajztudomány összeredményeit, hálózatát, mélységét, rétegzettségét és kiterjedtségét, a jelenkorban folyó kutatások sokféleségét, azok lehetséges hasznosulását.

Igaz, az *EtnoKultúra* első számában az alapításának 150. évfordulóját ünneplő Néprajzi Múzeum került fókuszba, de a következő epizódokban a magyar múzeumokban, néprajzi tanszékeken, kutatócsoportokban folyó munkáról, egyéni teljesítményekről is számot adtak a szerkesztők. Az első 8 hónap adásaiban a miskolci Herman Ottó múzeum néprajzi gyűjteményeinek új szerzeményei és a hozzájuk kapcsolódó kutató- és muzeológiai munka épp úgy szóba került, mint az MTA ELTE Lendület Történeti Folklorisztikai Kutatócsoport lokális közösségekben élő katolikus és protestáns alsópapság helyi társadalmi funkciójának, mindennapi életvilágának, mentalitásának változó és sokszínű viszonyrendszerét vizsgáló projektje, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum

Erdély tájegysége, izraeli kibuc-kutatása, a szegedi papucs és az itteni napsugaras oromzatú házak sajátosságaira vonatkozó újdonságok, *Az Év Kiállítása* díjjal kitüntetett békéscsabai Munkácsy Mihály és a bajai Türr István Múzeum etnográfiai teljesítménye, a budaörsi Jakob Bleyer Heimatmuseum, a mohácsi Kanizsai Dorottya Múzeum, a Nemzeti Múzeum jelenkori vegyes gyűjteménye vagy a Balaton múltját és jelenét feltáró veszprémi, keszthelyi kutatások. Az intézményi és egyéni etnográfiai teljesítmények mellett az olyan újonnan megjelenő kiadványok szerzői is kamerák elé kerülhetnek, mint Bálizs Beáta antropológiai, néprajzi és nyelvészeti szempontból is hiánypótló *Veres róka, vörös bársony, piros rózsza – A piros/vörös a magyar nyelvben és kultúrában* kötete. Külföldi etnográfusok is megszólaltak abban az epizódban, amely a Néprajzi Múzeum új épületének és kiállításainak szakmai megnyitója, az európai néprajzi múzeumok igazgatói konferenciája során készült. Mindemellett a Néprajzi Múzeum saját intézményi gyakorlatáról alkotott képet is folyamatosan szélesíti: a kiállítások, publikációk, a költözés folyamata, a gyűjteménygyarapodások mögött álló munka feltárása mellett az éppen aktuális folyamatokba is bevonja a látogatót, szinte azonnal megszólaltatva az afrikai kutatóútjáról hazatérő munkatársát, a gyulai Erdős Kamill-gyűjtemény digitalizációt végző kollégáit.

Bár az *EtnoKultúra* elsősorban televíziós magazin, a műsor és az egyes adások promóciója során a Néprajzi Múzeum arra is hangsúlyt fektet, hogy a felvételek ne csak a jellemzően idősebb tévénézőkhöz jussanak el. A 21. század kommunikációs sajátosságait figyelembe véve, valamennyi adás felkerül az intézmény YouTube-csatornájára, melynek elérhetőségéről hírlevelekben, a közösségi médiában kapnak hírt az érdeklődők, ezáltal is érzékelhetővé téve, hogy a hagyomány és a modernitás igenis járhat kéz a kézben.

BERÉNYI MARIANNA

A Néprajzi Múzeum főigazgatója megvédte akadémiai doktori disszertációját

Kemecsi Lajos, a Néprajzi Múzeum főigazgatója 2022. november 10-én az MTA Könyvtár és Információs Központ Konferenciatermében megvédte *Néprajz és muzeológia – Az elmélet és gyakorlat alakulása a 20–21. században* című akadémiai nagydoktori értekezését, amelynek opponensei Keményfi Róbert, Lukács László és Zentai Tünde voltak. Az esemény különleges pillanat volt: ritkán fordult elő a Néprajzi Múzeum 150 éves történetében, hogy aktív főigazgató akadémiai doktori címet szerzett. Gratulálunk!

DIGITALIZÁLTÁK A NÉPRAJZI HÍREKET

Tájékoztatjuk kedves tagtársainkat, hogy a MTA Könyvtár és Információs Központ digitalizálta a Néprajzi Híreket. Eddig az 1972–2015 közötti számok kerültek fel.

Jó böngészést!

[Http://real-j.mtak.hu/view/journal/N=E9prajzi_H=EDrek.html](http://real-j.mtak.hu/view/journal/N=E9prajzi_H=EDrek.html)